АКАДЕМИЯ НАУК РЕСПУБЛИКИ БАШКОРТОСТАН
ОТДЕЛЕНИЕ НАУК О ЗЕМЛЕ И НЕФТЕГАЗОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Э. М. Юлбарисов

РУССКО-БАШКИРСКИЙ СЛОВАРЬ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

УРЫҪСА-БАШҠОРТСА ГЕОЛОГИЯ ТЕРМИНДАРЫ ҺҮҘЛЕГЕ

Уфа
Гилем
2019

УДК 55
ББК 26.3
Ю31

Издание осуществлено при содействии
Фонда поддержки научных исследований АН РБ

Ответственный редактор:
Л. Н. Абдрахманова, кандидат филологических наук

Рецензенты:
С. К. Мустафин, доктор геолого-минералогических наук,
академик РАЕН, профессор;
Р. З. Шакуров, доктор филологических наук, профессор

Юлбарисов, Э. М.

Ю31 Русско-башкирский словарь геологических терминов. — Уфа : Башк. энцикл., 2019. — 152 с.
ISBN 978-5-88185-442-3

Словарь содержит около 3 тысяч терминов. В приложениях к словарю приводится метод определения минералов по внешним признакам, а также дается список известных ученых-геологов с мировым именем, геологов республики, внесших весомый вклад в изучение строения и истории развития Земли, руководителей крупных горно-геологических предприятий. Словарь предназначен для учащихся общеобразовательных школ, членов движения юных геологов, студентов.

Рекомендуется широкому кругу читателей, в особенности — переводчикам, работникам средств массовой информации.

Һүҙлек 3 меңгә яҡын терминды үҙ эсенә ала. Шулай уҡ ҡушымталарҙа минералдарҙы тышҡы билдәләре буйынса асыҡлау ысулы, донъя кимәлендә билдәле ғалимдарҙың һәм фәнни-ғәмәли ҡаҙаныштары менән республика ер аҫтын өйрәнеүгә ҙур өлөш индергән геологтарҙың һәм эре тау-геология предприятиелары етәкселәренең исемдәре бирелә. Мәктәп уҡыусыларына, йәш геологтар хәрәкәте ағзаларына, студенттарға тәғәйенләнә. Һүҙлекте тәржемәселәр, журналистар, киң мәғлүмәт саралары хеҙмәткәрҙәре һәм киң ҡатлам уҡыусылар файҙалана ала.

УДК 55
ББК 26.3

ISBN 978-5-88185-442-3

© Юлбарисов Э. М., 2019
© «Башкирская энциклопедия», 2019

Юлбарисов Эрнст Мирсаяфович, доктор технических наук, кандидат геолого-минералогических наук, академик РАГН, заслуженный нефтяник РБ, почетный нефтяник РФ, почетный разведчик недр РФ, лауреат Уральской горной премии.

Работал на промыслах, в аппарате «Башнефти», в Республике Ангола, в Госкомгеологии РБ, в научно-исследовательских институтах «ВНИИнефтеотдача», «БашНИПИнефть», «КогалымНИПИнефть», преподавал в УГНТУ.

Основное направление научной деятельности: геология и разработка нефтяных и газовых месторождений, увеличение нефтеотдачи пласта, интенсификация добычи нефти.

Автор 29 изобретений, 7 книг, более 240 статей в научно-технических журналах и сборниках, 440 научных переводов для 7 томной «Башкирской энциклопедии».

Сикһеҙ хазиналар иле – тыуған Башҡортостан Республикаһының 100 йыллыҡ юбилейына арнала

ИНЕШ ҺҮҘ

Башҡорт теленең ҡулланыу даирәһен киңәйтеү саралары бөгөн көнүҙәк мәсьәлә булып тора. Был юҫыҡта айырыуса Башҡортостан Республикаһының «Башҡортостан Республикаһы халыҡтары телдәре тураһында» Законы (1999 йыл) һәм «Башҡортостан Республикаһының дәүләт һәм халыҡтары телдәрен һаҡлау һәм үҫтереү тураһында»ғы Указы (2017 йыл, 14 сентябрь) ифрат ҙур әһәмиәткә эйә.

Геология кешелек донъяһының фундаменталь ғилемдәренең береһе. Тарих фәне кешелек донъяһының үҫешен сағылдырһа, геология Ерҙең тарихын өйрәнә. Ә Ер үҙ эсенә алған ҡоро тау-ташты һәм ундағы булған файҙалы, йә булмаһа «файҙаһыҙ» ҡаҙылмаларҙы ғына түгел, шул таштар яралған мөхиттә миллион йылдар дауамында барлыҡҡа килгән үҫемлектәрҙең һәм хайуандарҙың меңдәрсә төрөн, Ер йөҙөнөң үҙгәрештәрен, уның планета булараҡ эволюцияһын иҫбатлаусы дәлилдәрен дә килтерә һәм хатта уның киләсәген күҙаллай. Әгәр ҙә беҙ бөгөнгә тиклем Ерҙең нисек барлыҡҡа килгәнен белмәйбеҙ икән (теориялар һәм гипотезалар күп), тереклектең һәм хатта нефттең дә ҡайһылай яралыуын, йә иһә барлыҡҡа килеүен белә алмауыбыҙ бер ҙә ғәжәп түгел. Ә инде утилитар күҙлектән сығып ҡарағанда, беҙҙең тормоштоң ҡайһы ғына яғын алып ҡарама, илдең байлығы ошо геологтар тир түгеп тапҡан алтын, көмөш, тимер, баҡыр, алмас, нефть, ташкүмер, газ, эсәр һыу, аҫыл таштар һ. б. үҙ эсенә алған минераль сеймал менән туранан-тура бәйле. Башҡортостанда тау-геология эштәре борондан (18 быуат) үҫеш ала. Артабан геология-разведка эштәре республика иҡтисадында иң мөһим тармаҡтарҙың береһенә әүерелә. Хәҙерге көндә Башҡортостан территорияһында 1200 файҙалы ҡаҙылма ятҡылығы асылған, уның нигеҙендә ҡеүәтле минераль-сеймал комплексы, шул иҫәптән нефть сығарыу һәм эшкәртеү, ҡара һәм төҫлө металлургия, химия сәнәғәте, төҙөлөш материалдар етештереү тармаҡтары үҫеп сыҡты. Республикабыҙҙа йөҙләгән ҡаҙылмалар сығарыу предприятиеһы иҫәпләнә һәм асыштар һаман да дауам итә. Үҙ ереНең хужаһы – аҫаба башҡорт – был

эштә бер ваҡытта ла ситтән генә күҙәтеүсе булмаған. Исмәғил Тасимов менән Надир Ураҙмәтов Рәсәйҙә тау-геология һәм нефть эшкәртеү тармағына нигеҙ һала. Совет власы йылдарында милләттәштәребеҙ урыҫ һәм башҡа туғандаш халыҡ вәкилдәре менән бергә республикала, илдә ҙур асыштар яһаны. Башҡортостан бөтә донъя геологтары өсөн Мәккә кеүек ҡәҙерле, тип әйтер инем. Ысынлап та, ул файҙалы ҡаҙылмаларға ифрат бай. Халҡыбыҙ үҙенең геологтары менән ғорурланырға хаҡлы. Республикабыҙ нефть сығарыу буйынса Төмән өлкәһенән һәм Татарстандан ҡала өсөнсө урында, ә нефтте эшкәртеү буйынса – беренсе. Рәсәйҙәге баҡырҙың 15 %-ы беҙҙә сығарыла, ә инде Урал төбәгендә был күрһәткес 35 % тәшкил итә. Үҙебеҙҙә сығарылған алтын буйынса Рәсәйҙә 15-се урында булһаҡ, Урал төбәгендә Свердловск өлкәһенән ҡала икенсе урынды биләйбеҙ. Бөгөн республика геологияһы тармағында 200-ләп нефть яткылығы, тиҫтәләп һоро күмер, тиҫтә ярым баҡыр колчеданы мәғдәне, 20-нән артыҡ тимер мәғдәне ятҡылыҡтары, алтын, боксит (алюмин мәғдәне), марганец, хромит, флюорит, барит, аш тоҙо, фосфорит, гипс, балсыҡ, асбест, быяла һәм керамика сеймалдары, агромәғдәндәр бар. Республика иҡтисадында нефть ятҡылыҡтарын эҙләү, уларҙы үҙләштереү менән бәйле нефть сығарыу тармағындағы табыш оҙаҡ йылдар 20 % тирәһе генә булды, башҡа тармаҡтарҙы ла ошо кимәлгә еткереү бурысы ҡуйыла һәм бының өсөн минераль сеймал етерлек. Республика өсөн ғәҙәти булмаған файҙалы ҡаҙылмаларҙың һуңғы йылдарҙа асылған төрҙәренә флюорит, магнезит, марганец, цеолит һәм пирофиллитты индерергә була. Республикабыҙҙың ер аҫтында йөҙләү, декоратив-биҙәү һәм ювелир эштәренә яраҡлы таштар запастары ярайһы уҡ ҙур: әзбизташ, мәрмәр, габброидтар, гранит, диорит, порфирит, гипс һәм ангидриттар төҙөлөштә файҙаланыла, ә инде төрлө биҙәү әйберҙәрен етештереүҙә ҡулланылған йәшмә, родонит, лиственит, долерит, гипс һәм мәрмәр бигерәк тә Урал аръяғында киң таралған. Йәшмә ятҡылыҡтары күп – Учалы, Әбйәлил, Баймаҡ районларында 100-ләгән ятҡылыҡ билдәле. Башҡорт йәшмәләренең даны бөтә донъяға таралды: мәҫәлән, Эрмитаждың тантаналы баҫҡысын тап Учалы йәшмәһенән эшләнгән вазалар биҙәй. Башҡортостан Республикаһы биләмәһендәге 176 тәбиғи ҡомартҡы иҫәбендә 22 геологик ҡомартҡы, шулар араһынан айырыуса иғтибарҙы йәлеп иткәндәре – Урал тауҙары алдында урынлашҡан яңғыҙ тауҙар теҙмәһе – «шихандар» (Йөрәктау, Ҡуштау, Торатау; Шахтау, ҡыҙғаныска ҡаршы, юҡ ителде). 1986 йылда узғарылған 27-се Халыҡ-ара геологик конгреста ҡатнашҡан фән әһелдәре махсус

ойошторолған экскурсия аша Башҡортостандағы донъя геологияһы өсөн әһәмиәтле карбон, пермь ҡатламдары ҡырҡылыштары менән яҡындан таныша. 2017 йылда Өфөлә үткән Халыҡ-ара экологик форумда Салауат районында «Янғантау» геопаркын ойоштороу тураһында ҡарар ҡабул ителде. Бында ла төп тәбиғи ҡомартҡы булып, донъя геологтарын ҡыҙыҡтырған пермь системаһы көнгөр ярусы тау тоҡомдарының «Мәсетле» геологик ҡырҡылышы иҫәпләнә. Әлегә Рәсәйҙә тик «Алтай» геопаркы ғына билдәле.

Хәҙерге геология фәне палеонтология, тарихи геология, стратиграфия, тектоника һәм геотектоника, гидрогеология, инженер геологияһы, биология, файҙалы ҡаҙылмалар, уларҙы эҙләү, тау ғилеме, литология, геохимия, кристаллография һәм минералогия, геофизика, дөйөм геология һәм геоморфология, петрография, вулканология, петрология, гляциология, метеоритика һ. б. йүнәлештәрҙе үҙ эсенә ала.

Әлбиттә, бөтә был материал геология буйынса күп кенә специфик терминдарҙы үҙ эсенә ала. Геология лексикаһы немец, инглиз, француз, грек телдәренән алынған терминдарҙың күп булыуы менән айырыла. Бындай төшөнсәләрҙе дөрөҫ үҙләштереү һәм башҡорт балаларына аңлайышлы формала еткереү өсөн геология терминдары һүҙлеген булдырыу зарур. Республикала балалар-үҫмерҙәр геологик хәрәкәте киң йәйелдерелгән: уға күптән түгел 55 йыл тулды. Хәрәкәт сиктәрендә меңләгән бала слеттарҙа, спорт ярыштарында ҡатнаша; минералогия, геоморфология, геологик объекттарҙы эҙләү, дөрөҫ тасуирлау һ. б. буйынса конкурстар үткәрелә. Йәш милләттәштәребеҙҙең Санкт-Петербург, Екатеринбург, Өфө юғары уҡыу йорттарында белемдәрен камиллаштырыуы һәйбәт күренеш. Икенсе яҡтан, беҙҙең киң мәғлүмәт саралары хеҙмәткәрҙәре лә йыш ҡына бындай темаларҙы телевидение, радио тапшырыуҙарында урап үтеүҙе хуп күрә. Шул хәлдә лә йәш быуын геология өлкәһендә эрудицияһын киңәйтеүгә хаҡлылыр һәм артабан, бәлки, геологияны ғүмерлек һөнәре итеп һайлар. Заман талаптарына ярашлы, бөгөнгө көндә хеҙмәт иткән һәм геолог булырға әҙерләнгән йәштәргә математика, физика, химия, биология, информатика һәм электроника өлкәһендәге белгестәрҙең ярҙамға килеүен көтөп тормайынса, был һ. б. фәндәрҙең һуңғы ҡаҙаныштарын киңерәк үҙләштереү зарур.

Геологияның төрлө бүлектәре менән беренсе мәғлүмәттәрҙе урта мәктәптең 9-сы класс уҡыусылары «Геология нигеҙҙәре» факультатив курсында XX б. 80–90 йылдарында ғына ала башланы. Палеонтология буйынса ҡайһы бер төшөнсәләр менән уҡыусылар биология дәресендә танышты. Беҙ уҡыған Өфө башҡорт-интернат

мәктәбендә, мәҫәлән, 1940–50 йылдарҙа геологияға бәйләнешле бер ниндәй ҙә мәғлүмәт булмаһа ла, география дәрестәре бик ҡыҙыҡлы үтә ине. 1955 йылда нефть сығарыу буйынса Башҡортостан илдә беренселекте яулай, ә был бит иң элек геологтарыбыҙҙың ҙур ҡаҙанышы. Миңә ҡалһа, буласаҡ профессиямды һайлағанда иң ахырҙа ике ағайымдың геология буйынса уҡып йөрөгәне үрнәк булғандыр.

1995 йылда миңә, төп һөнәрем буйынса М.В. Ломоносов исемендәге МДУ-ны тамамлаған геологка, «Нефтте ҡыҫырыҡлап сығарыуҙың биогеотехнологияһы» темаһы буйынса яҡлаған докторлыҡ диссертациямдың рәсми оппоненттары итеп өс фәндең күренекле ғалимдары – академиктар, геология-минералогия, техник һәм биология фәндәре докторҙары тәғәйенләнде. Юғары кимәлдә яҡлау һөҙөмтәһендә үҙемде геология, биология һәм нефть сығарыу технологияһы фәндәре белгесе итеп танытттым.

«Башҡортостандың ҡыҫҡаса энциклопедияһы» менән 7 томлы «Башҡорт энциклопедияһы»ның эстәлеген төҙөүҙә ҡатнашыуҙы һәм геологик терминдарҙы, төшөнсәләрҙе башҡорт теленә тәржемә итеүҙе иҫәпкә алып, «Урыҫса-башҡортса геология терминдары һүҙлегенә» Башҡортостан биләмәһендәге геохронологик һәм стратиграфик бүлендектәрҙе һәм иң мөһим тектоник структуралар исемлеген индереүҙе маҡсатҡа ярашлы, тип иҫәпләйем. Һүҙлектәрҙе төҙөгәндә үк был терминдар Ғилми-редакцион советы һәм коллегияһы, «БЭ» нәшриәте коллегияһы, ғилми консультанттар һәм ижтимағи тикшеренеүселәр тарафынан етди экспертиза үтеп һайлап алынғайны.

Тәҡдим ителгән геология терминдары һүҙлеге Башҡортостанда һәм Рәсәйҙә беренсе ҡулланма булып тора һәм 3000-гә яҡын специфик төшөнсәне дөйөмләштерә. Ул мәктәп уҡыусыларына, йәш геологтар хәрәкәте ағзаларына, студенттарға һәм киң мәғлүмәт саралары хеҙмәткәрҙәренә тәғәйенләнә. Терминдар һүҙлегендә килтерелгән мәғлүмәттәрҙе тәрәнәйтергә теләгәндәр түбәндә килтерелгән әҙәбиәтте файҙалана ала.

Ҡыҫҡартыуҙар исемлеге

б. – быуат
вуз – юғары уҡыу йорто
гос. – дәүләт
й. – йыл, йылға
ҡ. – ҡала
ҡсб. – ҡасаба
М. – Москва
орд. – орден, ордендар
син. – сингония
с. – страница
т. – том
һ. б. – һәм башҡалар
ш. и. – шул иҫәптән
АН РБ – Академия наук Республики Башкортостан – Башҡортостан Республикаһы Фәндәр академияһы
БР – Башҡортостан Республикаһы
РАН – Российская академия наук – Рәсәй Фәндәр академияһы
РАГН – Российская академия горных наук – Рәсәй тау фәндәре академияһы
РАЕН – Российская академия естественных наук – Рәсәй тәбиғәт фәндәре академияһы
РФ – Рәсәй Федерацияһы
СССР ФА – СССР Фәндәр академияһы
УНЦ – Уфимский научный центр – Өфө ғилми үҙәге

А

АБЗАКОВСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ СТРОИТЕЛЬНОГО КАМНЯ – Абҙаҡ төҙөлөш таштары ятҡылығы (БР)

АБИССАЛЬ (АБИССАЛЬНАЯ ОБЛАСТЬ) – абиссаль, (абиссаль өлкә), океандың иң тәрән урыны

АБИССАЛЬНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – абиссалдең тәрән һыу ултырмалары

АБРАЗИВЫ – абразивтар; металл, таш, ағас, пластмасса әйберҙәрҙе шымартыу материалдары

АБРАЗИЯ – абразия, һыу артыуы арҡаһында диңгеҙ ярҙарының емерелеүе.

АБСОРБЦИЯ – абсорбция, газдағы һәм шыйыҡсалағы матдәләрҙе икенсе матдә массаһының йотоуы

АВАНТЮРИН – авантюрин, ваҡ бөртөклө емелдәп торған һарғылт ҡыҙыл кварц

АВГИТ – авгит, пироксендар төркөмөнә ҡараған тау тоҡомдарын булдырыусы минерал

АВЛАКОГЕН – авлакоген, боронғо платформаның нигеҙендәге грабенға оҡшаш бөгөл

АВСТРАЛИЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Австралия платформаһы, боронғо Гондвана ҡитғаһына ингән боронғо платформа

АВСТРАЛОПИТЕК – австралопитек, кеше ҡиәфәтендәге маймылдарҙың гоминидтарға күсә барған боронғо формаларының береһе

АВТОХТОН – автохтон, тектоникала – шыуып меңгән тау тоҡомдары тектоник япмаһы аҫтында ятҡан Ер ҡабығы участогы

АВТОХТОННЫЕ УГЛИ – автохтон күмерҙәр, күсерелмәгән үҫемлектәрҙең ҡалдыҡтарынан барлыҡҡа килгән күмер

АГАЛЬМАТОЛИТ – агальматолит, пирофилиттың йомшаҡ бер төрө, биҙәү ташы

АГАТ – аҡыҡ, ҡатлаулы төҙөлөшлө сыбар халцедон, биҙәү ташы

АГЛОМЕРАТ – агломерат, тупаҫ тау тоҡомдары һыныҡтары өйөмө

АДАПТАЦИЯ – адаптация, организмдың тирә-яҡ шарттарға яраҡлашыуы

АДСОРБЦИЯ – адсорбция, газда йәки шыйыҡсалағы матдәнең икенсе ҡаты матдәнең өҫтө аша йотолоуы

АДУЛЯР – адуляр, ортоклаздың үтә күренеүсән һәм төҫһеҙ төрө

АЗИМУТ – азимут, географик меридиан менән теләһә ҡайһы йүнәлеш араһындағы мөйөш

АЗИМУТ ПРОСТИРАНИЯ – һуҙылыш азимуты, географик меридиан менән структура йүнәлеше араһындағы мөйөш

АЗУРИТ – азурит, зәңгәр төҫлө минерал, $2CuCO_3$ $Cu(OH)_2$; буяу эшләүҙә ҡулланыла

АЙСБЕРГ – айсберг, полюстарҙан айырылып, диңгеҙ һәм океандарҙа йөҙгән ҙур боҙ киҫәктәре

АКВАМАРИН – аквамарин, берилдың үтә күренмәле төрө, йәшел-зәңгәр төҫтә; аҫыл таш

АКТАНЫШ-ЧИШМИНСКИЙ ПРОГИБ – Аҡтаныш-Шишмә бөгөлө, компенсацияланған кире тектоник структура (БР)

АЛАТАУСКАЯ СВИТА – алатау свитаһы, ташкүмер системаһының урындағы стратиграфик бүлексәһе (БР)

АККРЕЦИЯ – аккреция, тәндең тирә-яҡ матдә иҫәбенә үҫеше

АККУМУЛЯТИВНЫЕ ФОРМЫ РЕЛЬЕФА – рельефтың аккумулятив формалары, төрлө сығанаҡтарҙан йыйылған матдәләр иҫәбенә барлыҡҡа килгән рельеф формалары

АККУМУЛЯЦИЯ – аккумуляция, ултырма тау тоҡомдарын ер өҫтөндә туплау

АКРИТАРХИ – акритархтар, күптән юҡҡа сыҡҡан бер күҙәнәкле диңгеҙ микроорганизмдары

АКТИНОЛИТ – актинолит, амфиболдар төркөмө минералы

АКТУАЛИЗМ – актуализм, Ерҙең геологик тарихын өйрәнгән ғилми ысул

АЛДАНСКАЯ АНТЕКЛИЗА – Алдан антеклизаһы, Себер платформаһының Алдан ҡалҡанынан төньяҡтағы өлөшө

АЛДАНСКИЙ ЩИТ – Алдан ҡалҡаны, Себер платформаһының көньяҡ-көнсығыш өлөшө

АЛЕБАСТР – алебастр, гипстың ваҡ бөртөклө тығыҙ төрө, ваҡ-төйәк эшләүҙә ҡулланыла

АЛЕВРИТ – алеврит, һыныҡтарҙан торған кәүшәк тау тоҡомо

АЛЕВРОЛИТ – алевролит, цементланған минерал бөртөктәрҙең ватыҡтарынан торған тоҡом

АЛЕКСАНДРИТ – александрит, минерал, хризоберилл төрө, аҫыл таш

АЛЛОХТОН – аллохтон, тектоник япма

АЛЛОХТОННЫЕ УГЛИ – аллохтон күмерҙәр, яңы урынға күсерелгән үҫемлектәр ҡалдығынан барлыҡҡа килгән күмер

АЛЛЮВИЙ – аллювий, йылға үҙәндәрендә тупланған ултырма материалдар

АЛМАЗ – алмас, саф углерод модификацияһы минералы

АЛУНИТ – алунит, минерал, $KAl_3(OH)_6[SiO_4]_2$, K, Al алыу сеймалы

АЛУНИТИЗАЦИЯ – алунитлашыу, түбән температуралы гидротермаль процесс, алунит ятҡылыҡтары барлыҡҡа килә

АЛЬБИТ – альбит, тау тоҡомдары составындағы минерал, ҡара: *плагиоклаз*

АЛЬБИТИЗАЦИЯ – альбитлашыу, метасоматозда ялан шпатын һ. б. альбитҡа алмаштырыу процесы

АЛЬМАНДИН – альмандин, гранаттар төркөмө минералы, абразив һәм ювелир ташы

АЛЬПИДЫ – Альпидтар, альп осоро йыйырсыҡланыу һөҙөмтәһендә барлыҡҡа килгән тау системалары

АЛЬПИЙСКАЯ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Альп геосинклиналь йыйырсыҡлы өлкә, Гибралтарҙан Һиндостанға һуҙылған Альп йыйырсыҡланыуын кисергән мезозой һәм кайнозой тау тоҡомдары

АЛЬПИЙСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – Альп йыйырсыҡланыу осоро, кайнозой эраһында йыйырсыҡланыуҙың бер нисә фазаһын индерә

АЛЬПИЙСКИЕ ЖИЛЫ – Альп юлаҡтары, юлаҡ формаһындағы минераль есемдәр

АЛЮМОСИЛИКАТЫ – алюмин силикаттары, составында Al булған саҡматаш берләшмәле минералдар

АМАЗОНИТ – амазонит, минерал, йәшел микроклин

АМБРА – ғәмбәр, хуш еҫле ҡаҙылма ыҫмала

АМЕТИСТ – аметист, шәмәхә төҫөндәге минерал, кварцтың бер төрө

АММОНИТЫ – аммониттар, диңгеҙҙә хәрәкәт итеүсе спираль ҡабырсаҡлы хайуандар

АММОНОИДЕИ – аммоноидеялар, үлеп бөткән тышҡы ҡабырсаҡлы аяҡбаш моллюскылар

АМФИБИИ – амфибиялар, ер-һыу хайуандары

АМФИБОЛИТЫ – амфиболиттар, метаморфик тау тоҡомо, башлыса амфиболдан һәм урта плагиоклаздан тора

АМФИБОЛЫ – амфиболдар, тау тоҡомон төҙөүсе минералдар, таҫма структуралы силикаттар

АНАБАРСКАЯ АНТЕКЛИЗА – Анабар антеклизаһы, Себер платформаһының өлөшө

АНАБАРСКИЙ ЩИТ – Анабар ҡалҡаны, Себер платформаһындағы ҙур булмаған кристаллик нигеҙҙең ер өҫтөнә сыҡҡан урыны

АНАЛИЗ ЗЕРНОВОЙ – бөртөклө анализ, ултырма тоҡомдарҙың составын төрлө ҙурлыҡтағы фракцияларға бүлеү

АНАЛИЗ ХИМИЧЕСКИЙ – химик анализ, минералда йәки тау тоҡомонда элементтар миҡдарын асыҡлау

АНАЛЬЦИМ – анальцим, лейцит төркөмө минералы

АНАТАЗ – анатаз, минерал, TiO_2, титан сығанағы

АНАТЕКСИС – анатексис, магмаға эләккән минералдың тулыһынса иреүе

АНГИДРИТ – ангидрит, минерал, S сығанағы

АНГЛЕЗИТ – англезит, минерал, $Pb(SO_4)$; ҡара ҡурғаш сеймалы

АНДАЛУЗИТ – андалузит, минерал, $H_2O[SiO_4]$; юғары глиноземлы, утҡа сыҙамлы

АНДЕЗИТЫ – андезиттар, эффузив тау тоҡомдары

АНДРАДИТ – андрадит, гранаттар төркөмө минералы, абразив, ювелир ташы

АНИЗОТРОПИЯ – анизотропия, матдәнең (тау тоҡомо, минерал, кристалл) буй һәм арҡыры йүнәлештә төрлө сифатта булыуы

АНКЕРИТ – анкерит, минерал, $Ca(Fe, Mg)[CO_3]_2$; сидерит менән йәнәш осрай

АНОРТОЗИТ – анортозит, габбро, төп минералы – плагиоклаз

АНТАРКТИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА – Антарктика платформаһы, Гондвана гипотетик платформаһы өлөшө; 98%-ы боҙ менән ҡапланған

АНТЕКЛИЗА – антеклиза, нигеҙе тәрәндә булмаған ҙур платформа плитаһы

АНТИКЛИНАЛЬ – антиклиналь, ҡара: *складка*

АНТИКЛИНОРИЙ – антиклинорий, ҙур антиклиналь йыйырсыҡ, вағыраҡ антиклиналь һәм синклиналдәр менән ҡатмарланған

АНТИМОНИТ – антимонит, минерал, Sb_2S_3, һөрмә мәғдәндәре составына инә

АНТИФИЛЛИТ – антифиллит, минерал, амфибол төркөмө силикаты

АНТРАЦИТ – антрацит, ҡаҙылма күмер, углерод миҡдары 97%; яғыулыҡ һәм кокс алына

АНТРОПОГЕН – антропоген, ҡара: *четвертичная система*

АНШЛИФ – аншлиф, ҡара: *шлиф полированный*

АПАТИТ – апатит, минерал, Ca_5 (F, Cl, OH)$[PO_4]_2$; фосфат ашламалары сеймалы

АПОФИЛЛИТ – апофиллит, минерал, табаҡлы силикат

АРАГОНИТ – арагонит, минерал, $CaCO_3$, төҙөлөш материалы

АРГЕНТИТ – аргентит, минерал, Ag_2S, көмөш мәғдәндәренә ҡарай

АРГИЛЛИТ – аргиллит, балсыҡ тау тоҡомо, һыуҙа ебемәй

АРЕАЛ – ареал, хайуандарҙың йәки үҫемлектәрҙең ҡоро ерҙә йәки һыуҙа таралыу өлкәһе

АРИДНЫЙ КЛИМАТ – арид климат, ҡоро климат, сүлдәргә һәм ярымсүлдәргә хас

АРКОЗОВЫЙ ПЕСЧАНИК – аркоз ҡомташы, башлыса кварц ялан шпаты һәм слюданан торған ҡомташ

АРКТИЧЕСКИЙ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ СКЛАДЧАТЫЙ ПОЯС – Арктика геосинклиналь йыйырсыҡлы бүлкәте, Төньяҡ Америка, Гренландия һәм Азия буйлап һуҙылған палеозой һәм мезозой тауҙары

АРЛАНСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Арлан нефте ятҡылығы, 1955 й. асылған (БР-ҙа иң ҙуры)

АРСЕНАТЫ – арсенаттар, минералдар, 5 валентлы As кислотаһы тоҙҙары

АРСЕНОПИРИТ – арсенопирит, минерал, FeA_3S; мышаяҡ мәғдәненең төп минералы

АРХАНТРОПЫ – архантроптар, ҡаҙылма кешеләр, 600–300 мең йыл элек йәшәгәндәр

АРХЕЙ (AR), АРХЕЙСКАЯ ЭОНОТЕМА (ЭОН) – архей (AR), архей эонотемаһы (эон), стратиграфик шкаланың иң боронғо бүлеге

АРХЕОПТЕРИКС – археоптерикс, ҡаҙылдыҡ ҡош, ҡоштар класының иң беренсеһе

АРХЕОЦИАТЫ – археоциаттар, эзбиз һөлдәле яңғыҙ һәм колониаль хайуандар

АРХЕОЗАВРЫ – археозаврҙар, мезозойҙағы һөйрәлеүселәр: динозавр, кеҫәртке, крокодилдар

АСБЕСТ – мамыҡташ, сүсле минералдарҙың техник атамаһы

АССИМИЛЯЦИЯ – ассимиляция, геологияла магмаға эләккән тау тоҡомдарының иреүе

АССОЦИАЦИЯ МИНЕРАЛОВ ПАРАГЕНЕТИЧЕСКАЯ – минералдарҙың парагенетик ассоциациялары, бер ваҡытта йәки бер-бер артлы барлыҡҡа килгән законлы йәмғиәт (ассоциация)

АСТЕНОСФЕРА – астеносфера, мантияның һығылмалы өҫкө ҡаты

АСТРОБЛЕМА – астроблема, Ергә төшкән метеорит эҙе

АСТРОФИЛЛИТ – астрофиллит, минерал, ҡатмарлы составлы силикат

АСФАЛЬТ – асфальт, юғары молекулалы углеводородтар минералы

АТЛАНТИЧЕСКИЙ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ СКЛАДЧАТЫЙ ПОЯС – Атлантика геосинклиналь йыйырсыҡлы бүлкәт, Төньяҡ Америкала, Гренландияла һәм Төньяҡ Европала урынлашҡан йыйырсыҡлы өлкә

АТЛАНТИЧЕСКИЙ ОКЕАН – Атлантик океан, триастың аҙағында барлыҡҡа килгән икенсе ҙур океан

АТМОСФЕРА – атмосфера, Ерҙе уратып алған газ ҡатламы

АТОЛЛ – атолл, уртаһында мәрйен булған диңгеҙ ҡултығы ҡорамаһы

АУРИПИГМЕНТ – аурипигмент, минерал, As_2S_3, As сығанағы

АУТИГЕННЫЙ – аутиген, табылған урынында барлыҡҡа килгән

АФАНИТОВЫЕ ПОРОДЫ – афанит тоҡомдар, афира структуралы тау тоҡомдары

АФИРОВАЯ СТРУКТУРА – афира структураһы, бөрсөклө эффузив һәм юлаҡ тау тоҡомдары

АФРИКАНО-АРАВИЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Африка-Ғәрәпстан платформаһы, Гондванаға (гипотетик материк) ингән боронғо платформа

АШАРИТ – ашарит, минерал, $Mg[HBO_3]$; B (бор) сығанағы

АЭРОМАГНИТОМЕТР – аэромагнитометр, прибор, самолет һәм вертолеттарҙа урынлашҡан магнитометр

АЭРОМАГНИТОРАЗВЕДКА – аэромагниторазведка, самолет һәм вертолеттарҙа урынлашҡан магнитометр ярҙамында файҙалы ҡаҙылмаларҙы эҙләү һәм разведкалауҙың геофизик ысулы

АЭРОМЕТОДЫ – һауа ысулдары, атмосферанан йәки космостан оса торған аппараттар ярҙамында Ерҙе өйрәнеү ысулдары

АЭРОФОТОСНИМОК – аэрофотоһүрәт, ер өҫтөн өйрәнеү өсөн осоу аппараты менән билдәле масштабта төшөрөлгән фотоһүрәт

Б

БАДДЕЛЕИТ – бадделеит, минерал, ZrO_2, Zr сығанағы

БАЗАЛЬНЫЙ ЦЕМЕНТ – базаль цемент, тау һыныҡтарының бербереһенә теймәгән килеш нығытылыуына булышлыҡ итә

БАЗАЛЬТОВАЯ ЛАВА – базальт лаваһы, составында базальт булған бик теремек күп газлы лава

БАЗАЛЬТОВЫЙ СЛОЙ – базальт ҡатлауы, Ер ҡабығының аҫҡы өлөшө

БАЗАЛЬТЫ – базальттар, ер йөҙөндә иң ныҡ таралған кайнозой эффузив тау тоҡомдары

БАЗИС ДЕНУДАЦИИ – денудация нигеҙе, тау битләүенең делювий туплана торған аҫҡы өлөшө

БАЗИС ЭРОЗИИ – эрозия нигеҙе, һыу ағымының тиҙлеге нуль булған кимәл

БАЙКАЛИДЫ – байкалидтар, неоген-антропогенда тауҙар барлыҡҡа килтереүсе хәрәкәттәр кисергән Себер платформаһының көньяҡ ҡоршауы структураһы

БАЙКАЛО-ЕНИСЕЙСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Байкал-Йәнәсәй йыйырсыҡлы өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь йыйырсыҡлы теҙмәһенең ҙур структураһы

БАЙКАЛЬСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – Байкал йыйырсыҡланыу осоро, протерозойҙың рифей һәм венд сигендә үтә

БАЙКАЛЬСКИЙ РИФТ – Байкал рифты, неогенда барлыҡҡа килгән тәрән грабендәр, Байкал диңгеҙе соҡоро төҙөлөшөн ҡатмарлаштыра

БАЙКИБАШЕВО-КОЛГАНОВСКАЯ ВПАДИНА – Байҡыбаш-Ҡолған уйпатлығы (БР)

БАЙМАК-БУРИБАЙСКАЯ СВИТА – баймаҡ-бүребай свитаһы (БР)

БАКТЕРИЯ – бактерия, башлыса бер күҙәнәктән торған микроорганизмдар

БАЛАНС ЗАПАСОВ – ер аҫтындағы төрлө ҡаҙылма байлыҡтар сводкаһы

БАЛТИЙСКАЯ СИНЕКЛИЗА – Балтика синеклизаһы, Көнсығыш Европа платформаһының киңлек буйы уйһыулығы

БАЛТИЙСКИЙ ЩИТ – Балтик ҡалҡаны, Көнсығыш Европа платформаһының төньяҡ-көнбайыш өлөшө

БАЛЬЗАМ КАНАДСКИЙ – канада бөлзәме, аҡ шыршының (пихта) үтә күренмәле ыҫмалаһы

БАНКА – һайлыҡ, диңгеҙҙән ҡомайылдағы һәм рифттарҙағы һай урыны

БАР – бар, диңгеҙ ярына яҡын урынлашҡан һәм һыуҙан сығып торған ҡом теҙмәһе

БАРАНИЙ ЛОБ – тәкә маңлайы, боҙлоҡ тарафынан шымартылған ҡаты тау тоҡомдары

БАРИТ – барит, минерал, $Ba[SO_4]$

БАРРАНКОСЫ – барранкостар, вулкан итәгендәге текә бортлы йырынтылар

БАРХАН – бархан, ураҡ рәүешендәге ҡом ҡалҡыулығы

БАРЬЕРНЫЙ РИФ – барьер рифы, һыу аҫтында мәрйендәр, мүктәр тарафынан эшләнгән, ярға параллель һуҙылған ҡая

БАССЕЙН – бассейн, тәбиғи йәки яһалма рәүештә һыу йыйылған урын

БАССЕЙН АРТЕЗИАНСКИЙ – артезиан бассейны, ер аҫты һыуҙары бассейны

БАССЕЙН ВОДОСБОРНЫЙ – һыу йыйыусы бассейн, өҫкө һәм аҫкы һыуҙарҙың йылғаға, күлгә, диңгеҙгә ағып төшкән майҙаны

БАССЕЙН ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер аҫты һыуҙары бассейны, башлыса ярыҡ-ҡатлауҙарҙа тупланған һыулы, ҙур кире геологик структура

БАТИАЛЬ – батиаль, океандағы 500 м алып 3 км тиклем тәрәнлектәге өлкә

БАТИАЛЬНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – батиаль ҡатламдар, донъя океаны төбөнөң 20%-ын биләгән ултырмалар

БАТОЛИТ – батолит, тәрән Ер ҡабығында барлыҡҡа килгән һәм ҡатламдарҙы үтә сыҡҡан интрузив гранитоид составлы ҙур массив

БАШКИРСКИЙ СВОД – Башҡорт көмбәҙе, Волга-Урал нефть, газ провинцияһының 1-се дәрәжәле ыңғай тектоник структураһы

БАШКИРСКИЙ МЕГАНТИКЛИНОРИЙ – Башҡорт мегантиклинорийы, Башҡорт (Көньяҡ) Уралындағы ҙур ыңғай тектоник структура

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

БАШКИРСКИЙ ЯРУС – башҡорт ярусы, карбондың урта бүлегенең аҫҡы бүлендеге

БЕЛЕМНИТИДЫ – белемнитидтар, эске ҡабырсаҡлы үлеп бөткән аяҡбаш моллюскылар отряды

БЕЛЕМНИТЫ – белемниттар, белемнитидтарҙың элекке атамаһы

БЕЛОМОРИТ – беломорит, Аҡ диңгеҙ ярҙары буйындағы пегматит юлаҡтарындағы ай ташы

БЕЛЕБЕЕВСКАЯ СВИТА – бәләбәй свитаһы, пермдең урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

БЕЛОМОРСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – Аҡ диңгеҙ йыйырсыҡланыу осоро, ҡара: *саамская эпоха складчатости*

БЕЛОРЕЦКИЙ МЕТАМОРФИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС – белорет метаморфик комплексы, өҫкө кембрий алды тау тоҡомдарының юғары баҫымлы урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

БЕЛОРУССКАЯ АНТЕКЛИЗА – Беларус антеклизаһы, Көнсығыш Европа платформаһының өлөшө

БЕЛЬСКАЯ ДЕПРЕССИЯ – Ағиҙел депрессияһы (БР)

БЕМИТ – бемит, минерал, $AlO[OH]$, бокситтың мөһим компоненты

БЕНТАЛЬ – бенталь, бентос организмдары йәшәгән һыу төбө

БЕНТОС – бентос, һыу төбөндә йәшәгән үҫемлектәр һәм организмдар

БЕРЕГ КОРЕННОЙ – төп яр, һыу ятҡылығына ҡарағанда боронғораҡ тау тоҡомонан торған яр

БЕРЕГОВОЙ ВАЛ – яр буйы валы, ярға параллель пляжда таш ватыҡтарынан торған 1 м бейеклектәге тау теҙмәһе

БЕРЕГОВОЙ РИФ – яр буйы йәки ярға терәлгән рифтар, умыртҡаһыҙ организмдарҙан торған һыу аҫты ҡаяһы

БЕРЕЗИТЫ – березиттар, пиритланған һәм кварц юлаҡтары үтеп сыҡҡан әселе магматик тау тоҡомдары

БЕРИЛЛ – берилл, минерал, $Be_3Al_2[Si_6O_{18}]$, Be сығанағы

БЕСПОЗВОНОЧНЫЕ – умыртҡаһыҙҙар

БЕСЧЕЛЮСТНЫЕ – яңаҡһыҙҙар, балыҡҡа оҡшаш иң боронғо һәм иң примитив умыртҡаһыҙҙар

БИНОКУЛЯР – бинокуляр, ике окулярлы микроскоп

БИОГЕНЕТИЧЕСКИЙ ЗАКОН – биогенетик закон, онтогенез филогенезды ҡыҫҡаса ҡабатлай (Э.Теккель)

БИОГЕННЫЕ ПОРОДЫ – биоген тоҡомдар, башлыса организм ҡалдыҡтарынан торған тау тоҡомдары

БИОГЕОГРАФИЯ – биогеографияға, зоогеографияға (хайуандар географияһы) һәм фитогеографияға (үҫемлектәр географияһы) бүленә

БИОГЕРМ – биогерм, диңгеҙ һәм күл төбөндәге эзбизташ ҡатламы

БИОГЛИФЫ – биоглифтар, биоген сығышлы гиеглифтар, диңгеҙ төбөндә бентостан торған тигеҙ булмаған ерҙәрҙе ҡаплай

БИОЗОНА – биозона, биологияла айырым төрҙөң йәшәгән ваҡыты, стратиграфияла – төрҙөң йәшәү ваҡытында барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

БИОЛИТЫ – биолиттар, ҡара: *биогенные породы*

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ЗОНЫ МОРЯ – диңгеҙҙең биозоналары, диңгеҙ һәм океандарҙың тәрәнлегенә ҡарап бентостың йәшәгән зоналары

БИОСТРАТИГРАФИЯ – биостратиграфия, палеонтология ысулын ҡулланған стратиграфия бүлеге

БИОТИТ – биотит, минерал, $K(Mg, Fe)_3(OH,F)_2[AlSi_3O_{10}]$

БИОТОП – биотоп, билдәле биоценозға эйә булған территория

БИОЦЕНОЗ – биоценоз, биотопта йәшәгән тарихи нигеҙләнгән организмдар комплексы

БИРСКАЯ СЕДЛОВИНА – Бөрө биләне; Волга-Кама антеклизаһының уртаһындағы 1-се дәрәжәле тектоник структура (БР)

БИРЮЗА – фәйрүзә, минерал; биҙәү ташы

БИСКВИТ – бисквит, фарфор пластинкаһы, минералдарҙың төҫөн асыҡлау өсөн ҡулланыла

БИТУМИНОЗНЫЕ ПОРОДЫ – битумлы тоҡомдар, күҙәнәктәрендә, ярыҡтарында битум булған тау тоҡомо

БИТУМЫ – битумдар, кислороды булмаған углеводородтар (нефть, нефть газы, озокерит, асфальт)

БИФУРКАЦИЯ – бифуркация, әкрен ағышлы йылғаның ике тармаҡҡа бүленеүе

БИШОФИТ – бишофит, Mg һыулы хлориды, медицинала ҡулланыла

БЛАГОВЕЩЕНСКАЯ ВПАДИНА – Благовещен уйпатлығы, Волга-Кама антеклизаһының 1-се дәрәжәле ҙур кире тектоник структураһы (БР)

БЛАГОРОДНЫЕ МЕТАЛЛЫ – аҫыл металдар, Au, Ag, Pt һәм Pt группаһы металдары (Pd, Ir, Rh, Ru, Os)

БЛЕКЛЫЕ РУДЫ – тоноҡланған мәғдәндәр, теннантин-тетраэдрит изоморф рәтен барлыҡҡа килтергән минералдар төркөмө, $Cu_3(Sb, As)S_3$

БЛОК-ДИАГРАММА – блок-диаграмма, Ер ҡабығы участогы һүрәте, тирә-яғы вертикаль киҫелештә, өҫтөндә рельефлы, геологик карталы

БОГХЕД – богхед, һоро күмер

БОКОВАЯ ЭРОЗИЯ – ҡабырға эрозияһы, үҙәнден һыу ағымы менән йыуылған һәм емерелгән борты

БОКСИТ – боксит, Al төп мәғдәне

БОЛОТА – һаҙҙар, Ер йөҙөнөң артыҡ һыуланған участоктары

БОЛЬШОГО КАВКАЗА СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – Ҙур Кавказ һырты сиктәрендә Урта диңгеҙ геосинклиналь бүлкәтенең Альп йыйырсыҡлы өлкәһе эсендәге ҡатмарлы көнбайыш структураһы

БОЛЬШОЙ КРУГОВОРОТ ВОДЫ – һыуҙың ҙур тәбиғи әйләнеше

БОРОСТЫ – боростар, минералдар, бор кислотаһы тоҙҙары

БОРАЦИТ – борацит, минерал, борат, $Mg_2Cl[B_7O_{13}]$

БОРНИТ – борнит, минерал, Cu_5FeS_4

БОРТОВОЕ СОДЕРЖАНИЕ – ситке миҡдар, пробалағы металдың иң әҙ миҡдары

БРАУНИТ – браунит, минерал, Mn_2O_3.

БРАХИАНТИКЛИНАЛЬ – брахиантиклиналь, антиклиналь йыйырсыҡ, оҙонлоҡ-киңлек нисбәте 3:1

БРАХИОПОДЫ – брахиоподтар, диңгеҙ төбөнә йәбешеп йәшәгән ҡабырсаҡлы хайуандар

БРАХИСИНКЛИНАЛЬ – брахисинклиналь, синклиналь йыйырсыҡ, оҙонлоҡ-киңлек нисбәте 3:1

БРЕКЧИЯ – брекчия, осло мөйөшлө һыныҡтарға ватылған һәм цементланған тау тоҡомдары

БРЕМСБЕРГ – бремсберг, шахтаның өҫкө горизонтынан аҫҡыһына тау тоҡомон төшөрә торған ер аҫты тау ҡоролмаһы

БРИЛЛИАНТ – гәүһәр, ҡара: *алмаз*

БРОВКА – бровка, текә тау итәге йәки ярҙың өҫкө сите

БРОНЗОВЫЙ ВЕК – бронза быуаты, энеолиттан һуңғы кешелек мәҙәниәте дәүере

БРОНТОЗАВР – бронтозавр, 4 аяҡлы ҙур (20 м) динозавр

БРУСИТ – брусит, минерал, $Mg(OH)_2$

БРЮХОНОГИЕ МОЛЛЮСКИ – ҡорһағаяҡлы моллюскылар, ҡабырсаҡлы һәм башлы яңғыҙ хайуандар; син. гастроподтар

БУДИНАЖ – будинаж, ҡатлам йәки юлаҡтың өлөштәргә бүленеүе; син. разлинзовывание – линзаларға бүленеү

БУРА – бура, минерал, $\underline{Na_2[B_4O_7]\cdot 10H_2O}$

БУРАЕВСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Борай нефть ятҡылығы (БР)

БУРЗЯНИЙ – бөрйәни, рифейҙың аҫҡы хроностратиграфик бүлендеге (БР)

БУРОВАЯ ВЫШКА – бызраулау вышкаһы, быраулау скважинаһы өҫтөндәге ҡоролма

БУРОВАЯ СКВАЖИНА – быраулау скважинаһы, бәләкәй диаметрлы цилиндрик яһалма тау ҡыуышлығы

БУРЫЙ ЖЕЛЕЗНЯК – һоро тимер, тимерҙең һыулы оксидтары мөғдәненең дөйөм исеме

БУРЫЙ УГОЛЬ – һоро күмер ҡаҙылмаһы

БУТАРА – бутара, һибелмәләрҙән Au, Pt һ. б. айырып алыу ҡоролмаһы

БУТОВЫЙ КАМЕНЬ – киҫәк таш, 15–50 см ҙурлығындағы тау тоҡомдары һыныҡтары

БЫМСКО-КУНГУРСКАЯ ВПАДИНА – Бым-Көңгөр уйылы, Волга-Кама антеклизаһының 1-се дәрәжәле кире тектоник структураһы (БР)

В

ВАД – вад, минерал, $\underline{MnO_2}\cdot\underline{nH_2O}$

ВАЛ – вал, оҙон, тар һәм тәпәш рельеф формаһы йәки платформа структураһы

ВАЛДАЙСКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Валдай боҙлоғо, һуңғы дүртенсел боҙлауыҡ

ВАЛУННИК – валунлыҡ, 10 см һәм ҙурыраҡ таштарҙан торған ватыҡ тау тоҡомдары

ВАЛУНЫ – валундар, ҡара: *зерновой состав* – бөртөктәр составы

ВАНАДИНИТ – ванадинит, минерал, $PO_5Cl[VO_4]_3$

ВАРИСЦИЙСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – варисций йыйырсыҡлыҡ осоро, ҡара: *герцинская эпоха складчатости* – герцин йыйырсыҡлыҡ осоро

ВАШГЕРД – вашгерд, ҡомдан алтын йыуыу ҡоролмаһы

ВЕЗУВИАН – везувиан, минерал, Ca, Mg, Fe алюмин силикаты

ВЕК – быуат, геохронологик шкалала ярус тау тоҡомдары формалашыу ваҡыты

ВЕКОВЫЕ КОЛЕБАНИЯ ЗЕМНОЙ КОРЫ – Ер ҡабығының быуаттар буйы тирбәлеүе, ер йөҙөнөң әкрен, оҙайлы вертикаль хәрәкәте; син. эпейрогеник хәрәкәттәр

ВЕНД – венд, протерозойҙың иң өҫкө бүлеге

ВЕРМИКУЛИТ – вермикулит, минерал; биотит һәм флогопит үҙгәргәндә барлыҡҡа килә

ВЕРНАДИТ – вернадит, минерал, MnO_2 nH_2O, академик В.И. Вернадский исеменә бағышланған

ВЕРХНЯЯ МАНТИЯ – өҫкө мантия, Ер мантияһының Мохоровичичтан 950 км тәрәнлектәге өлөшө; өҫкө өлөшөндә Ер ҡабығын түшәгән ҡаты мантия һәм астеносфера ята

ВЕРХОВОДКА – өҫкө һыу, ергә иң яҡын баҫымһыҙ ер аҫты һыуы

ВЕРХОЯНО-ЧУКОТСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Верхоян-Чукотка йыйырсыҡлы өлкә, Тымыҡ океан геосинклиналь теҙмәһенең ҙур структураһы

ВЗБРОС – ырғытма, ҡатламдың өҙөклөк аша барлыҡҡа килгән тектоник боҙоҡлоғо

ВЗВЕШЕННЫЕ ВЕЩЕСТВА – һыу ағымы менән күсеп йөрөүсе механик матдәләр

ВИВИАНИТ – вивианит, минерал, $Fe[PO_4]_2 \cdot 8H_2O$

ВИД – төр, ҡара: *систематические единицы* – систематик берәмектәр

ВИД МИНЕРАЛЬНЫЙ – минерал төрө, минералогияла төп классификация берәмеге

ВИД СИММЕТРИИ – симметрия төрө, ҡара: *элементы симметрии в кристалле* – кристалдарҙа симметрия элементтары

ВИДОВОЕ НАЗВАНИЕ – төр исеме, төрҙөң биноминаль исеменең икенсе өлөшө

ВИЛУИТ – вилуит, минерал, везувиандың бер төрө

ВИЛЮЙСКАЯ СИНЕКЛИЗА – Вилюй синеклизаһы, Көнсығыш Себер платформаһы структураһы

ВИРГАЦИЯ – виргация, йыйырсыҡтың йәки һырттың бер нисәгә айырылыуы

ВИСМУТ САМОРОДНЫЙ – саф висмут, минерал, Bi сығанағы

ВИСМУТИК (БИСМУТИК) – висмутик (бисмутик), минерал, Bi_2S_3; син. Висмутовый блеск – висмут балҡышы

ВИСЯЧАЯ ДОЛИНА – аҫылмалы үҙән; үҙән, күл йәки диңгеҙ төбөнән өҫтәрәк икенсе аҫылма үҙән

ВИСЯЧЕЕ КРЫЛО РАЗРЫВА – өҙөклөктөң аҫмалы өлөшө

ВИСЯЧИЙ БОК – ҡатламдың, юлаҡтың, файҙалы ҡаҙылманың аҫма яғы

ВИЦИНАЛИ – вициналдар, кристалл ҡырындағы һөҙәк ҡалҡыу урындар

ВКЛЮЧЕНИЯ В МИНЕРАЛАХ – минералдарҙың үҫеү сағында ҡушылған йәки аҙағыраҡ ярыҡтарын ямаған ҡушылдыҡтары

ВКРАПЛЕННИКИ – порфир тау тоҡомдар массаһындағы эре минерал бөртөктәре

ВКУС ВОДЫ – һыу тәме, һыуҙың ирегән тоҙҙар һәм газдарға бәйле үҙенсәлеге

ВКУС МИНЕРАЛА – минерал тәме, һыуҙа ирегән минералдарҙың тәме

ВЛАГОЕМКОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД И ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – тау тоҡомдарының һәм файҙалы ҡаҙылмаларҙың күҙәнәктәрендә йәки ярыҡтарында һыу тота алыу һәләте

ВЛАГОЕМКОСТЬ ПОЛНАЯ – тау тоҡомо тулыһынса һыйҙырған һыу күләме

ВЛАЖНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының дымлылығы, тәбиғи шарттарҙа тау тоҡомдарының күҙәнәктәрендәге, ярыҡтарындағы һ. б. ҡыуышлыҡтарындағы һыу күләме

ВМЕЩАЮЩИЕ ПОРОДЫ – һыйҙырыусы тоҡомдар, магматик йәки мәғдән есемдәре булған тау тоҡомдары

ВНЕШНЕЕ ЯДРО – тышҡы йәҙрә, ҡара: *наружное ядро*

ВНЕШНИЕ ПРОЦЕССЫ – тышҡы процестар, ҡара: *экзогенные процессы* – экзоген процестар

ВНУТРЕННЕРАКОВИННЫЕ – эске ҡабырсаҡлылар, башаяҡлы моллюскыларҙың ярым класы

ВНУТРЕННИЕ ПРОЦЕССЫ – эске процестар, ҡара: *эндогенные процессы*

ВОДА – һыу, тәбиғәттә иң күп таралған матдә

ВОДА АРТЕЗИАНСКАЯ – артезиан һыуы, баҫымлы ер аҫты һыуы

ВОДА ВАДОЗНАЯ – вадоз һыуы, атмосфера сығышлы ер аҫты һыуы, ҡара: *ювенильные воды*

ВОДА В МИНЕРАЛАХ – минералдар составындағы һыу, теге йәки был формалағы минерал составындағы һыу

ВОДА ГРАВИТАЦИОННАЯ ПОДЗЕМНАЯ – ауырлыҡ көсө иҫәбенә хәрәкәт иткән ирекле ер аҫты һыуы; син. капельно-жидкая вода – тамсышыйыҡ хәлдәге һыу

ВОДА ГРУНТОВАЯ – грунт һыуы, ер аҫты һыуы, тупраҡ аҫтындағы һыу

ВОДА ИСКОПАЕМАЯ – ҡаҙылма һыу, үткән геологик дәүерҙәрҙән ҡалған ер аҫты һыуҙары

ВОДА КАПЕЛЬНО-ЖИДКАЯ – тамсы-шыйыҡ хәлдәге һыу, ҡара: *вода гравитационная подземная* – ер аҫты гравитация һыуы

ВОДА МЕЖПЛАСТОВАЯ – ҡатлам-ара һыу, һыу үткәрмәҫ ике горизонт араһындағы һыу

ВОДА МИНЕРАЛЬНАЯ – минераль һыу, ирегән тоҙҙары булған тәбиғи һыу

ВОДА МОРСКАЯ – диңгеҙ һәм океан тоҙло һыуҙары

ВОДА ПОДЗЕМНАЯ – Ер ҡабығындағы шыйыҡ, ҡаты йәки быу рәүешендәге ер аҫты һыуы

ВОДА ПОГРЕБЕННАЯ – күмелгән һыу, элек ер өҫтөнән тау тоҡомдарына һеңеп, шунан территорияның батыуы арҡаһында һаҡланып ҡалған ер аҫты һыуы

ВОДА ПРЕСНАЯ – сөсө һыу, тоҙлолоғо 1 г/л артмаған бөтә тәбиғи һыу

ВОДА СОЛЕНАЯ – тоҙло һыу, тоҙлолоғо 1 г/л артыҡ булған һыу

ВОДА ТЕРМАЛЬНАЯ – термаль (эҫе) һыу, ер аҫтынан сыҡҡан юғары температуралы һыу

ВОДНО-ЛЕДНИКОВЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – һыу-боҙлоҡ ҡатламдары, ҡара: *флювиогляциальные отложения* – флювиогляциаль ҡатламдар

ВОДОЗАБОР – һыу һурҙырғыс, ер аҫты, йылға һыуҙарын ала торған инженер ҡоролмалар комплексы

ВОДОНОСНЫЙ ГОРИЗОНТ (ПЛАСТ) – һыулы горизонт (ҡатлам), бер йәки бер нисә һыу үткәргес тау тоҡомдары ҡатламы

ВОДООТЛИВ – һыу бушатыу: шахталарҙан, карьерҙарҙан һ. б. ер аҫты йәки өҫтө һыуҙарын бушатыу

ВОДОПАД – шарлауыҡ

ВОДОПРОНИЦАЕМОСТЬ – тау тоҡомоноң һыуҙы үткәреү һәләте

ВОДОРАЗДЕЛ – һыу айырғыс, ер өҫтөндәге атмосфера һыуҙарының ағымын ике яҡҡа бүлгән һыҙыҡ

ВОДОРОД – водород, химик элемент

ВОДОРОСЛИ – ылымыҡтар

ВОДОРОСЛИ БАГРЯНЫЕ – ҡуйы ҡыҙыл ылымыҡтар

ВОДОРОСЛИ ДИАТОМОВЫЕ – кремнезём панцирлы ылымыҡтар

ВОДОРОСЛИ ЗЕЛЕНЫЕ – йәшел ылымыҡтар

ВОДОРОСЛИ ЗОЛОТИСТЫЕ – алтын төҫлө ылымыҡтар

ВОДОРОСЛИ СИНЕЗЕЛЕНЫЕ – күкһел йәшел ылымыҡтар

ВОДОРОСЛИ ХАРОВЫЕ – йәшел төҫтәге ылымыҡтар

ВОДОСБОРНЫЙ БАССЕЙН – һыу йыйыу бассейны, бөтә ер өҫтө һәм аҫты һыуҙары диңгеҙгә, күлгә, йылғаға ҡойған ер өҫтө участогы

ВОДОУПОРНЫЙ ПЛАСТ – һыулы горизонтты өҫтән һәм аҫтан сикләгән һыу үткәрмәҫ ҡатламдар

ВОДЫ МИНЕРАЛИЗОВАННЫЕ – минералланған һыуҙар, эсергә яраҡһыҙ тоҙло тәбиғи һыуҙар

ВОДЫ НЕФТЯНЫЕ – ныҡ минералланған юғары тоҙло нефть горизонттары һыуҙары

ВОДЫ ПЕРЕОХЛАЖДЕННЫЕ – үтә һалҡын һыу, 0°С һәм түбәнерәк һыуынған туң ерҙәрҙәге тау тоҡомдары ҡатламдары һыуҙары

ВОДЫ ПОДРУСЛОВЫЕ – йылға ағымының аҫты ҡатламдарындағы һыуҙар

ВОДЫ ПРЕСНЫЕ – сөсө һыу, минерал тоҙҙары 1 г/л кәм булған тәбиғи һыу

ВОДЫ РАДИОАКТИВНЫЕ – ирегән радиоактив элементтары булған тәбиғи һыу

ВОДЫ РАССОЛЬНЫЕ (РАССОЛЫ) – үтә тоҙло һыу, ирегән тоҙҙары 50 г/л юғары булған һыуҙар

ВОДЫ ТЕХНИЧЕСКИЕ – техник һыу, сәнәғәттә ҡулланыла торған һыу

ВОДЫ ТРЕЩИННЫЕ – ярыҡтарҙағы тәбиғи һыу

ВОЗГОНКА – газға әйләнеү, ҡара: *сублимация*

ВОЗРАСТ ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ – геологик йәш, Ер тарихындағы ниндәйҙер геологик ваҡиғанан бөгөнгә тиклем үткән осор

ВОЗРАСТ ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ИЗОТОПНЫЙ – изотоплы геологик йәш, радиоактив изотоптарын ҡулланып, геологик йәште билдәләү

ВОЗРАСТ ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ОТНОСИТЕЛЬНЫЙ – бер геологик йәштең икенсеһе менән сағыштырмаса йәше

ВОЗРАСТ ЗЕМЛИ – Ерҙең йәше радиогеохронология ысулдары ҡулланып билдәләнелә (4,6 млрд йыл тип иҫәпләнә)

ВОЛГО-УРАЛЬСКАЯ АНТЕКЛИЗА – Волга-Урал антеклизаһы, Көнсығыш Европа платформаһынының көнсығышында урынлашҡан ҙур тектоник структура

ВОЛГО-УРАЛЬСКАЯ НЕФТЕГАЗОНОСНАЯ ПРОВИНЦИЯ – Волга-Урал нефть-газлы провинция; РФ-тың 8 өлкәһе һәм 5 республикаһы, ш. и. БР инә

ВОЛКОНСКОИТ – волконскоит, силикат, юғары миҡдарҙа Cr_2O_3 минералы

ВОЛЛАСТОНИТ – волластонит, минерал, $Ca_3[Si_3O_9]$

ВОЛНЫ СЕЙСМИЧЕСКИЕ – сейсмик тулҡындар, ер тетрәүе, шартлау, һуғыуҙан барлыҡҡа килгән һығылмалы тулҡындар

ВОЛОСАТИК – волосатик, үтә күренмәле сүс минералдар ҡушылдыҡтары булған кварц, ваҡ-төйәк эшләүҙә ҡулланыла

ВОЛОСЫ ВЕНЕРЫ – Венера сәсе, ҡара: *волосатик*

ВОЛОСЫ ПЕЛЕ – Пеле сәсе, ҡатҡан вулканик быяланың нәҙек ептәре

ВОЛЬФРАМАТЫ – вольфраматтар, минералдар, вольфрам кислотаһы H_2WO_4 тоҙҙары

ВОЛЬФРАМИТ – вольфрамит, минерал, $(Fe, Mn)WO_4$

ВОРОНЕЖСКАЯ АНТЕКЛИЗА – Воронеж антеклизаһы, Дон йылғаһы бассейнындағы Көнсығыш Европа платформаһы структураһы

ВОССТАЮЩИЙ – текә йәки вертикаль ер аҫты тау ҡоролмаһы

ВОСТОЧНО-ЕВРОПЕЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Көнсығыш Европа платформаһы, Лавразияға ингән боронғо платформа

ВОСТОЧНЫХ КАРПАТ СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – Көнсығыш Карпат йыйырсыҡтар системаһы, Урта диңгеҙ геосинклиналь бүлкәтенең ҡатмарлы структураһы

ВОСХОДЯЩЕЕ РАЗВИТИЕ РЕЛЬЕФА – тектоник күтәрелеү арҡаһында барлыҡҡа килгән рельеф

ВПАДИНА ОКРАИННОГО МОРЯ – ситке диңгеҙ уйпатлығы, хәҙерге геосинклиналь өлкәнең өлөшө, диңгеҙҙең тәрән һөҙәк соҡоро

ВПАДИНЫ ВУЛКАНИЧЕСКИЕ – вулкан уйпатлығы, кратер, кальдер, маарҙар

ВПАДИНЫ КОСМОГЕННЫЕ – космик уйпатлыҡтар, Ергә төшкән метеорҙарҙан ҡалған

ВПАДИНЫ ТЕКТОНИЧЕСКИЕ – тектоник уйпатлыҡтар, тектоника менән бәйле рельефтың түбәнлектәре

ВПАДИНЫ ЭКЗОГЕННЫЕ – экзоген уйпатлыҡтар, Ер өҫтөндә геологик процестар барлыҡҡа килтергән рельеф соҡорҙары

ВРЕМЯ – ваҡыт, стратиграфик шкала берәмектәренең формалашыу ваҡыты

ВСКРЫША – файҙалы ҡаҙылмаларҙы асыҡ үҙләштергәндә ташлана торған тау тоҡомдары

ВТОРИЧНЫЕ КВАРЦИТЫ – икенсел кварциттар, күп минералдарҙан торған тоҡомдар

ВТОРИЧНЫЕ МИНЕРАЛЫ – икенсел минералдар, һуңғы геологик процестарҙа барлыҡҡа килгән минералдар

ВУЛКАН – вулкан, янартау

ВУЛКАН ГРЯЗЕВОЙ – батҡаҡ вулкан, һыу һәм шыйыҡланған балсыҡ урғылған ер тишеге

ВУЛКАН ДВОЙНОЙ – ике ҡатлы вулкан, боронғо вулкан ҡоролмаһының кратерында йәш вулкан булыуы

ВУЛКАН ПОТУХШИЙ – һүнгән вулкан, күптән эшләмәгән вулкан

ВУЛКАН ТИПА СОММА – ВЕЗУВИЙ – Сомм тибындағы вулкан Везувий, ҡара: *вулкан двойной*

ВУЛКАН ТРЕЩИННЫЙ – ярыҡтан сыҡҡан вулкан, Ер ҡабығы ярыҡтарынан урғылған вулкан

ВУЛКАН ЦЕНТРАЛЬНЫЙ – үҙәк вулкан, Ер ҡабығының түңәрәк тишегенән урғылған вулкан

ВУЛКАН ЩИТОВИДНЫЙ – ҡалҡан формаһындағы вулкан, атылып сыҡҡан лава ағып, кратер әйләнәһенә ҙур ҡалҡан яһай

ВУЛКАНИЧЕСКИЕ БОМБЫ – лава киҫәктәре һәм тау тоҡомдары һыныҡтары

ВУЛКАНИЧЕСКИЕ ГАЗЫ – вулкан газдары, урғылған саҡта сыҡҡан газдар

ВУЛКАНИЧЕСКИЙ ПОЯС – вулкандар бүлкәте (теҙмәһе), әүҙем вулканик урғылыуҙарҙан торған оҙон теҙмә

ВУЛКАНИЧЕСКИЙ ПЕПЕЛ – вулканик көл, шартлағанда осоп сыҡҡан үтә ваҡ минерал һәм тау тоҡомдары һыныҡтарынан тора

ВУЛКАНИЧЕСКИЙ ПУФ – вулкан пуфы; ер өҫтөндә диагенезға дусар булған көл, бомбалар һ. б. торған тау тоҡомдары

ВУЛКАНИЧЕСКОЕ ПОДНЯТИЕ – вулканик ҡалҡыулыҡ, океан төбөндәге ыңғай структура

ВУЛКАНИЧЕСКОЕ СТЕКЛО – вулканик быяла, төрлө составтағы ҡара төҫтәге быялаға оҡшаш масса

ВУЛКАНОГЕННО-ОСАДОЧНАЯ ПОРОДА – вулканоген-ултырма тоҡом, һыныҡ материалдар ҡушылдыҡтары менән бергә булған вулкан туфы

ВУЛКАНОКЛАСТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛ – вулканокластик материал, вулканик шартлау ваҡытында барлыҡҡа килгән минерал һыныҡтар, тау тоҡомдары һәм вулканик быяла

ВУЛКАНОЛОГИЯ – вулканология, вулкандар тураһындағы фән

ВУЛЬФЕНИТ – вульфенит, минерал, $Pb[MoO_4]$

ВЫВЕТРИВАНИЕ – ашалыу, температура, һыу йоғонтоһо аҫтында Ер өҫтөндәге үтә ҡаты тау тоҡомдары емерелеү процесы

ВЫВЕТРИВАНИЕ МЕХАНИЧЕСКОЕ (ФИЗИЧЕСКОЕ) – механик (физик) ашалыу, температураның ҡырҡа үҙгәреүе сәбәпле тау тоҡомдары емерелеүе

ВЫВЕТРИВАНИЕ ОРГАНИЧЕСКОЕ – органик ашалыу, тереклек эшмәкәрлеге һөҙөмтәһендә тау тоҡомдарының емерелеүе

ВЫВЕТРИВАНИЕ ХИМИЧЕСКОЕ – химик ашалыу, һыу һәм пар ҡатнашҡан химик процестар ярҙамында тау тоҡомдарының емерелеүе

ВЫКЛИНИВАНИЕ – клинға әйләнеү, геологик есемдең ҡалынлығы әкренләп кәмеүе һәм бөтөнләй юҡҡа сығыуы

ВЫМОРАЖИВАНИЕ – әкренләп күп йыллыҡ туң тау тоҡомдарының иреүе һөҙөмтәһендә өҫкә валундар, ҡырсын һәм тау тоҡомдары һыныҡтарын һығып сығарыу

ВЫСОТА СКЛАДКИ (ВЕРТИКАЛЬНЫЙ РАЗМАХ) – йыйырсыҡтың бейеклеге, бер-береһе менән тоташҡан антиклиналь һәм синклиналдең берүк ҡатлау йоҙаҡтарының вертикаль буйынса бейеклеге

ВЫСШИЕ РАСТЕНИЯ – иң юғары класлы үҫемлектәр, бөтә үҫемлек донъяһының 2 төркөмөнөң береһе

ВЫСЫПКА – өйкөм, ер өҫтөндә төп тау тоҡомдарының тупланыуы

ВЫХОД – сығыу, ниндәй булһа ла геологик есемдең ер өҫтөнә сығыуы; ҙуры «яланғаслыҡ» тип атала

ВЫЩЕЛАЧИВАНИЕ – насар ирей торған есемде тау тоҡомонан һыу менән йыуып сығарыу

ВЮРМСКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Вюрм боҙлоғо (Дунай й. бассейнындағы Вюрм күле исеме), һуңғы дүртенсел дәүер Альп боҙлоғо

ВЯЖУЩИЕ ВЕЩЕСТВА – йәбештереүсе матдәләр, тәбиғи ташты, кирбесте һ.б. йәбештереү өсөн яһалма матдә

Г

ГАББРО – габбро, тәрәндәге интрузив тау тоҡомо

ГАБИТУС КРИСТАЛЛА – кристалдың габитусы, кристалдың тышҡы күренеше

ГАГАРИНИТ – гагаринит, минерал, $NaCaYF_6$

ГАГАТ – гагат, күмерҙең йәбешкәк төрө

ГАЗЫ ПРИРОДНЫЕ – тәбиғи газдар, литосфераның газ компоненты

ГАЛЕНИТ – галенит, минерал, PbS

ГАЛЕЧНИК – ҡырсынташлыҡ, йомшаҡ тау тоҡомо

ГАЛИТ – галит, минерал, NaCl; син. каменная соль, поваренная соль – таш тоҙ, аш тоҙо

ГАЛОИДНЫЕ СОЕДИНЕНИЯ – галоид берләшмәләре, минералдар, HF, HCl һ. б. кислота тоҙҙары

ГАЛЬКА – ҡырсынташ, ҡара: *зерновой состав* – бөртөктәр составы

ГАММА-МЕТОД – гамма-ысул, файҙалы ҡаҙылмаларҙы геофизик эҙләү ысулы

ГАРНИЕРИТ – гарниерит, минерал, $(Ni, Mg)_4(OH)_8[Si_4O_{10}]\cdot 4H_2O$

ГАСТРОПОДЫ – гастроподтар, ҡара: *брюхоногие моллюски*

ГАТЧЕТТОЛИТ – гатчеттолит, минерал, 15% UO_2 һәм UO_3 булған пирохлор

ГЕДЕНБЕРГИТ – геденбергит, минерал, $CaFe^{2+}[Si_2O_6]$

ГЕЗЕНН – гезенн, вертикаль яһалма тау ҡыуышлығы; күмер сығарғанда ҡулланыла

ГЕЙДЕЛЬБЕРГСКИЙ ЧЕЛОВЕК – Гейдельберг кешеһе, Европалағы иң боронғо кеше (400 мең йыл)

ГЕЙЗЕР – гейзер, 80–100 °С һыу сығанағы

ГЕЙЗЕРИТ – гейзерит, опалдан торған тау тоҡомо

ГЕКСАГОН – гексагон, кристаллографияла дөрөҫ алтымөйөш

ГЕКСАГОНАЛЬНАЯ ДИПИРАМИДА – гексагональ дипирамида, 2 пирамиданан торған 12 ҡырлы кристалл

ГЕКСАГОНАЛЬНАЯ ПРИЗМА – гексагональ призма, 6 ҡырлы призма

ГЕКСАГОНАЛЬНАЯ СИНГОНИЯ – гексагональ сингония, 6 ҡырлы призма, пирамида, дипирамидалар

ГЕКСАТЕТРАЭДР – гексатетраэдр, 24 ҡырлы кристалл

ГЕКСАЭДР – гексаэдр, 6 ҡырлы кристалл

ГЕКСОКТАЭДР – гексоктаэдр, 48 ҡырлы кристалл

ГЕЛИЕВЫЙ МЕТОД – гелий ысулы, тау тоҡомдарының йәшен асыҡлау ысулы

ГЕЛИЙ – гелий, химик элемент, иң еңел газ

ГЕЛИКОПРИОН – геликоприон, ҡаҙылма примитив балыҡ

ГЕЛИОДОР – гелиодор, минерал, берил, ювелир таш

ГЕЛИОТРОП – гелиотроп, минерал, халцедон, ювелир һәм ваҡ-төйәк эшләүгә яраҡлы таш

ГЕЛЛЕФЛИНТ – геллефлинт, әселе вулканик тау тоҡомоноң метаморфланған продукты

ГЕЛЬ – гель, коллоидтар каогуляцияланғандағы ултырма

ГЕМАТИТ – гематит, минерал, Fe_2O_3; син. красный железняк – ҡыҙыл тимерташ

ГЕМАТИТ-КРОВАВИК – ҡанлы гематит, минерал, гематиттың бер төрө

ГЕММА – гемма, һырлы аҫыл таш, ғәҙәттә ҡаты тау тоҡомонан һәм минералдарҙан тора

ГЕНЕЗИС – генезис, геологияла тау тоҡомдарының, минералдарҙың, файҙалы ҡаҙылмаларҙың барлыҡҡа килеүе

ГЕНЕРАЦИИ МИНЕРАЛОВ – минералдар генерацияһы, төрлө ваҡытта барлыҡҡа килгән ҡатмарлы составтағы минералдар

ГЕНЕТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЙ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмалар ятҡылыҡтарының генетик классификацияһы, экзоген һәм эндоген шарттарҙағы классификациялар

ГЕОАНТИКЛИНАЛЬ – геоантиклиналь, геосинклиналь система эсендә ике геосинклиналь бөгөл араһында урынлашҡан участок

ГЕОБЛЕМЫ – геоблемалар, Ер өҫтөндәге түңәрәк структуралар

ГЕОДЕЗИЯ – геодезия, Ер формаһы тураһындағы фән

ГЕОИД – геоид, Ерҙең геометрик формаһы

ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ДОКУМЕНТАЦИЯ – геологик документация, карталар төшөрөүҙә, шурфтар ҡаҙыуҙа, скважиналар быраулауҙа геологик күҙәтеүҙе раҫлаған документтар

ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ – геологик тарих; теге йәки был территорияның геологик тарихы

ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ СЪЕМКА – геологик төшөрөү, ҡара: *геологическое картирование* – геологик картаға төшөрөү

ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ – геологик процестар, Ер эсендә һәм өҫтөндә барған процестар

ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ МОЛОТОК – геологик сүкеш, үҙенсәлекле формалы һәм оҙон һаплы сүкеш

ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ – геологик отчет, геологик картаға яҙма аңлатма

ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОФИЛЬ – геологик профиль, ҡара: *Геологический разрез* – геологик ҡырҡылыш

ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ РАЗРЕЗ – геологик ҡырҡылыш, вертикалдә күҙалланған геологик төҙөлөш

ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ КАРТИРОВАНИЕ – геологик картаға төшөрөү, төрлө масштаблы геологик карталар эшләү

ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ ЛЕТОИСЧИСЛЕНИЕ – геологик йылъяҙма, ҡара: *возраст геологический* – геологик йәш

ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ ТЕЛО – геологик есем, бергә барлыҡҡа килгән бер үк йәштәге геологик тау тоҡомдары

ГЕОЛОГИЯ – геология: Ер, уның формаһы, составы, үҫеше һәм төҙөлөшө тураһындағы фән

ГЕОЛОГИЯ МОРСКАЯ – диңгеҙ геологияһы, диңгеҙ һәм океан төптәре геологияһы

ГЕОЛОГИЯ НЕФТЕПРОМЫСЛОВАЯ – нефть промыслаһы геологияһы, нефть һәм газ ятҡылыҡтарын үҙләштереүҙе өйрәнә

ГЕОЛОГИЯ НЕФТИ И ГАЗА – нефть һәм газ геологияһы, нефть һәм газ ятҡылыҡтарының барлыҡҡа килеүен, урынлашыуын, геология-эҙләнеү һәм разведка эштәрен өйрәнә

ГЕОЛОГИЯ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмалар геологияһы, уларҙың барлыҡҡа килеү шарттарын һәм геологик төҙөлөшөн өйрәнә

ГЕОЛОГИЯ РУДНИЧНАЯ И ШАХТНАЯ – мәғдән һәм шахта геологияһы, тау предприятиеларын хеҙмәтләндереү бурысын үтәгән геология тармағы

ГЕОЛОГОРАЗВЕДОЧНАЯ РАБОТА – геология-разведка эштәре, файҙалы ҡаҙылмаларҙы эҙләү һәм разведкалау

ГЕОМОРФОЛОГИЯ – геоморфология, Ер рельефы һәм уның геология менән бәйләнеше тураһында фән

ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЭТАП – геология этабы, Ер ҡабығының интенсив түбән төшөү ваҡыты

ГЕОПАРК – геопарк, Рәсәйҙә беренселәрҙән булып Башҡортостанда «Янғантау» геопаркы ойоштороло. Уның үҙәге булып «Янғантау» шифаханаһы һәм халыҡ-ара әһәмиәтле «Мәсетле» тәбиғәт ҡомартҡыһын тәшкил иткән пермь системаһы көнгөр ярусы тау тоҡомдарының стратиграфик ҡырҡылышы һанала. Икенсеһе: «Торатау» шиханы биләмәһе

ГЕОСИНКЛИНАЛЬ – геосинклиналь, Ер ҡабығының һуҙынҡы тар бөгөлө

ГЕОСИНКЛИНАЛЬНАЯ СИСТЕМА – геосинклиналь система, геосинклиналь бөгөлдәре һәм геоантиклиналдәрҙең бергә геосинклиналь тектоник режимында үҫеше

ГЕОСИНКЛИНАЛЬНАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – геосинклиналь йыйырсыҡлы өлкә

ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ ПРОГИБ – геосинклиналдәр араһындағы ниндәй ҙә булһа оҙонса бөгөл

ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ СКЛАДЧАТЫЙ ПОЯС – геосинклиналь йыйырсыҡлы бүлкәт, ҡитғаларҙың иң төп һәм иң әүҙем хәрәкәтле тектоник структураһы

ГЕОСФЕРЫ – геосфералар, Ерҙең йөҙрәһен уратып алған стратосфера, атмосфера, гидросфера, литосфера (Ер ҡабығы), өҫкө һәм аҫҡы мантия

ГЕОТЕКТОНИКА – геотектоника, Ер ҡабығының, өҫкө мантияның һәм Ерҙең төҙөлөшөн, хәрәкәтен, төрлө боҙлоҡтарын һәм үҫеш тарихын өйрәнеүсе геология тармағы

ГЕОТЕРМИЯ – геотермия, Ер йылыһын өйрәнеүсе фән

ГЕОТЕРМИЧЕСКАЯ СТУПЕНЬ – геотермик баҫҡыс, 1 градусҡа уртаса 33 м тәрәнлектә арта

ГЕОТЕРМИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ – геотермик градиент, 100 м тәрәнгә төшкән һайын температураһын 1 градусҡа үҫеше

ГЕОТЕХНОЛОГИЯ – геотехнология, файҙалы ҡаҙылмаларҙы шахтаһыҙ сығарыу ғилеме

ГЕОФИЗИКА – геофизика, Ерҙең эске төҙөлөшөн өйрәнгән фән

ГЕОФИЗИКА ПРОМЫСЛОВАЯ – промысла геофизикаһы, нефть һәм газ ятҡылыҡтары скважиналарында геофизик тикшеренеүҙәр

ГЕОФИЗИКА РАЗВЕДОЧНАЯ – ядро геофизикаһы разведка геофизикаһы, нефть, мәғдән һәм күмер ятҡылыҡтарын геофизик разведкалау

ГЕОФИЗИКА СТРУКТУРНАЯ – структура геофизикаһы, структура геологияһы мәсьәләләрен сисеү, нефть, газ, ташкүмер ятҡылыҡтарын эҙләү һәм разведкалау менән шөғөлләнгән геофизика тармағы

ГЕОФИЗИКА ЯДЕРНАЯ – ядро геофизикаһы, ядро күренештәренә һәм радиация нурланышының тау тоҡомдары һәм мәғдәндәр менән тәьҫир итешенә нигеҙләнгән геофизик ысулдар йыйылмаһы

ГЕОФИЗИЧЕСКАЯ СЪЕМКА – тау тоҡомдарының һәм файҙалы ҡаҙылмаларҙың үҙенсәлектәре таралыу картаһын төҙөү

ГЕОХИМИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ХИМИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ – химик элементтарҙың геохимик классификацияһы, бөтә элементтар атмо-, лито-, халько-, сидеро- һәм биофилдарға бүленә

ГЕОХИМИЯ – геохимия, химик элементтарҙың таралғанын, тупланғанын, миграцияһын өйрәнгән фән

ГЕОХИМИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер аҫты һыуҙарының геохимияһы, химик элементтарҙың миграцияһында ер аҫты һыуҙарының ҡатнашыуын өйрәнгән фән

ГЕОХРОНОЛОГИЯ – геохронология, төрлө рангҡа бүленгән геологик ваҡытты өйрәнеү ғилеме

ГЕРМАНИЕВЫЕ РУДЫ – германий мәғдәндәре, файҙалы ҡаҙылмалар, Ge сығанағы

ГЕРЦИНИДЫ – герцинидтар, һуңғы палеозойҙа герцин йыйырсығы дәүерендә барлыҡҡа килгән йыйырсыҡлы системалар

ГЕРЦИНСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – герцин йыйырсыҡланыу осоро, палеозойҙың аҙағында үтә: үҙенә бретон, судет, астурий, заал һәм пфальц фазаларын ала; син. Варисцийская эпоха складчатости – Варисций йыйырсыҡлыҡ осоро

ГИАЦИНТ – гиацинт, минерал, ювелир ташы

ГИББСИТ – гиббсит, минерал, $Al(OH)_3$

ГИБРИДИЗМ – гибридланыу, магманың үҙгәреү процесы

ГИГРОСКОПИЧНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының тирә-яҡтағы дымды йотоуы

ГИДРАТАЦИЯ – гидратация, һыуҙы йотоу менән ҡушылып барған минералдар барлыҡҡа килеү

ГИДРОБОРАЦИТ – гидроборацит, минерал, $CaMg[B_3O_4x(OH)_3]_2 \cdot 3H_2O$

ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПОИСКИ И РАЗВЕДКА – гидрогеологик эҙләнеү һәм разведкалау, ер аҫты һыуҙарын барлау һәм запастарын баһалау

ГИДРОГЕОЛОГИЯ – гидрогеология, ер аҫты һыуҙары тураһындағы фән

ГИДРОГЕОХИМИЯ – гидрогеохимия, ҡара: *геохимия подземных вод*

ГИДРОГЕТИТ – гидрогетит, минерал, $FeO(OH) \cdot nH_2O$

ГИДРОКСИДЫ – гидроксидтар, минералдар, металдарҙың һәм гидроксид төркөмөнөң $(OH)^-$ ҡушылмалары

ГИДРОЛАККОЛИТЫ – гидролакколиттар, һыу туңыуҙан барлыҡҡа килгән ҡалҡыулыҡтар

ГИДРОСЛЮДЫ – гидрослюдалар, минералдар, H_3O (оксоний), OH, H_2O бай слюдалар

ГИДРОСТАТИЧЕСКИЙ УРОВЕНЬ – гидростатик кимәл, скважинала йәки ҡоҙоҡта грунт һыуы күтәрелеү кимәле

ГИДРОСТАТИЧЕСКОЕ ДАВЛЕНИЕ – гидростатик баҫым, геологияла тау тоҡомона бөтә яҡтан да тәьҫир иткән баҫым

ГИДРОТЕРМАЛЬНЫЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – гидротермаль ятҡылыҡтар, эҫе һыуҙағы есемдәрҙең ултырмаһынан барлыҡҡа килгән ятҡылыҡтар

ГИДРОТЕРМАЛЬНЫЕ МИНЕРАЛЫ – гидротермаль минералдар, эҫе һыу иретмәләре ҡатламдарында барлыҡҡа килгән минералдар

ГИДРОТЕРМАЛЬНЫЕ РАСТВОРЫ – гидротермаль иретмәләр, магмала барлыҡҡа килгән эҫе һыу иретмәләре

ГЕОТЕРМЫ – геотермдар, ҡара: *гидротермальные растворы* – гидротермаль иретмәләр

ГИЕРОГЛИФЫ (ИЕРОГЛИФЫ) – гиероглифтар (иероглифтар), ҡомташ, алевролиттарҙың өҫтөндәге төрлө формалағы эҙҙәр

ГИЙОТЫ (ГАЙОТЫ) – гийоттар (гайоттар), киҫек конус формаһындағы һыу аҫты тауҙары

ГИНКГО – гинкго, ағас үҫемлек

ГИНКГОВЫЕ – гинкго һымаҡтар, ағасҡа оҡшаш япраҡ ҡойоусы үҫемлектәрҙең ҙур төркөмө

ГИПАБИССАЛЬНЫЕ ПОРОДЫ – гипабиссаль тоҡомдар, ер өҫтөндә барлыҡҡа килгән интрузив тау тоҡомдары

ГИПЕРБАЗИТЫ – гипербазиттар, ультраһелтеле интрузив тау тоҡомдары

ГИПЕРГЕНЕЗ – гипергенез, тау тоҡомдарын емереүсе ер өҫтө процестары

ГИПЕРГЕННЫЕ МИНЕРАЛЫ – гиперген минералдар, экзоген процестарҙа барлыҡҡа килгән минералдар

ГИПОГЕННЫЕ МИНЕРАЛЫ, РУДЫ – гипоген минералдар, мәғдәндәр, Ер ҡабығының тәрән өлөштәрендә формалашҡандар

ГИПОТЕЗА – гипотеза, ғилми күҙаллау

ГИПОТЕЗА ВЕГЕНЕРА – Вегенер гипотезаһы, ҡара: *гипотеза дрейфа материков* – ҡитғаларҙың ағып йөрөү гипотезаһы

ГИПОТЕЗА ДВИЖЕНИЯ ЛИТОСФЕРНЫХ ПЛИТ – литосфера плиталарының хәрәкәте гипотезаһы, ҡара: *гипотеза тектонических плит* – тектоник плиталар гипотезаһы

ГИПОТЕЗА ДРЕЙФА МАТЕРИКОВ – ҡитғаларҙың дрейфы гипотезаһы, Ер ҡабығының базальт ҡатламы буйлап ҡитғалар хәрәкәте

ГИПОТЕЗА ИЗОСТАЗИИ – изостазия гипотезаһы, Ер ҡабығының өҫтө денудацияға бирелгәнлектән еңеләйеп, вертикаль хәрәкәт итеүе

ГИПОТЕЗА КОНТРАКЦИОННАЯ – контракцион гипотеза, платформалар һәм геосинклиналь системалар барлыҡҡа килеүен аңлатҡан гипотеза

ГИПОТЕЗА МОБИЛИЗМА – мобилизм гипотезаһы, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

ГИПОТЕЗА НЕБУЛЯРНАЯ – небуляр гипотеза, планеталар һәм Ҡояштың туҙан-газ томанынан барлыҡҡа килеүе

ГИПОТЕЗА ТЕКТОНИКИ ПЛИТ – плиталар тектоникаһы гипотезаһы, Ер ҡабығының 6 йәки 8 ҡаты литосфераға бүленгән. Уларҙың сиктәре рифтар, океан уртаһындағы һырттар һ. б. аша үтә; син. гипотеза движения литосферных плит, глобальная тектоника, гипотеза мобилизма

ГИПОТЕЗЫ ГЕОТЕКТОНИЧЕСКИЕ – яңы тектоника гипотезалары, Ер ҡабығының структуралары барлыҡҡа килеүен фаразлау

ГИПОТЕЗЫ КОСМОГОНИЧЕСКИЕ – космогоник гипотезалар, Ҡояш системаһы һәм Ерҙең барлыҡҡа килеүен аңлатҡан гипотезалар

ГИПОЦЕНТР ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ – ер тетрәү гипоүҙәге, ер аҫтындағы тетрәүҙәрҙең үҙәге

ГИППАРИОН – гиппарион, өс бармаҡлы боронғо ат

ГИППУРИТЫ – гиппуриттар, моллюскылар

ГИПС – гипс, минерал, $Ca[SO_4]\cdot 2H_2O$

ГИПСОВАЯ РОЗА – гипс раузаһы, кристалдарҙың рауза һымаҡ үҫешкән төрө

ГИПСОГРАФИЧЕСКАЯ КРИВАЯ – гипсографик кәкере һыҙыҡ, Ер йөҙөндәге төрлө тигеҙһеҙлектәрҙе күрһәтә

ГЛАБЕЛЬ – глабель, трилобиттың шыма башының урта өлөшө

ГЛАУКОНИТ – глауконит, минерал, ҡатмарлы составлы силикат

ГЛАУКОФАН – глаукофан, һелтеле мөгөҙ обманкаһы

ГЛЕТЧЕР – глетчер, тау боҙлоғо

ГЛИЕЖ – глиеж, ер аҫты янғындары ваҡытында балсыҡ янып барлыҡҡа килгән продукт

ГЛИНИСТЫЕ МИНЕРАЛЫ – балсыҡ минералдары, Al, Mg, Cu, Fe, K, Na силикаттары һәм алюмин силикаттары

ГЛИНИСТЫЕ СЛАНЦЫ – балсыҡ һәүерташтары, метаморфизмды үткән балсыҡ тау тоҡомдары

ГЛИНЫ – балсыҡ, 0,001 мм бөртөклө ултырма тау тоҡомдары

ГЛИПТИКА – глиптика, үтә күренмәле һәм төҫлө таштарҙан киҫеп әйбер яһау оҫталығы

ГЛОБИГЕРИНОВЫЙ ИЛ – глобирегин ләме, планктон фораминиферынан торған ултырма

ГЛОБИГЕРИНЫ – глобигериндар, планктон фораминиферҙары

ГЛУБИННЫЕ ПОРОДЫ – тәрәндәге тоҡомдар, ҙур тәрәнлектәге интрузив тау тоҡомдары

ГЛУБИННЫЕ ПРОЦЕССЫ – тәрәндәге процестар, ҡара: *эндогенные процессы* – эндоген процестар

ГЛУБИННЫЕ РАЗЛОМЫ – тәрәндәге һынылыштар, Ер ҡабығының тәрәндәге ярыҡтары

ГЛУБОКОВОДНЫЙ ИЛ – тәрән һыу ләме, абиссаль һәм батиаль өлкәләр ләмдәре

ГЛУБОКОВОДНЫЙ ОКЕАНСКИЙ ЖЕЛОБ – океан төбөндәге улаҡ, тар, оҙон, 6 км тәрәндәрәк океан төбөндәге уйпатлыҡ

ГЛЫБОВАЯ ЛАВА – ҙур киҫәктәргә әйләнгән лава

ГЛЫБЫ – ҙур киҫәктәрҙән торған тау тоҡомдары ватыҡтары

ГЛЯЦИОЛОГИЯ – гляциология, Ер йөҙөндә боҙлоҡтарҙың геологик эшмәкәрлеген өйрәнгән фән

ГНЕЗДО РУДНОЕ – мәғдән ояһы, ҙур булмаған мәғдән есем

ГНЕЙС – гнейс, метаморфик тау тоҡомо

ГНЕЙСОВЫЕ КУПОЛА – гнейс көмбәҙҙәре, боронғо платформаларҙың нигеҙендәге түңәрәк структуралар

ГНЕЙСОВЫЕ ОВАЛЫ – гнейс овалдары, архей нигеҙле платформаларҙағы иң ҙур структуралар

ГНЕЙСОГРАНИТ – гнейсогранит, гнейс текстуралы гранит

ГОЛОВНОЙ ЩИТ – баш ҡалҡаны, трилобиттың башын япҡан ҡалҡандың алғы өлөшө

ГОЛОВОНОГИЕ МОЛЛЮСКИ – аяҡбаш моллюскылар, ҙур диңгеҙ хайуандары (кальмар һ. б.); син. цефалоподы – цефалоподтар

ГОЛОСЕМЕННЫЕ – яланғас орлоҡлолар, орлоҡ аша тарала торған үҫемлектәр класы

ГОЛОТИП – голотип, автор тарафынан күрһәтелгән хайуандың йәки үҫемлектең бер генә экземпляры

ГОЛОЦЕН – голоцен, дүртенсел осорҙоң өҫкө бүлендеге; геологик ваҡыттың беҙ йәшәгән осоро

ГОЛЬЦЫ – яланғас тауҙар, таҡыр тау башы

ГОМИНИДЫ – гоминидтар, приматтар отряды ғаиләһе

ГОНДВАНА – Гондвана, гипотетик ҡитға

ГОНИАТИТЫ – гониатиттар, аяҡбаш моллюскыларҙың күптән үлгән отряды

ГОНИОМЕТР – гониометр, кристалл мөйөштәрен үлсәү приборы

ГОРИЗОНТ – региональ (урындағы) стратиграфик шкала берәмеге

ГОРИЗОНТАЛИ – горизонталдәр, Ер йөҙө рельефының горизонталь яҫылыҡтар менән бер үк алыҫлыҡта киҫелеше

ГОРИЗОНТАЛЬНОЕ ЗАЛЕГАНИЕ СЛОЯ – ҡатлауҙың өҫтө йәки аҫты горизонталь ятыуы

ГОРНАЯ КОЖА – тау тиреһе, ҡара: *палыгорскит*

ГОРНАЯ ШЕРСТЬ – тау йөнө, ҡара: *палыгорскит*

ГОРНБЛЕНДИТ – горнблендит, мөгөҙ обманкаһынан торған интрузив тау тоҡомо

ГОРНОГО КРЫМА СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – таулы Ҡырым йыйырсыҡлы системаһы, мегантиклинорий, Альп йыйырсыҡлыҡ өлкәһенә инә

ГОРНОЕ ДАВЛЕНИЕ – тау баҫымы, гравитация көстәре менән бәйле көсөргәнеш

ГОРНОЕ ДЕЛО – тау эше, файҙалы ҡаҙылмалар сығарыу, тау-разведка эштәре техникаһы тураһындағы фән

ГОРНОЕ ПОДНЯТИЕ – тау араһы уйпатлыҡтарын айырған тау һырттары

ГОРНЫЕ ВЫРАБОТКИ – яһалма тау ҡыуышлыҡтары, Ер ҡабығында эҙләнеү, разведкалау һәм үҙләштереү өсөн эшләнә

ГОРНЫЕ ПОРОДЫ – тау тоҡомдары, бер йәки бер нисә минерал, тау тоҡомдары ватыҡтарынан торған агрегаттар

ГОРНЫЙ КОМПАС – тау компасы, ҡатлауҙарҙың ятыш элементтарын билдәләү өсөн махсус прибор

ГОРНЫЙ ХРУСТАЛЬ – тау гәлсәре, төҫһеҙ, үтә күренмәле кварц кристалдары

ГОРООБРАЗОВАНИЕ (ГОРООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕССЫ) – дөйөм тектоника һәм денудиция аша тауҙарҙың барлыҡҡа килеүе

ГОРСТ – горст, Ер ҡабығының убылыуы һәм урғылыуы һөҙөмтәһендә өҫкә күтәрелгән өлөшө

ГОТСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – гот йыйырсыҡланыу дәүере, иртә рифейҙа бөтә боронғо платформаларҙа үткән гот йыйырсыҡланыу ваҡиғаһы

ГРАБЕН – грабен, Ер ҡабығының күтәрелеүе һәм убылыуы һөҙөмтәһендә аҫҡа төшкән өлөшө

ГРАВЕЛИТ – гравелит, цементланған гравий

ГРАВИЙ – гравий, кәүшәк тау тоҡомо, тау тоҡомдарының шымартылған ватыҡтарынан тора

ГРАВИМЕТР – гравиметр, ауырлыҡ көсөн үлсәй торған прибор

ГРАВИМЕТРИЯ – гравиметрия, төрлө ерҙәге ауырлыҡ көсөн өйрәнеүсе фән

ГРАВИРАЗВЕДКА – гравиразведка, разведканың геофизик ысулы

ГРАВИТАЦИОННАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ – гравитацион бүленеү, магматик эретмә һыуынғанда ауыр металдарҙың төпкә төшөүе

ГРАМПИАНСКАЯ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНАЯ СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – Грампиан геосинклиналь йыйырсыҡлы система, Көнбайыш Европала урынлаша

ГРАНАТЫ – гранаттар төркөмө, минералдар төркөмө: Fe, Al, Ca, Mg, Mn, Cr утраулы силикаттар

ГРАНИ КРИСТАЛЛА – кристалдың ҡырҙары; ҡара: *вицинали*

ГРАНИТ – гранит, тәрәндә барлыҡҡа килгән интрузив магма тоҡомо

ГРАНИТ РАПАКИВИ – рапакиви граниты, калий ялан шпатлы гранит

ГРАНИТИЗАЦИЯ – гранитланыу, тәрәндә метаморфик йәки урғылған тоҡомдарҙың гранитҡа әйләнеүе

ГРАНИТНАЯ МАГМА – гранит магмаһы, магманың кристаллашҡанда гранитҡа әйләнеүе

ГРАНИТНО-ГНЕЙСОВЫЙ СЛОЙ – гранит-гнейс ҡатлауы, ҡара: *Земная кора* – Ер ҡабығы

ГРАНИТОИДЫ – гранитоидтар, граниттың бөтә төрҙәре, ш. и. кварц диориттары

ГРАНИЦА СТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ – стратиграфик сик, ике йәнәш ҡатлауҙы айырған өҫкө йөҙ

ГРАНОДИОРИТ – гранодиорит, гранит һәм диорит араһындағы тәрәндәге магматик тоҡом

ГРАНУЛИТ – гранулит, ялан шпаты менән гранат

ГРАНУЛИТОВЫЙ ПОЯС – гранулит поясы, боронғо платформаларҙың нигеҙендәге ҙур структуралар теҙмәһе

ГРАПТОЛИТЫ – граптолиттар, юҡҡа сыҡҡан колониаль диңгеҙ хайуандары

ГРАУВАККА – граувакка, составында төрлө ҡарағусҡыл минерал һыныҡтары булған ҡом һәм ҡомташтар

ГРАФИТ – графит, углеродтан торған минерал

ГРЕЙЗЕН – грейзен, кварц һәм асыҡ төҫтәге слюданан торған тау тоҡомо

ГРЕЙЗЕНИЗАЦИЯ – грейзенлашыу, юғары температурала грейзендарҙың барлыҡҡа килеүе

ГРЕНВИЛЬСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – Гренвиль йыйырсыҡланыу осоро, боронғо платформаларҙа, айырыуса Төньяҡ Америка платформаһында, урта рифейҙа булып үткән йыйырсыҡланыу дәүере

ГРИНОКИТ – гринолит, минерал, CdS

ГРОССУЛЯР – гроссуляр, гранат төркөмө минералы, $Ca_3Al_2[SO_4]_3$

ГРОХОТ – эре иләк, кәүшәк тау тоҡомдарын сорттарға айырыу өсөн механик ҡоролма

ГРУНТ – тупраҡ, инженер ҡоролмаларының нигеҙе булырлыҡ тау тоҡомдары

ГРУНТОВЕДЕНИЕ – тупраҡты өйрәнеү, инженер геологияһы тармағы

ГРУППА – төркөм, ҡара: *эратема*

ГУБКИ – болоттар, иң түбән (примитив) умыртҡаһыҙ күп күҙәнәкле хайуандар

ГУМИДНЫЙ КЛИМАТ – гумид климаты, артыҡ дымлы климат

ГЮБНЕРИТ – гюбнерит, минерал, $Mn(WO_4)$

ГЮНЦ. ГЮНЦСКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Гюнц. Гюнц боҙлоғо, Альптағы һуңғы плиоцен боҙлоғо

Д

ДАЙКА – дайка, Ер ҡабығы ярығын тултырған гипабиссаль интрузив есем

ДАРВИНИЗМ – дарвинизм, Ч.Дарвиндың «Тәбиғи һайланыш» тәғлимәте

ДАТОЛИТ – датолит, минерал, $Ca_2[B_2Si_2O_8(OH)_2$

ДАЦИТ – дацит, күк интрузив тау тоҡомо

ДВОЙНИКИ – игеҙәктәр, ҡушылып үҫкән кристалдар

ДВОЙНИК ПОЛИСИНТЕТИЧЕСКИЙ – полисинтетик игеҙәк, бер нисә кристалдың параллель уҡмашыуы

ДВУПРЕЛОМЛЕНИЕ – кристалға төшкән яҡтылыҡ нурының икегә бүленеүе

ДВУСТВОРКИ – ике яҡлы ҡабырсаҡ, ҡара: *двустворчатые моллюски*

ДЕБИТ – дебит, һыу йәки газдың ваҡыт берәмегендәге сыҡҡан күләме

ДЕВОН, ДЕВОНСКАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – девон, девон системаһы (осоро), палеозой эраһының 4-се системаһы

ДЕГИДРАТАЦИЯ – дегидратация, һыуҙың минералдарҙан һәм тау тоҡомдарынан айырылыуы

ДЕЗИНТЕГРАЦИЯ – дезинтеграция, бер бөтөндөң өлөштәргә бүленеүе

ДЕЛЬТА – дельта, йылға тамағындағы өсмөйөш майҙан

ДЕЛЬТА СУХАЯ (КОНТИНЕНТАЛЬНАЯ) – ҡоро (ҡитға) дельта, сүлдәге йылға ағыҙып килтергән әйберҙән торған конус

ДЕЛЬТОВЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – дельта ҡатламдары, йылға дельтаһында формалашҡан ултырмалар

ДЕЛЮВИАЛЬНЫЙ ШЛЕЙФ – делювийҙан торған шлейф, тау битләүендә делювий тупланған ауыш майҙан

ДЕЛЮВИЙ – делювий, тау битләүе итәгендә һыу йыуып төшөргән ватыҡтарҙан торған ҡатлам

ДЕЛЯПСИЙ – деляпсий, һыу йыйылмаһы ярҙарынан шыуып төшкән ҡатламдар

ДЕНДРИТЫ – дедриттар, кристалдарҙың ағасҡа оҡшаш агрегаттары

БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

ДЕНУДАЦИОННАЯ РАВНИНА – денудацияланған тигеҙлек, тигеҙләнгән киң ер өҫтө

ДЕНУДАЦИЯ – денудация, экзоген процестарҙа тау тоҡомдарының емерелеүе

ДЕПРЕССИЯ – геоморфологияла һәм тектоникала уйыл йәки бөгөл

ДЕСКВАМАЦИЯ – сүлдәрҙә ҡаяларҙан йоҡа тәңкәләрҙең айырылыуы

ДЕСТРУКЦИЯ – деструкция, минералдарҙың, тау тоҡомдарының, Ер ҡабығының тарҡалыуы, боҙолоуы

ДЕТРИТ – детрит, ҡабырсаҡтарҙан, хайуан һөлдәләренән һәм үҫемлектәр ҡалдыҡтары һыныҡтарынан торған материал

ДЕФЛЯЦИЯ – дефляция, ашалыу продукттарының ел осороуы

ДЕФОРМАЦИЯ – деформация, тектоник көстәр йоғонтоһо аҫтында геологик есемдәрҙең формаһы һәм күләме үҙгәреүе

ДЕШИФРИРОВАНИЕ АЭРОФОТОСНИМКОВ И КОСМИЧЕСКИХ СНИМКОВ – аэрофото һәм космик һүрәттәрҙе дешифровкалау, геологик деталдәрҙе асыҡлау

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВУЛКАНА ЭКСПЛОЗИВНАЯ – вулкандың эксплозив эшмәкәрлеге, вулкан урғылғандағы шартлауҙар

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВУЛКАНА ЭРУПТИВНАЯ – вулкандың эруптив эшмәкәрлеге, вулкан урғылыуы

ДЕЯТЕЛЬНЫЙ СЛОЙ – эшлекле ҡат, мәңге туң тоҡомдар райондарында Ер ҡабығының өҫкө ҡаты

ДЖЕМСОНИТ – джемсонит, минерал, $Pb_4FeSb_0S_{14}$

ДИАБАЗ – диабаз, урғылған тау тоҡомо, мөһим төҙөү материалы

ДИАГЕНЕЗ – диагенез, ултырманың тау тоҡомона әйләнеүе

ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың диагностик айырыу билгеләре

ДИАКЛАЗЫ – диаклаздар, ҡара: *трещины тектоничекие*

ДИАПИР СОЛЯНОЙ – тоҙ диапиры, таш тоҙҙоң тау тоҡомдарын тишеп сыҡҡан есеме

ДИАСПОР – диаспор, минерал, $HAlO_2$

ДИАТОМОВЫЙ ИЛ – диатом ылымыҡтарынан торған кремний ләме

ДИАТРЕМА – диатрема, ҡара: *трубка взрыва*

ДИАФТОРЕЗ – диафторез; ҡара: *метаморфизм регрессивный*

ДИВЕРГЕНЦИЯ – дивергенция, эволюция барышында организмдар араһында айырмалыҡтар артыуы

ДИГЕКСАГОН – дигексагон, кристаллографияла 12 мөйөш

ДИДОДЕКАЭДР – дидодекаэдр, ябыҡ 24 яҡлы кристалл

ДИККИТ – диккит, минерал, $Al_4(OH)_8[Si_4O_{10}]$

ДИМОРФИЗМ – диморфизм, бер фораминиферҙың ике төрлө булыуы

ДИНАМИКА ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер аҫты һыуҙарының хәрәкәтен (динамикаһын) өйрәнеүсе фән

ДИНАМИЧЕСКАЯ ГЕОЛОГИЯ – динамик геология, эске һәм тышҡы геологик процестарҙы өйрәнеү

ДИНАМОМЕТАМОРФИЗМ – динамометаморфизм, түбән температуралы һәм юғары баҫымлы метаморфизм

ДИНАС – динас, 90% кремний булған янғынға сыҙамлы материал

ДИНОЗАВРЫ – динозаврҙар, юҡҡа сыҡҡан эре һөйрәлеүселәр

ДИОПСИД – диопсид, минерал, $CaMg[Si_2O_6]$

ДИОТАЗ – диотаз, минерал, $Cu_6[Si_6O_{18}]$

ДИОРИТ – диорит, тәрәндәге интрузив тау тоҡомо

Д. – ПОРФИРИТ – диорит-порфирит, юлаҡ тау тоҡомо

ДИПЛОДОК – диплодок, үҫемлек менән туҡланған гигант динозавр

ДИСЛОКАЦИИ ДИЗЪЮНКТИВНЫЕ – дизъюнктив дислокациялар, ҡара: *нарушения разрывные*

ДИСЛОКАЦИИ ПЛИКАТИВНЫЕ – пликатив дислокациялар, ҡара: *нарушения складчатые*

ДИСЛОКАЦИЯ – дислокация, тау тоҡомдарының тәүге ятышы боҙолоуы

ДИСПЕРГИРОВАНИЕ – диспергирлау, эре бөртөктәрҙе ваҡлау

ДИСПЕРСНАЯ СИСТЕМА – дисперслы система, минералдарға бүленгән тау тоҡомо

ДИСТЕН – дистен, минерал, $Al_2O[SiO_4]$

ДИСТИЛЛЯЦИЯ МАГМАТИЧЕСКАЯ – магматик дистилляция, магма эретмәһенән газдарҙың айырылыуы

ДИФРАКЦИЯ РЕТГЕНОВСКИХ ЛУЧЕЙ – рентген нурҙарының дифракцияһы, матдәнең рентген нурҙарын таратыуы

ДИХОТОМИЯ – дихотомия, һәр элементтың икегә бүленеүе

ДИХРОИЗМ – дихроизм, минералдың, кристалдың төҫөн үҙгәртеү һәләте

ДИЭДР – диэдр, кристалдарҙың ябай формаһы

ДЛИНА СКЛАДКИ – йыйырсыҡтың оҙонлоғо, бер йыйырсыҡ шарнирының бөгөмдәр араһы

ДНЕПРОВСКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Днепр боҙлоғо, урта дүртенсел боҙлоҡтарының аҫҡыһы

ДОДЕКАЭДР – додекаэдр, кристаллографияла 12 яҡлылар

ДОКЕМБРИЙ – кембрий алды, архей һәм протерозой эонотемаларҙы берләштергән стратиграфик бүленеш

ДОЛЕРИТ – долерит, базальт

ДОЛИНА – үҙән

ДОЛИНА АНТЕЦЕДЕНТНАЯ – антецедент үҙән, үҙе йырған ҡалҡыулыҡтан алда барлыҡҡа килгән үҙән

ДОЛИНА ЛЕДНИКА – боҙлоҡ үҙәне, рельефтағы текә ярлы соҡор

ДОЛИНА ПРОРЫВА – йырып сыҡҡан үҙән, һыу айырғысты йырған үҙән

ДОЛОМИТ – доломит, минерал, $CaMg[CO_3]_2$

ДОЛОМИТОВАЯ МУКА – доломит оно, доломит бөртөктәренән торған кәүшәк масса

ДОННАЯ ЭРОЗИЯ – йылға төбө эрозияһы, йылға төбөнөң йыуылып тәрәнәйеүе

ДРАГА – драга, һыу аҫтындағы һибелмә ятыштарҙы үҙләштереү өсөн ҡоролма

ДРАГОЦЕННЫЕ КАМНИ – аҫыл таштар, төҫлө ювелир таштар төркөмө

ДРАЙКАНТЕР – драйкантер, минералдың йәки тау тоҡомоноң ватығы

ДРЕНАЖ – дренаж, ер аҫты каналдары (дрендар) ярҙамында ерҙе ҡоротоу ысулы

ДРЕСВА – дресва, кәүшәк тау тоҡомо

ДРОБЛЕНИЕ – ваҡлау

ДРУЗА – друза, кристалдар агрегаты

ДРУЗИТЫ – друзиттар, метаморфизм үткән магматик тоҡомдар

ДРУМЛИНЫ – друмлиндар, боҙлоҡ ҡатламдарынан торған 25 м бейеклектәге ҡалҡыулыҡтар

ДУДКА – көпшә, түңәрәк вертикаль яһалма тау ҡыуышлығы; диаметры 1,5 м, тәрәнлеге 50 м етә

ДУНИТЫ – дуниттар, интрузив ультраһелте тоҡомдар

ДЫМЧАТЫЙ КВАРЦ – күкһел һоро кварц, асыҡ төҫтәгеһе – ювелир таш

ДЮНЫ – дюналар, яр буйында ел менән күсеп йөрөгән ҡом өйөмө

Е

ЕВРЕЙСКИЙ КАМЕНЬ – йәһүд ташы, йәһүд яҙмаларына оҡшаш һүрәтле таш

ЕДИНИЦЫ ГЕОЛОГИЧЕСКОГО ВРЕМЕНИ – геологик ваҡыт берәмектәре: мең, млн, млрд йыл йәштә; шартлылары: эон, эра, осор, дәүер һ. б.

ЕНДОВКА – ендовка, һибелмәләрҙе һынағанда ҡулланылған ҡумта

ЕСТЕСТВЕННЫЙ ОТБОР – тәбиғи һайланыш, Ч. Дарвин буйынса органик донъя эволюцияһының иң мөһим факторы

Ж

ЖАДЕИТ – жадеит, минерал, $Na(Al,Fe)[Si_2O_6]$

ЖЕЛВАКИ – желвактар, биохимик сығышлы йоморо минераль таштар

ЖЕЛВАКИ ВОДОРОСЛЕВЫЕ – ылымыҡ желвактары, йоморо эзбизташ әйберҙәр

ЖЕЛВАКИ РУДНЫЕ – мәғдән желвактары, файҙалы компоненттары булған йоморо әйберҙәр

ЖЕЛЕЗИСТЫЕ КВАРЦИТЫ – тимерле кварциттар, ҡара: *джеспилиты*

ЖЕЛЕЗНАЯ РОЗА – тимер роза, гематиттың яҫма кристалдарының кәкере үҫентеләре

ЖЕЛЕЗНАЯ РУДА – тимер мәғдәне, файҙалы ҡаҙылма, тимер сығанағы

ЖЕЛЕЗНАЯ СЛЮДКА – тимер слюдкаһы, гематиттың слюдаға оҡшаш төрө

ЖЕЛЕЗНАЯ СМЕТАНА – тимер ҡаймағы, тимерҙең гематиттан торған слюдкаһы

ЖЕЛЕЗНАЯ ШЛЯПА – тимер эшләпә, тимер оксидтар һәм гидроксидтарынан торған сульфид ятҡылыҡтарының өҫкө өлөшө

ЖЕЛЕЗНЫЙ БЛЕСК – тимер ялтыры, гематиттың ялтырауыҡлы төрө

ЖЕЛЕЗНЫЙ ВЕК – тимер быуат, бронза быуатынан һуңғы кешелек мәҙәниәте осоро

ЖЕЛЕЗНЫЙ КОЛЧЕДАН – тимер колчеданы, ҡара: *пирит*

ЖЕЛЕЗОБАКТЕРИИ – тимер бактериялары, тимер һәм марганец туплауға һәләтле бактериялар төркөмө

ЖЕЛЕЗО САМОРОДНОЕ – саф тимер, минерал, Co, Cu, C, P, S, H ҡушылмалы Fe

ЖЕМЧУГ – ынйы; ҡыйбат ювелир таш

ЖЕОДЫ – жеодтар, тау тоҡомо эсендәге түңәрәк бушлыҡ, уның стеналарында минералдар кристаллаша

ЖЕРЛО ВУЛКАНА – вулкан ауыҙы, ҡара: *вулкан центральный*

ЖЕСТКОСТЬ ВОДЫ – һыуҙың ҡатылығы, һыуҙың был үҙенсәлеге Ca һәм магний иондары менән бәйле

ЖИЛА – юлаҡ, тау тоҡомо ярыҡтарын тултырған геологик есем

ЖИЛЫ СЕКУЩИЕ – һыйҙырған тоҡомдарҙы үтеп сыҡҡан юлаҡтар

ЖИЛЫ СОГЛАСНЫЕ – һыйҙырған тоҡомдар менән ярашлы ятҡан юлаҡтар

ЖИЛЬНЫЕ МИНЕРАЛЫ – мәғдәнһеҙ минералдарҙан торған юлаҡтар

ЖИРОВИК – жировик, ҡара: *стеатит*

ЖУРАВЧИКИ – журавчиктар, литологияла диагенезда барлыҡҡа килгән эзбиз конкрециялары

ЖУРНАЛ БУРОВОЙ – быраулау журналы, скважиналарҙы быраулағандағы төп документ

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

З

ЗАБОЙ – забой, тау эшкәрткәндә һәм скважиналарҙы быраулағанда соҡоп ингән урын

ЗАКОН ГОЛОВКИНСКОГО–ВАЛЬТЕРА – Головкинский–Вальтер законы, ултырма тоҡомдарҙың бер төрлө ҡатлауҙарының төрлө йәштә булыуын аңлата

ЗАКОН ГРОТА–ФЕДОРОВА – Грот–Федоров законы, ябай химик составлы матдәгә юғары симметриялағы кристалл хас

ЗАКОН НЕОБРАТИМОСТИ ЭВОЛЮЦИИ – эволюцияның кире ҡайтмаҫ законы, палеонтологияла: организм боронғо вәкилдәренә хас булған торошона кире ҡайта алмай

ЗАКОН ПОСТОЯНСТВА УГЛОВ КРИСТАЛЛОВ – кристалл мөйөштәренең тотороҡло булыу законы

ЗАКОН РАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ – бәйләнештәрҙең рациональ булыу законы, ҡара: *закон целых чисел*

ЗАКОН СТЕНО–РОМЭ–ДЕЛИЛЯ–ЛОМОНОСОВА – Стено–Ромэ–Делиль–Ломоносов законы, ҡара: *закон постоянства углов кристаллов*

ЗАКОН ЦЕЛЫХ ЧИСЕЛ – теүәл һандар законы, кристалдың ниндәй булһа ла яғының урынын 3 һан менән билдәләргә мөмкин

ЗАКОПУШКА – тау эшкәрткәндә барлыҡҡа килгән тәрән булмаған соҡор

ЗАЛЕГАНИЕ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының ятышы

ЗАЛЕГАНИЕ МОНОКЛИНАЛЬНОЕ – моноклиналь ятыш, тау тоҡомо ҡатлауҙары ҙур ғына арауыҡта бер яҡҡа, мөйөшкә ауышҡан

ЗАЛЕГАНИЕ НЕСОГЛАСНОЕ – ярашмаған ятыш, тау тоҡомдарының йәнәш ятҡан ҡатлауҙары тура килмәүе

ЗАЛЕГАНИЕ СОГЛАСНОЕ – ярашҡан ятыш, ҡатлауҙарҙың ятышы тура килеүе (параллель)

ЗАЛОЖЕНИЕ – геологияла: ҡатламдың ауышыу һыҙығы киҫәгенең горизонталь өҫлөккә проекцияһы

ЗАЛЕЖЬ – ятыш, төрлө формалағы файҙалы ҡаҙылмаларҙың тупланмаһы

ЗАЛЬБАНД – зальбанд, һыйҙырған тау тоҡомдарынан мәғдән юлағын айырған эргә йөҙ

ЗАМОК – йоҙаҡ, моллюскылар ҡабырсаҡтарының ике яғын тоташтырыусы

ЗАМОК СКЛАДКИ – йыйырсыҡ йоҙағы, ҡара: *элементы складки*

ЗАМОЧНЫЙ АППАРАТ – йоҙаҡ аппараты, ҡара: *замок*

ЗАНДРЫ – зандрҙар, боҙлоҡ ирегәндәге һыу конустары

ЗАНОРЫШ – мәмерйә, гәлсәр юлаҡтарындағы ҙур бушлыҡтар

ЗАПАДНО-СИБИРСКАЯ ПЛИТА – Көнбайыш Себер плитаһы, Урал–Монголия геосинклиналь бүлкәтенең төньяҡ өлөшө, йәш платформа

ЗАПАСЫ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер аҫты һыуҙары запастары

ЗАПАСЫ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – ер аҫты файҙалы ҡаҙылмалар запасы

ЗАРИСОВКА ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ – геологик һүрәтләмәләр

ЗАТРАВКА КРИСТАЛЛА – кристалл башланғысы, тығыҙ иретмәгә ваҡ кристалл индереп, кристалланыу процесын тормошҡа ашырыу

ЗВЕРООБРАЗНЫЕ ЯЩЕРЫ – йыртҡыстарға оҡшаш кеҫәрткеләр, дүрт аяҡлы рептилияларҙың боронғо төркөмө

ЗЕЛЕНОКАМЕННАЯ ПОРОДА – йәшел ташлы тоҡом, хлорит һәм эпидоты күп булған магматик тоҡом

ЗЕЛЕНОКАМЕННАЯ ПОЯС – йәшел таш бүлкәте, боронғо платформаларҙың нигеҙендәге тар синклинорий структура

ЗЕЛЕНЫЙ ИЛ – йәшел ләм, шельфтың тышҡы сигендәге ҡатлау

З. СЛАНЦЫ – йәшел һәүерташлы метаморфик тоҡомдар

ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЙ ПРОГНОЗ – ер тетрәүен алдан иҫкәртеү

ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЙ СИЛА – ер тетрәгәндә Ер йөҙөндәге емерелеүҙәр дәрәжәһе

ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЙ ФАЗЫ – ер тетрәүенең шартлы фазалары

ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЙ ЭНЕРГИЯ – ер тетрәү энергияһы, Рихтер шкалаһы буйынса билдәләнә

ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЕ – ер тетрәү, Ер ҡабығындағы бәрелеш һәм һелкенеүҙәр

ЗЕМЛЯ – Ер, Ҡояш системаһында Ҡояштан өсөнсө урындағы планета

ЗЕМНАЯ КОРА – Ер ҡабығы

ЗЕМНОВОДНЫЕ – ер-һыу хайуандары

ЗЕРКАЛО ГРУНТОВЫХ ВОД – тупраҡ һыуҙарының өҫкө сиге

ЗЕРКАЛО СКОЛЬЖЕНИЯ – шыуыу йөҙө, тау тоҡомоноң бер блогы икенсеһе өҫтөнән шыуғанда барлыҡҡа килгән ялтыр өҫлөк

ЗЕРНОВОЙ СОСТАВ – бөртөктәр составы, бөртөктәр ҙурлығы буйынса тоҡомдағы фракцияларҙың масса өлөшө

ЗМЕЕВИК – йыланташ, ҡара: *серпентин*

ЗНАКИ ЗОЛОТА И ДРУГИХ МИНЕРАЛОВ РОССЫПИ – һибелмәләрҙең алтын һәм башҡа минералдар билдәһе табылған пробаларҙа массаһы 1–3 мг булған файҙалы матдәләрҙең (Au, Pt һ. б.) бөртөктәре

ЗНАКИ РЯБИ – ҡом һәм балсыҡ өҫтөндәге шаҙралар

ЗОЛА ИСКОПАЕМЫХ УГЛЕЙ – ҡаҙылма күмерҙең көлө (органик булмаған өлөшө)

ЗОЛОТО В РУБАШКЕ – һибелмәләге Fe йәки Mn оксидтары ярыһы менән ҡапланған саф алтын

ЗОЛЬНОСТЬ ГОРЮЧИХ ИСКОПАЕМЫХ – янар ҡаҙылмаларҙың көллөлөгө

ЗОЛОТОЙ ГВОЗДЬ – алтын ҡаҙаҡ, Ерҙең геологик тарихында тау тоҡомдары ҡатламдарында иң яҡшы һаҡланған, эталон булырлыҡ организмдар ҡалдыҡтары булған урында алтын ҡаҙаҡ ҡағыла. Бүтән ерҙә табылған ҡалдыҡтар ошо эталон менән сағыштырыла

ЗОНА АЭРАЦИИ – аэрация зонаһы

ЗОНА БИОСТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ – биостратиграфик зона, стратиграфик ҡатлауға хас ҡаҙылма организмдар комплексы булған зона

ЗОНА ВТОРИЧНОГО СУЛЬФИДНОГО ОБОГАЩЕНИЯ – сульфид яҭылыҡтарына тирә-яҡтан ҡайһы бер металдарҙың ҡушылыуы

ЗОНА ВЫВЕТРИВАНИЯ – елләнеү зонаһы, 0,5 м тәрәнлеккә тиклемге Ер ҡабығының өҫкө өлөшө

ЗОНА ЗАВАРИЦКОГО – БЕНЬОФА – Заварицкий – Беньоф зонаһы, өҫкө мантияға барып еткән тәрән фокуслы ер тетрәүҙәр зонаһы

ЗОНА ОКИСЛЕНИЯ – әселәнеү (окисланыу) зонаһы, файҙалы ҡаҙылма ятышының ер өҫтөнә яҡын өлөшө

ЗОНА ПАЛЕОНТОЛОГИЧЕСКАЯ – палеонтология зонаһы, ҡара: *з. биостратиграфическая*

ЗОНА ПЕРВИЧНЫХ РУД – беренсел мәғдән зонаһы, сульфид мәғдәне ятышының һыуланмай торған зонаһы

ЗОНА ПРОВИНЦИАЛЬНАЯ – провинциаль зона, ҡара: *лона*

ЗОНА ПРОСАЧИВАНИЯ (ИНФИЛЬТРАЦИИ) – инфильтрация зонаһы, Ер ҡабығының иң өҫкө өлөшө аша тау тоҡомдарына һыу үтеүе

ЗОНА ЦЕМЕНТАЦИИ – цементлау зонаһы; ҡара: *зона вторичного сульфидного обогащения*

ЗОНАЛЬНОЕ СТРОЕНИЕ КРИСТАЛЛОВ – кристалдарҙың зоналы төҙөлөшө, кристалдарҙа бер нисә концентрик зоналар булыуы

ЗОНАЛЬНОСТЬ ОКОЛОРУДНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ – мәғдән яны үҙгәрештәрҙең зоналы булыуы, мәғдән есемдәрен урап алған төрлө минерал составындағы зоналар

ЗОНАЛЬНОСТЬ ОРУДЕНЕНИЯ – мәғдәнләшеү зоналары булыуы, файҙалы ҡаҙылма есеменең вертикалдә һәм горизонталдә минерал һәм химик составы үҙгәреүе

ЗОНДИРОВАНИЕ – зондлау, скважиналарҙа тау тоҡомдарының геофизик үҙенсәлектәрен тикшереү

ЗООИД – зооид, мүк һәм граптолиттар колонияһының айырым бер заты

И

ИГЛА ВУЛКАНИЧЕСКАЯ – вулкан энәһе, аға алмаған лава обелискы

ИГЛОКОЖИЕ – энә тирелеләр

ИГНИМБРИТЫ – игнимбриттар, вулкан урғылғанда ергә төшкән вулкан туфтары

ИГУАНОДОНЫ – игуанодондар, 10 м оҙонлоҡтағы динозаврҙар

ИДИОМОРФИЗМ – идиоморфизм, минералдарҙың үҙенә хас кристалл формаһын алыу мөмкинлеге

ИЗВЕРЖЕНИЕ ВУЛКАНА – вулкан урғылыуы, вулкандың лава, һыныҡ материал, газдар ырғытыуы

ИЗВЕРЖЕНИЕ БАНДАСАЙСКОГО ТИПА – Бандасай тибындағы урғылыу, көслө шартлауҙар хас

ИЗВЕРЖЕНИЕ ВЕЗУВИАНСКОГО ТИПА – Везувий тибындағы урғылыу, ҡолаҡ тондорғос, ҡара: *извержение Плинианского типа*

ИЗВЕРЖЕНИЕ ВУЛКАНСКОГО ТИПА – Вулкан типлы урғылыу, ҡолаҡтан яҙҙырғыс көслө шартлауҙар менән атмосфераға күп пирокластик материал сығарыу

ИЗВЕРЖЕНИЕ ГАВАЙСКОГО ТИПА – Гавай типлы урғылыу, ҙур шартлауһыҙ, шыйыҡ лавалы вулкан

ИЗВЕРЖЕНИЕ КАТМАЙСКОГО ТИПА – Катмай тибындағы урғылыуға көслө шартлау, вулкан ҡоролмаһы емерелеүе хас

ИЗВЕРЖЕНИЕ ПЕЛЕЙСКОГО ТИПА – Пеле тибындағы урғылыу, ҡуйы лава вулкан боғаҙын ҡаплай, һуңынан газдар вулкандың башын аҡтарып ташлай

ИЗВЕРЖЕНИЕ ПЛИНИАНСКОГО ТИПА – Плиний типлы урғылыу, бик күп ватыҡтар һәм газдар ырғытҡан вулкандар

ИЗВЕРЖЕНИЕ СТРОМБОЛИАНСКОГО ТИПА – стромболиан типлы урғылыу, грушаға оҡшаш бормаслы бомбалар хас

ИЗВЕРЖЕННЫЕ ГОРНЫЕ ПОРОДЫ – атылып сыҡҡан тау тоҡомдары, ҡара: *магматические горные породы*

ИЗВЕСТКОВЫЙ ТУФ – эзбизле туф

ИЗВЕСТНЯК – эзбизташ, башлыса кальциттан торған ултырма тау тоҡомо

ИЗВЕСТНЯК БИОГЕРМНЫЙ – биогерм эзбизташы, яртыһын риф төҙөгән организмдар тәшкил итә

ИЗВЕСТНЯК КРИНОИДНЫЙ – башлыса криноидтарҙан торған эзбизташ

ИЗВЕСТНЯК МИКРОЗЕРНИСТЫЙ – бөртөктәре 0,005 мм кәм булған кальциттан торған эзбизташ

ИЗВЕСТНЯК ОРГАНОГЕННО – ДЕТРИТОВЫЙ – яртыһын ҡаҙылма организмдарҙың һөлдәләре тәшкил иткән эзбизташ

ИЗВЕСТНЯК ПЕЛИТОМОРФНЫЙ – бик ваҡ бөртөклө (диаметры 0,01 мм кәм) эзбизташ

ИЗВЕСТНЯК РАКОВИННО – ДЕТРИТОВЫЙ – яртыһын ҡабырсаҡ ватыҡтары тәшкил иткән эзбизташ

ИЗВЕСТНЯК РИФОВЫЙ – риф төҙөүсе мәрйен, мүк, ылымыҡтарҙан торған эзбизташ

ИЗВЕСТЬ ГАШЕНАЯ – яндырып һүндерелгән эзбиз

ИЗЛИВШИЕСЯ ПОРОДЫ – вулкан урғылғанда ағып сыҡҡан тоҡомдар; ҡара: *эффузивные породы*

ИЗЛОМ МИНЕРАЛА – минералдың ярылыу формаһы

ИЗЛУЧИНЫ – боролош, ҡара: *меандры*

ИЗМЕНЕНИЯ ПОРОД ОКОЛОРУДНЫЕ – файҙалы ҡаҙылмалы тау тоҡомдарының гидротермаль шарттарҙағы үҙгәрештәре

ИЗОБАРЫ – изобарҙар, карталарҙа бер иш атмосфера баҫымы һыҙыҡтары

ИЗОБАТЫ – изобаттар, һыу бассейны төбө рельефының бер үк тәрәнлеге

ИЗОГИПСЫ – изогипстар, карталарҙа рельефтың бер үк бейеклеге

ИЗОГРАДЫ – изоградтар, диаграммаларҙа бер иш температура һәм баҫым аҫтында барлыҡҡа килгән метаморфик тау тоҡомдары составын күрһәткән һыҙыҡтар

ИЗОЛИНИИ – изоһыҙыҡтар, карталарҙа бер иш физик һандарҙы тоташтырған һыҙыҡтар

ИЗОМОРФИЗМ – изоморфизм, химик элементтарҙың бер-береһен алмаштырыу һәләте

ИЗОПАХИТЫ – изопахиттар, карталарҙа бер ҡатламдың бер үк ҡалынлыҡ һыҙығы

ИЗОСТРУКТУРНОСТЬ – изоструктуралыҡ, төрлө составтағы минералдарҙың кристаллик рәшәткәһенең оҡшаш булыуы

ИЗОТЕРМЫ – изотермдар, карталарҙа ай йәки йылдың уртаса температураһын сағылдырған һыҙыҡ

ИЗОТРОПНОСТЬ – изотроплыҡ, матдәләрҙең төрлө яҡлап үлсәнгән физик үҙенсәлектәренең бер булыуы

ИЗУМРУД – зөбәржәт, минерал, берилдың бер төрө

ИЛЬМЕНИТ – ильменит, минерал, $FeTiO_3$

ИЛЬМЕНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЗАПОВЕДНИК им. В.И.Ленина – В.И. Ленин ис. Илмән дәүләт ҡурсаулығы; Мейәс ҡ. 10 саҡрымда урынлаша; минералдарҙың байлығы менән дан тота; 150 төрөнөң 30-ы тап ошонда табылған

ИЛЬМЕНОРУТИЛ – ильменорутил, минерал, рутилдың бер төрө

ИММЕРСИОННЫЙ МЕТОД – иммерсия ысулы, минералдың яҡтылыҡты тарҡатыуын асыҡлау ысулы

ИМПАКТИТЫ – импактиттар, метеориттар төшкән ерҙә барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

ИНГРЕССИЯ – ингрессия, диңгеҙҙең ерҙе баҫып алыуының тәүге стадияһы

ИНДЕКС – индекс, геологик картала тау тоҡомоноң йәшен күрһәткән шартлы хәрефле-һанлы тамға

ИНДИЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Һинд платформаһы; ҡара: *индостанская платформа*

ИНДИЙСКИЙ ОКЕАН – Һинд океаны

ИНДИКАТОРЫ СКРЫТОГО ОРУДЕНЕНИЯ – мәғдәнләнеүҙең йәшерен индикаторҙары, файҙалы ҡаҙылма тирәһендәге мәғдән барлығын күрһәткән минералдар, элементтар һ. б.

ИНДИКАТОРЫ СОЛЕНОСТИ – тоҙлолоҡ индикаторҙары, ултырмаларҙың йәшен һәм диңгеҙҙең шул ваҡыттағы тоҙлолоғон дәлилләгән организмдар ҡалдыҡтары һәм минералдар

ИНДОНЕЗИЙСКАЯ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНАЯ ОБЛАСТЬ – Индонезия геосинклиналь өлкәһе, Малайзия архипелагын үҙ эсенә алған хәҙерге геосинклиналь өлкә

ИНДОСТАНСКАЯ ПЛАТФОРМА – Һиндостан платформаһы, Гондвана ҡитғаһына ингән боронғо платформа

ИНДРИКОТЕРИЙ – индрикотерий, гигант мөгөҙһөҙ носорог

ИНЖЕНЕРНАЯ ГЕОЛОГИЯ – инженер геологияһы, тупраҡты һәм төҙөлөшкә тәғәйенләнгән тау тоҡомдарындағы процестарҙы өйрәнгән геология тармағы

ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ – инженер-геологик ваҡиғалар, төҙөлгән инженер ҡорамалдарының тәбиғәткә йоғонтоһо

ИНЗЕРО–УСОЛЬСКИЙ ПРОГИБ – Инйәр–Тоҙйылға бөгөлө, Аҡтаныш–Шишмә бөгөлөнөң көнсығышҡа дауамы (БР)

ИНОСТРАНЦЕВИЯ – иностранцевия, примитив һөйрәлеүселәр вәкиле

ИНОЦЕРАМЫ – иноцерамдар, ике яҡлы ҡабырсаҡлы моллюскылар

ИНТЕГРАЦИОННЫЙ СТОЛИК – интеграция өҫтәле, микроскопта һәр минерал биләгән майҙанды асыҡлау өсөн ҡулланылған өҫтәл

ИНТРУЗИВНАЯ ЗАЛЕЖЬ – интрузив ятыш, ҡара: *пластовая интрузия*

ИНТЕРФЕРЕНЦИОННАЯ ОКРАСКА – интерференция төҫө, минералдың микроскоп аҫтындағы төҫө

ИНТРУЗИИ НЕСОГЛАСНЫЕ – ярашһыҙ интрузия, геологик сиктәрҙе киҫеп сыҡҡан интрузив есемдәр

ИНТРУЗИИ СОГЛАСНЫЕ – ярашлы интрузиялар, интрузив есемдең контакттары геологик сиктәр менән ярашлы

ИНТРУЗИЯ – интрузия, Ер ҡабығына магманың үтеп инеүе

ИНТРУЗИВНЫЕ ГОРНЫЕ ПОРОДЫ – интрузив тау тоҡомдары, ер аҫтында магма ҡатҡандан барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

ИНФИЛЬТРАЦИОННЫЕ ВОДЫ – инфильтрация һыуҙары, тау тоҡомдарына һарҡып үтеп ингән ер аҫты һыуҙары

ИНЪЕКЦИЯ – инъекция, көсһөҙләнгән зоналарға магманың үтеп инеүе

ИОД – иод, химик элемент

ИОНЫ КОМПЛЕКСНЫЕ – комплекслы иондар, 2 һәм күберәк элементтарҙан торған кристаллик селтәргә ингән иондар: $[NO_3]^{-1}$, $[SO_4]^{-2}$, $[CO_3]^{-2}$ һ. б.

«ИРЕНДЫКСКИЙ МЕДВЕДЬ» – «Ирәндек айыуы», саф алтын киҫәге; ауырлығы 4 кг 788 г.; Милли музейҙа һаҡлана (БР)

ИРЕНДЫКСКАЯ СВИТА – ирәндек свитаһы, девондың урындағы бүлендеге (БР)

ИРИЗАЦИЯ – иризация, ҡайһы бер минералдарҙың сағыу төҫө

ИСКОПАЕМАЯ ФАУНА – ҡаҙылма фауна, билдәле ерҙәге ҡатламдарға йәки майҙандарға хас хайуандар ҡалдыҡтары комплексы

ИСКОПАЕМАЯ ФЛОРА – ҡаҙылма флора, билдәле ерҙәге ҡатламдарға йәки майҙандарға хас үҫемлектәр ҡалдыҡтары комплексы

ИСКОПАЕМЫЕ – ҡаҙылмалар, ултырма тоҡомдарҙа һаҡланған организм ҡалдыҡтары йәки эҙҙәре

ИСКОПАЕМЫЙ ЛЕД – ҡаҙылма боҙ, ултырма ҡатламдарҙа күмелгән ҡитға боҙо

ИСКОПАЕМЫЙ ЛЕС – ҡаҙылма урман, ташҡа йәки ташкүмергә әйләнгән ағастар

ИСКУССТВЕННЫЕ МИНЕРАЛЫ – яһалма минералдар, физик һәм химик үҙенсәлектәре буйынса тәбиғи минералдарға тап килгән яһалма минералдар

ИСЛАНДСКИЙ ШПАТ – Исланд шпаты, кальциттың үтә күренмәле төҫһөҙ төрө

ИСПОЛИНСКИЕ КОТЛЫ – ғәҙәттән тыш ҙур ҡаҙандар, йылға йәки боҙлоҡ төбөндәге өйрөлмәктәр тарафынан барлыҡҡа килтерелгән түңәрәк соҡорҙар

ИСТОРИЧЕСКАЯ ГЕОЛОГИЯ – тарихи геология, Ерҙең тарихын өйрәнгән геология тармағы

ИСТОЧНИК – шишмә, ер аҫтынан сығып ятҡан һыу

ИСТОЧНИК СУБАКВАЛЬНЫЙ – субакваль шишмә, һыу ятҡылығы төбөндә сығып ятҡан ер аҫты һыуҙары

ИХТИОЗАВРЫ – ихтиозаврҙар; син. рыбоящеры

ИШИМБАЙСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Ишембай нефть ятҡылығы; БР-ҙа асылған беренсе нефть ятҡылығы (1932)

«ИШИМБАЙНЕФТЬ» НГДУ – Ишембай нефть һәм газ сығарыу идараһы (БР)

К

КАВЕРНОЗНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының ҡыуышлылығы, ҡыйыш-мыйыш бушлыҡтар булыуы

КАВЕРНЫ – ҡыуышлыҡтар, тау тоҡомдарында иреүҙән барлыҡҡа килгән, 1 мм артыҡ бушлыҡтар

КАДАСТР ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер асты һыуҙары кадастры, илдәге ер аҫты һыуҙарының классификацияһы

КАЗАНСКИЙ ЯРУС – ҡазан ярусы, пермь системаһының урта бүлендеге; БР платформаһында һәм Урал алды сик бөгөлөндә таралған

КАЗАХСТАНО – АЛТАЙСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Ҡаҙағстан-Алтай йыйырсыҡлы өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь поясындағы ҙур структура

КАЗАХСТАНО–ТЯНЬШАНСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Ҡаҙағстан-Тяньшан йыйырсыҡлы өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь бүлкәтендәге ҙур структура

КАИНИТ – каинит, минерал, $Mg[SO_4]KCl\ 3H_2O$

КАЙНОЗОЙ, КАЙНОЗОЙСКАЯ ЭРАТЕМА (ЭРА) – кайнозой, кайнозой эратемаһы (төркөмө) (эраһы), 65 млн йыл элек башланған фанерозой эонотемаһының эратемаһы

КАЙНОТИПНЫЕ ПОРОДЫ – кайнотип тоҡомдар, үҙгәрмәгән эффузив тоҡомдар

КАЛАМИН – каламин, минерал, $Zn_4(OH)_2[Si_2O_7]$

КАЛАМИТЫ – каламиттар, юҡҡа сыҡҡан эре ағасҡа оҡшаш үҫемлектәр

КАЛЕДОНИДЫ – каледонидтар, каледон йыйырсыҡланыу дәүер йыйырсыҡлы система

КАЛЕДОНСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – каледон йыйырсыҡланыу дәүере, иртә палеозойға тура килә

КАЛИЕВЫЙ ПОЛЕВОЙ ШПАТ – калий ялан шпаты, ҡара: *ортоклаз, микроклин*

КАЛИЙ–АРГОНОВЫЙ МЕТОД – калий-аргон ысулы, магматик һәм ултырма тоҡомдарҙың йәшен белеү ысулы

КАЛИЙНЫЕ СОЛИ – калий тоҙҙары, калий берләшмәләренән торған тау тоҡомо

КАЛЬДЕРА – кальдера, арҡырыһы 30 км еткән вулкан конусы урынындағы түңәрәк соҡор

КАЛЬЦИЙ – кальций, химик элемент, Ca

КАЛЬЦИТ – кальцит, минерал, $CaCO_3$

КАЛЬЦИФИР – кальцифир, кальцит, доломит һ. б. торған метаморфик тоҡом

КАМЕННАЯ СОЛЬ – таш тоҙ, минерал, галиттан торған тау тоҡомо; син. галит

КАМЕННЫЙ ВЕК – таш быуат; кешелек донъяһының беренсе тарихи үҫеш осоро

КАМЕННЫЙ ПОТОК – таш ағымы, тау тоҡомдарының эре киҫәктәре өйөмө; син. курум

КАМЕННЫЙ УГОЛЬ – ташкүмер, торф һәм һоро күмерҙән тәрәндә формалашҡан ултырма тоҡом

КАМБАРО–ЯНЫБАЕВСКАЯ СЕДЛОВИНА – Камбар-Яңыбай биләне, Волга-Урал антеклизаһында 1-се дәрәжәле тектоник структура, өҫкө венд (БР)

КАМНИ МЕСЯЦА РОЖДЕНИЯ – тыуған ай таштары, талисман таштар исемлеге

КАМЫ – камдар, ҡитға боҙлоҡтары ирегәндә ватыҡ материалдарҙан торған бейек булмаған ҡалҡыулыҡтар

КАМСКО–БЕЛЬСКИЙ ПРОГИБ – Кама-Ағиҙел бөгөлө, Көнсығыш Европа платформаһының архей-протерозой кристаллик нигеҙе һәм рифей ҡатламдарында айырылған ҙур кире тектоник структура (ш.и. БР)

КАМСКО–КИНЕЛЬСКАЯ СИСТЕМА ПРОГИБОВ – Кама-Кинәлә бөгөлдәр системаһы, Волга-Урал антеклизаһы ултырма тоҡомдарында 8 бөгөлдән тора; БР-ҙа Аҡтаныш-Шишмә, Инйәр-Тоҙлойылға, Шалым бөгөлдәре

КАНАДСКИЙ ЩИТ – Канада ҡалҡаны, кембрий алды тоҡомдарҙың киң сығышы

КАНКРИНИТ – канкринит, минерал, фельдшпатит

КАНЬОН – каньон, текә ярлы, тар йылға үҙәне

КАОЛИНИЗАЦИЯ – каолинлашыу, тау тоҡомдары елләгәндә каолин минералы төркөмө барлыҡҡа килеүе

КАОЛИНИТ – каолинит, аҡ балсыҡ, минерал, $Al_4(OH)_8[Si_4O_{10}]$

КАПОВА ПЕЩЕРА – ҡара: *Шульганташ пещера*

КАПТАЖ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер аҫты һыуҙарын йыйыу ҡоролмаһы

КАР – кар, тау итәге рельефындағы 300 м тиклемге бейеклектәге уйынты

КАРАМАЛЫТАШСКАЯ СВИТА – ҡарамалыташ свитаһы, девондың урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

КАРАТ – карат, аҫыл таштарҙың массаһын үлсәү берәмеге, 1 карат = 200 мг (0,2 г)

КАРАТАВИЙ – ҡаратауи серияһы, рифейҙың урындагы хроностратиграфик бүлендеге; Башҡорт мегантиклинорийы итәктәрендә таралған (БР)

КАРАТАУСКОЕ ПОДНЯТИЕ – Ҡаратау ҡалҡыуы, Урал алды сик бөгөлөн Йүрүҙән-Сылва һәм Ағиҙел депрессияларына бүлгән тектоник структура

КАРБИДЫ – карбидтар, углеродтың берләшмәләре

КАРБОН (КАМЕННОУГОЛЬНАЯ СИСТЕМА) – карбон (ташкүмер системаһы), палеозой эратемаһының 5-се системаһы

КАРБОНАТИЗАЦИЯ – карбонатлашыу, тау тоҡомдарында һәм мәғдәндәрҙә карбонаттар үҫеше

КАРБОНАТИТЫ – карбонатиттар, һирәк ер минералдарынан һәм карбонаттарҙан торған тоҡом

КАРБОНАТНЫЕ ПОРОДЫ – карбонатлы тоҡомдар, карбонат минералдарынан торған ултырма тоҡомдар

КАРБОНАТЫ – карбонаттар, минералдар, күмер кислотаһы тоҙҙары

КАРЕЛИДЫ – карелидтар, йыйырсыҡланыуҙың карел дәүерендә барлыҡҡа килгән боронғо платформалар нигеҙендәге йыйырсыҡлы система

КАРЕЛЬСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – йыйырсыҡланыуҙың карел дәүере, протерозой уртаһындағы был ваҡытта боронғо платформаларҙың нигеҙҙәр формалашыуы тамамлана

КАРМАН РУДНЫЙ – мәғдән уйҙығы, тау тоҡомдарында мәғдән менән тулы бәләкәй вертикаль уйым

КАРНАЛЛИТ – карналлит, минерал, $KMgCl_3$ $6H_2O$

КАРОТАЖ – каротаж, скважиналарҙа геофизик тишеренеүҙәр үткәреү

КАРСТ – карст, тау тоҡомдарының һыуға иреп, ҡыуышлыҡтар яһалыуы

КАРСТОВЫЕ ВОРОНКИ – карст соҡоро, тау тоҡомдары өҫтөндә карст тәьҫирендә барлыҡҡа килгән ireү формалары

КАРСТОВЫЕ ПУСТОТЫ – карст бушлыҡтары

КАРСТОВЫЙ ЛАНДШАФТ – карст ландшафты, карстҡа дусар булған тәбиғи ландшафт төрө

КАРТА ГЕОЛОГО–ФАЦИАЛЬНАЯ – геология фациаль картаһы, топография нигеҙендә ултырма тоҡомдарҙың таралыуын күрһәтә

КАРТА ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ – геология картаһы, топография нигеҙендә билдәле масштабта Ер ҡабығының ниндәй булһа ла участогының геологик төҙөлөшөн һүрәтләү

КАРТА ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКАЯ – геоморфология картаһы, ер йөҙөндәге төрлө рельеф формаларының таралыуын күрһәткән карта

КАРТА ГЕОФИЗИЧЕСКАЯ – геофизик карта, тау тоҡомдарының геофизик үҙенсәлектәрен топографик нигеҙҙә күрһәтеү

КАРТА ГЕОХИМИЧЕСКАЯ – геохимик карта, химик элементтарҙың таралыуын һәм тупланыуын күрһәтә

КАРТА ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКАЯ – гидрогелогик карта, ҡара: *карта геологическая*

КАРТА ИНЖЕНЕРНО-ГЕОЛОГИЧЕСКАЯ – инженер-геологик карта, ҡара: *карта геологическая*

КАРТА ЛИТОЛОГИЧЕСКАЯ – литологик карта, ҡара: *карта геологическая*

КАРТА ЛИТОЛОГО-ПАЛЕОГЕОГРАФИЧЕСКАЯ – литология-палеография картаһы, билдәле бер ваҡытҡа ер менән диңгеҙ бүленешен һ. б. һүрәтләй

КАРТА МЕТАЛЛОГЕНИЧЕСКАЯ – металлогеник карта, төрлө сеймал күҙаллауҙы сағылдырған карта

КАРТА ПАЛЕОГЕОГРАФИЧЕСКАЯ – палеогеография картаһы, үткән геологик ваҡыттарҙа физик-географик хәлде сағылдырған карта

КАРТА ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмалар картаһы, ҡара: *карта геологическая*

КАРТА ПРОГНОЗНАЯ – прогноздар картаһы, ҡара: *карта геологическая*

КАРТА ТЕКТОНИЧЕСКАЯ – тектоника картаһы, ҡара: *карта геологическая*

КАРТА ФАЦИЙ – фациялар картаһы, топография нигеҙендә билдәле йәштәге ҡатламдар фацияһын сағылдырыу

КАРТА ЧЕТВЕРТИЧНЫХ ОТЛОЖЕНИЙ – дүртенсел ҡатламдар картаһы, ҡара: *карта геологическая*

КАРЬЕР – карьер, файҙалы ҡаҙылмаларҙы сығарыу урыны

КАССИТЕРИТ – касситерит, минерал, SnO_2

КАСИМОВСКИЙ ЯРУС – ҡасим ярусы, карбондың өҫкө бүлегендәге аҫҡы өлөшө; Мәскәү һәм гжель ярустары араһында ята (БР)

КАТАВСКАЯ СВИТА – ҡатау свитаһы, өҫкө рифейҙың урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

КАТАГЕНЕЗ – катагенез, диагенез менән метаморфизм йәки гипергенез араһындағы ултырма тоҡомдарҙың үҙгәреүе

КАТАГРАФИИ – катаграфиялар, төрлө формалағы карбонат микротупланмалар

КАТАЗОНА – катазона, ҡара: *метаморфизм региональный*

КАТАКЛАЗ – катаклаз, тау тоҡомдарын ваҡлау

КАТАКЛАЗИТ – катаклазит, өҙөлөп сығырлыҡ боҙолоуҙарҙа ваҡланған һәм уҡмашҡан тау тоҡомо

КАТАРХЕЙ – катархей, архейгә тиклем булған гнейс һәм граниттар

КАТАСТРОФИЗМ – катастрофизм, ҡара: *теория катастроф*

КАУСТОБИОЛИТЫ – каустобиолиттар, диагенезда барлыҡҡа килгән янар файҙалы ҡаҙылмалар

КАЮЩИЕСЯ ГРЕШНИКИ – боҙлоҡ өҫтөндә бер-береһенә яҡын урынлашҡан һәм бер яҡҡа ауыш булған боҙ бағаналары капюшонлы кейем кейгән кешене хәтерләткәнгә күрә «тәүбәгә килгән гонаһлы кешеләр» тип атағандар

КВАРТОВАНИЕ – кварталау, пробаларҙы 4-кә бүлеү

КВАРЦ – кварц, тоҡомдар барлыҡҡа килтереүсе минерал, SiO_2

КВАРЦЕВЫЙ ДИОРИТ – кварцлы диорит, кварц күләме 5 проценттан артыҡ

КВАРЦЕВЫЙ ПОРФИР – кварцлы порфир, эффузив тау тоҡомо

КВАРЦИТ – кварцит, кварцтан торған метаморфик тоҡом

КВАРЦИТОВИДНЫЙ ПЕСЧАНИК – кварцитҡа оҡшаш ҡомташ, кварцлы метаморфик тоҡом

КВАСЦЫ – әсеүташ, металл тоҙҙары

КВЕРШЛАГ – квершлаг, ер аҫты тау ҡоролмаһы, горизонталь шахта

КВЕСТА (КУЭСТА) – квеста (куэста), асимметрик тау теҙмәһе

КЕМБРИЙ (КЕМБРИЙСКАЯ СИСТЕМА) ПЕРИОД – кембрий (кембрий системаһы) осоро, палеозой эратемаһының беренсе системаһы

КЕНОРАНСКАЯ СИСТЕМА СКЛАДЧАТОСТИ – Кеноран йыйырсыҡлыҡ системаһы, архей аҙағында барлыҡҡа килә

КЕПРОК – кепрок, тоҙ көмбәҙе япмаһы

КЕРАМИЧЕСКОЕ СЫРЬЕ – керамик әйберҙәр эшләү сеймалы

КЕРАМЗИТ – керамзит

КЕРАТОФИР – кератофир, ҡара: *альбиттар*

КЕРН – керн, скважина быраулағанда алынған тау тоҡомо йәки файҙалы ҡаҙылманың цилиндрик бағанаһы

КЕФЕНЕЛЛИТ – кефенеллит, ҡара: *кил*

КИАНИТ – кианит, минерал, ҡара: *Дистен*

КИЗЕРИТ – кизерит, минерал, $Mg[SO_4]\ H_2O$

КИЛ – кил, Ҡырымдағы бентонит балсыҡ төрө

КИЛЬ – киль, фораминифер ҡабырсағы ҡырындағы валик

КИМБЕРЛИТ – кимберлит, шартлау торбаһындағы магматик тау тоҡомо

КИМБЕРЛИТОВЫЕ ТРУБКИ – кимберлит торбалары, кимберлит менән тулған торбаға оҡшаш ҡыуышлыҡтар

КИММЕРИЙСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – киммерий йыйырсыҡлыҡ дәүере, Урта диңгеҙ геосинклинале бүлкәтенә хас

КИНЗЕБУЛАТОВСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Кинйәбулат нефть ятҡылығы, Ағиҙел депрессияһының уртаһында урынлашҡан; 1943 й. асыла (БР)

КИНОВАРЬ – киноварь, көкөртлө терегөмөш, минерал, HgS

КИСТЕПЕРЫЕ РЫБЫ – ҡул суғы ҡанатлы балыҡтар, юҡҡа сыҡҡан һөйәкле балыҡтар ярым класы

КИТАЙСКО–КОРЕЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Ҡытай-Корея платформаһы, ҡара: *Северо-Китайская платформа*

КИШЕЧНОПОЛОСТНЫЕ – эсәк ҡыуышлылар, иң ябай төҙөлөшлө күп күҙәнәкле организмдар: медузалар, мәрйен һ. б.

КЛАРКИ – кларктар, билдәле тәбиғәт системаһында химик элементтың уртасаһын белдергән миҡдар һаны

КЛАСС – класс, ҡара: *систематические единицы*

КЛАССИФИКАЦИЯ МЕСТОРОЖДЕНИЙ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылма ятҡылыҡтарының классификацияһы, теге йәки был билдәләре буйынса ятҡылыҡтарҙы төркөмдәргә бүлеү

КЛАССИФИКАЦИЯ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙы классификациялау, минералдарҙы химик составы һәм кристалл структураһы буйынса бүлгеләү системаһы

КЛАССИФИКАЦИЯ МОРСКИХ ОСАДКОВ – диңгеҙ ултырмаларын бер йәки бер нисә билдәһе буйынса классификациялау

КЛАССИФИКАЦИЯ ОСАДОЧНЫХ ПОРОД – ултырма тоҡомдарҙы бер йәки бер нисә принцип буйынса классификациялау

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ПО СТЕПЕНИ МИНЕРАЛИЗАЦИИ – минераллашыу дәрәжәһе буйынса ер аҫты һыуҙарын классификациялау, ш. и. В.И. Вернадский буйынса: сөсө, аҙ тоҙло, тоҙло, ныҡ тоҙло

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ПО ТЕМПЕРАТУРЕ – температура буйынса ер аҫты һыуҙарын классификациялау. И.К. Зайцев буйынса: үтә һыуыҡ, һыуыҡ, бик һыуыҡ, һыуыҡ, йылы, эҫе, бик эҫе, үтә эҫе

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ПО УСЛОВИЯМ ЗАЛЕГАНИЯ – ятыш шарттары буйынса ер аҫты һыуҙарын классификациялау. Ф.П. Саваренский буйынса: тупраҡ, һаҙлыҡ, өҫкө ҡатлам, грунт, карст, артезиан, ярыҡ һыуҙары

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД ПО ХИМИЧЕСКОМУ СОСТАВУ – химик составы буйынса ер аҫты һыуҙарын классификациялау, 3 тип: гидрокарбонат, сульфат, хлорид һыуҙары

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – сәнәғәт тармаҡтары ихтыяжын иҫәпкә алып, файҙалы ҡаҙылмаларҙы теге йәки был үҙенсәлектәре буйынса бүлеү

КЛАССЫ СИММЕТРИИ – симметрия кластары, ҡара: *вид симметрии*

КЛАСТИЧЕСКИЕ ПОРОДЫ – кластик тоҡомдар, ватыҡтарҙан торған тоҡомдар

КЛЕЙОФАН – клейофан, минерал, сфалерит (ZnS) төрө

КЛИВАЖ – кливаж, деформация ваҡытында барлыҡҡа килгән параллель ярыҡтар

КЛИМАТОСТРАТИГРАФИЯ – климатостратиграфия, айырыуса дүртенсел системала боҙлоҡ аралар һәм боҙлоҡ ваҡыттарын реконструкциялау нигеҙе

КЛИНОПИРОКСЕНЫ – клинопироксендар, ҡара: *моноклинные пироксены*

КОБАЛЬТИН – кобальтин, минерал, COAsS

КОВЕЛЛИН – ковеллин, минерал CuS

КОВКОСТЬ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың сүкелеүсәнлеге

КОККОЛИТОФОРИДЫ – кокколитофоридтар, бер күҙәнәкле планктон ылымыҡтары

КОККОЛИТЫ – кокколитофоридтарҙың эҙбиз ҡалҡандары

КОКС – кокс, ташкүмерҙе термик эшкәртеү матдәһе

КОКСУЮЩИЕСЯ УГЛИ – коксҡа әйләнә торған ташкүмер

КОКЧЕТАВСКО-КИРГИЗСКАЯ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНАЯ ОБЛАСТЬ – Күксетау-Ҡырғыҙстан геосинклиналь өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь бүлкәтенең кин өлкәһе

КОЛЛЕКТОР – коллектор, нефть, газ, һыу һыйҙырышлы күҙәнәкле һәм ярыҡлы тау тоҡомо

КОЛЛЮВИЙ – коллювий, тау итәгенән төшкән елләнеү матдәләре

КОЛОДЕЦ – ҡоҙоҡ, нефть, һыу һ. б. сығарыу өсөн вертикаль тау ҡоролмаһы

КОЛОДЕЦ АБИССИНСКИЙ – Абиссиния ҡоҙоғо, тупраҡ һыуҙарын алыу ҡоҙоғо

КОЛОДЕЦ ПОГЛОЩАЮЩИЙ – йотоусы ҡоҙоҡ, ер өҫтө һыуҙарын аҫҡа ебәреү өсөн вертикаль тау ҡоролмаһы

КОЛОДЕЦ СМОТРОВОЙ (НАБЛЮДАТЕЛЬНЫЙ) – һыу кимәлен күҙәтеү өсөн эшләнгән скважина йәки ҡоҙоҡ

КОЛОНИАЛЬНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – колониаль (бергә тоташҡан) организмдар

КОЛУМБИТ-ТАНТАЛИТЫ – колумбит һәм танталит минералдары

КОЛЧЕДАННЫЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – колчедан ятҡылыҡтары, мәғдәндәрҙә тимер һ. б. металдарҙың көкөрт менән бәйләнеше

КОЛЧЕДАНЫ – колчедандар, металдарҙың көкөрт менән бәйләнештәренең дөйөм исеме

КОЛЬСКАЯ СВЕРХГЛУБОКАЯ СКВАЖИНА – Кола ярымутрауындағы (РФ) донъялағы иң тәрән быраулаған 12 км скважина

КОЛЬЦА ЛЕЗИГАНТА – Лезигант дүңгәләктәре, тау тоҡомдарының төҫлө буйҙары

КОЛЬЦЕВЫЕ ДАЙКИ – түңәрәк дайкалар, планда дуға йәки тотош түңәрәк формалы һынылыштар аша блоктар төшкәндә һығып сығарылған магма

КОЛЬЦЕВЫЕ СТРУКТУРЫ – космос йәки Ер менән бәйле түңәрәк структуралар

КОЛЬЧАТЫЕ ЧЕРВИ – балдаҡлы селәүсендәр

КОМАГМАТИТЫ – комагматиттар, сығыштары бер магматик тоҡомдар

КОМБИНАЦИЯ ПРОСТЫХ ФОРМ КРИСТАЛЛОВ – кристалдарҙың ябай формалары комбинацияһы

КОНВЕКТИВНЫЕ ТЕЧЕНИЯ – конвектив ағымдар, конвекция тыуҙырған массалар хәрәкәте

КОНВЕРГЕНЦИЯ – конвергенция, ҡәрҙәш булмаған организмдарҙың йәшәү шарты бер булғанда барлыҡҡа килгән оҡшашлыҡ

КОНГЛОМЕРАТ – конгломерат, ҡырсын ватыҡтарынан торған тау тоҡомо

КОНДИЦИИ – кондициялар, яҡҡылыҡтарға булған сәнәғәт талаптары

КОНКРЕЦИИ ЖЕЛЕЗОМАРГАНЦЕВЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ – хәҙерге заман тимер-марганец конкрециялары, диңгеҙ һәм күл төптәрендә формалашҡан шул металдарҙың гидроксидтары минералдары

КОНКРЕЦИЯ – конкреция, тау тоҡомдарының диагенезында барлыҡҡа килгән йоморо минераль есемдәр

КОНОДОНТЫ – конодонттар, примитив хордалыларҙың эзбиздан торған ҡалдыҡтары

КОНСТИТУЦИОННАЯ ВОДА – конституцион һыу, минералдарҙағы OH формаһындағы һыу, ҡара: *вода в минералах*

КОНСТИТУЦИЯ МИНЕРАЛОВ – минералдар конституцияһы, минералдарҙың химик составын һәм структураһын үҙ эсенә алған төшөнсә

КОНТАКТ – контакт, ике геологик есемдең бергә тоташҡан сиге

КОНТАКТ МАГМАТИЧЕСКИЙ – магматик контакт, интрузив йәки эффузив есемдәр тоҡомдары контакты

КОНТАКТ СТРАТИГРАФИЧЕСКИЙ – стратиграфик контакт, ҡара: *граница стратиграфическая*

КОНТАКТ ТЕКТОНИЧЕСКИЙ – тектоник контакт, Ер ҡабығының ике блогы терәлгән сик

КОНТАКТОВЫЙ МЕТАМОРФИЗМ – контакт метаморфизмы, магманы һыйҙырған тоҡомдарҙың метаморфизмы

КОНТАКТОВЫЙ ОРЕОЛ – контакт ореолы, магма менән контакттағы һыйҙырған тоҡомдарҙың үҙгәреүе

КОНТАМИНАЦИЯ – контаминация, магманың эсенә эләккән тау тоҡомдары менән бысраныуы

КОНТИНЕНТ – ҡитға, ҡара: *материк*

КОНТИНЕНТАЛЬНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – ҡоро ерҙә барлыҡҡа килгән континенталь ҡатламдар

КОНТИНЕНТАЛЬНОЕ ПОДНОЖЬЕ – ҡитға итәге, ҡара: *материковое подножье*

КОНТИНЕНТАЛЬНЫЙ СКЛОН – ҡитға битләүе, ҡара: *материковый склон*

КОНТИНЕНТАЛЬНЫЙ РЕЖИМ – континенталь режим, ҡоро ергә хас климат, геологик һ. б. шарттар

КОНУС В КОНУСЕ – конус эсендә конус, апгиллиттар структураһы

КОНУС ВЫНОСА – йырғанаҡ тамағындағы конус һымаҡ ҡалҡыулыҡ

КОНЦЕНТРАТ – концентрат, файҙалы ҡаҙылмаларҙы байытыу матдәһе

КОПЕТДАГА И БОЛЬШОГО БАЛХАНА СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – Копетдаг һәм Ҙур Балхан йыйырсыҡлы система, Урта диңгеҙ геосинклиналь бүлкәтенең Альп йыйырсыҡлы өлкәһендә урынлашҡан структура

КОПРОЛИТЫ – копролиттар, диңгеҙ хайуандарының ташҡа әйләнгән экскременттары

КОПЫТНЫЕ – тояҡлылар, һөтимәрҙәрҙең йыйылма төркөмө

КОРА ВЫВЕТРИВАНИЯ – ашалған ҡабыҡ, дымлы эҫе климатта Ер ҡабығының өҫтө

КОРАБЛИК – бәләкәй корабль, ҡара: *наутилус*

КОРАЛЛ – мәрйен, ҡара: *кораллит*

КОРАЛЛИТ – кораллит, бер мәрйен полипының һөлдәһе

КОРАЛЛОВЫЕ ПОЛИПЫ – мәрйен полиптары, эзбиз һөлдәле диңгеҙҙә яңғыҙ йәки колония булып йәшәгән ҡыуыш эсәклеләр

КОРАЛЛОВЫЕ ПОЛИПЫ ВОСЬМИЛУЧЕВЫЕ – колония булып йәшәгән 8 нурлы мәрйен полиптар ярым класы

КОРАЛЛОВЫЕ ПОЛИПЫ ЧЕТЫРЕХЛУЧЕВЫЕ – мәрйен полиптар булып йәшәгән 4 нурлы ярым класы

КОРАЛЛОВЫЕ ПОЛИПЫ ШЕСТИЛУЧЕВЫЕ – яңғыҙ һәм колония булып йәшәгән 6 нурлы мәрйен полиптары

КОРДАИТОВЫЕ – кордаитлылар, юҡҡа сыҡҡан яланғас орлоҡло үҫемлектәр

КОРДИЕРИТ – кордиерит, минерал, $(MgFe)_2Al_3[AlSi_5O_{18}]$

КОРЕННЫЕ ПОРОДЫ – тоҡомдар, кәүшәктәрҙән башҡа тәбиғи ятҡан бөтә тау тоҡомдары

КОЛОНКА БУРОВАЯ – быраулау колонкаһы, тау тоҡомдарын емереүсе инструмент, керн күтәргәндә ҡулланыла

КОРРАЗИЯ – корразия, ел менән күсерелеүсе ваҡ ҡомдарҙың есемдәрҙең өҫтөн емереүе

КОРУНД – корунд, минерал, Al_2O_3

КОСА – ҡомаяҡ, һыу (йылға йәки диңгеҙ) төбөндә йәки яр буйында ҡом, гравий йәки ҡырсын тупланмаһы

КОСАЯ СЛОИСТОСТЬ – ҡатлаулы тоҡомдарҙың тәүҙән үк ауыш ятыуы

КОСМИЧЕСКАЯ ПЫЛЬ – космос туҙаны, космостан үтә ваҡ минераль бөртөктәрҙең Ергә төшөүе

КОСМОГОНИЯ – космогония, астрономияның бер өлөшө

КОСМОПОЛИТНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – сит организмдар, ҡара: *космополиты*

КОСТИСТЫЕ РЫБЫ – ҡылсыҡлы балыҡтар

КОСТНЫЕ РЫБЫ – һөйәкле балыҡтар, балыҡтарҙың иң прогрессив төркөмө

КОТЛОВИНА – упҡын, ер рельефында һөҙәк соҡор

КОЧУБЕИТ – кочубеит, минерал, Cr_2O_3

КОШАЧИЙ ГЛАЗ – бесәй күҙе, асбест ингән кварц

КОЭФФИЦИЕНТ ПОРИСТОСТИ – күҙәнәклелек коэффициенты, тоҡомда күҙәнәктәр күләме менән минераль өлөшө сағыштырмаһы

КОЭФФИЦИЕНТ ФИЛЬТРАЦИИ – фильтрация к., тау тоҡомонoң һыуҙы үҙе аша үткәреүсәнлеге

КРАЕВОЙ ПРОГИБ – сик бөгөлө, платформа һәм геосинклиналь араһындағы оҙон, тәрән асимметрик бөгөлөш

КРАЕВОЙ ШОВ – сик йөйө, платформа менән геосинклиналь араһындағы тәрәндәге һынылыш зонаһы

КРАСКИ МИНЕРАЛЬНЫЕ – минераль буяуҙар, тәбиғи буяусы матдәләр нигеҙендә эшләнәләр

КРАСНАЯ ГЛУБОКОВОДНАЯ ГЛИНА – тәрән һыу аҫтындағы ҡыҙыл балсыҡ, ҡыҙыл йәки һоро төҫтәге океан балсығы

КРАСНОЦВЕТНЫЕ ПОРОДЫ – ҡыҙыл төҫлө тоҡомдар, тимер оксидлы ҡыҙыл ултырма тоҡомдар

КРАСНЫЙ ЖЕЛЕЗНЯК – ҡыҙыл тимер, ҡара: *гематит*

КРАТЕР ВУЛКАНИЧЕСКИЙ – вулкан кратеры, ҡара: *вулкан центральный*

КРАТОН – кратон, ҡара: *платформа древняя*

КРЕМЕНЬ – саҡматаш

КРЕМНЕЗЁМ – кремнезём, кремний диоксиды, минерал, SiO_2

КРЕМНИЙ – кремний, химик элемент, Si

КРЕМНИСТЫЕ ПОРОДЫ – саҡматашлы тоҡомдар: аҡ аҡыҡ, кварц, халцедондан торған тау тоҡомдары

КРЕМНИСТЫЙ ТУФ – саҡматашлы туф, ҡара: *гейзерит*

КРИНОИДЕИ – криноидеялар, ҡара: *морские лилии*

КРИОГЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ – тупраҡ һәм тау тоҡомдары туңғандағы физик, химик, физик-химик, физик-механик криоген процестар

КРИОЛИТ – криолит, минерал, Na_3AlF_6

КРИПТОЗОЙ – криптозой, ҡара: *докембрий*

КРИСТАЛЛ – кристалл, билдәле бер тәртиптә урынлашҡан атомдар һәм иондарҙан торған ҡаты есем

КРИСТАЛЛИЧЕСКАЯ РЕШЕТКА – кристаллик рәшәткә, кристалдарҙың эске төҙөлөшө моделе

КРИСТАЛЛИЧЕСКИЕ ПОРОДЫ – кристаллы тоҡомдар, магматик һәм метаморфик тоҡомдар

КРИСТАЛЛИЧЕСКИЕ СЛАНЦЫ – кристаллы һәүерташтар, метаморфик тоҡомдарҙың киң төркөмө

КРИСТАЛЛОГРАФИЧЕСКАЯ ОСЬ – кристаллографик күсәр, ҡара: *ось симметрии*

КРИСТАЛЛОГРАФИЯ – кристаллография, кристалдар тураһындағы фән

КРИСТАЛЛОХИМИЯ – кристалдарҙың химик составы һәм структураһы бәйләнешен өйрәнгән фән

КРИСТОБАЛИТ – кристобалит, минерал, SiO_2.

КРОВЕЛЬНЫЙ СЛАНЕЦ – ҡыйыҡ һәүерташы, балсыҡтан барлыҡҡа килгән метаморфик тоҡом

КРОКИДОЛИТ – крокидолит, минерал, рибекиттың сүсле төрө

КРОМАНЬОНЕЦ – кроманьон, хәҙерге кешенең юҡҡа сыҡҡан расаһы вәкиле

КРЫЛО СКЛАДКИ – йыйырсыҡтың ҡанаты, ҡара: *элементы складки*

КРЯЖ – тәпәш тауҙар теҙмәһе

КСЕНОЛИТ – ксенолит, магмаға ят булған тау тоҡомдары ватыҡтарының инеүе

КСЕНОМОРФИЗМ – ксеноморфизм, үҫкәндә кристалдарҙың үҙ формаһын юғалтыуы

КСЕНОМОРФНЫЙ МИНЕРАЛ – ксеноморф минерал, һуңлап кристалланған минерал

КСЕРОФИЛЬНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – ксерофил организмдар, дым етмәгән урында йәшәүгә яраҡлашҡан организмдар

КСЕРОФИТЫ – ксерофиттар, ҡоролоҡҡа яраҡлашҡан организмдар

КУБИЧЕСКАЯ СИНГОНИЯ – куб сингонияһы, киң таралған минерал формаһы

КУБИЧЕСКИЙ ТЕТРАЭДР – куб тетраэдры, дөрөҫ өсмөйөштән торған дүрт яҡлы кристалдар

КУЗНЕЦКО-ВЕРХНЕВИТИМСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Кузнецк-Өҫкө Витим йыйырсыҡлы өлкә, Урал-Монголия геосинклиналь бүлкәтендәге ҙур структура

КУНЦИТ – кунцит, минерал, сподумен төрө

КУРСКАЯ МАГНИТНАЯ АНОМАЛИЯ – Курск магнит аномалияһы, мәғдәне – магнетитлы кварциттар

КУРЧАВЫЕ СКАЛЫ – бөҙрә ҡаялар, боҙ менән йышылған ҡаты тау тоҡомдарынан торған убалар төркөмө

КУРУМ – курум, ҡара: *каменный поток*

КУШКУЛЬСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Ҡушкүл нефть ятҡылығы, девон, 1955 й. асыла (БР)

КЫЗЫЛТАШСКАЯ СВИТА – ҡыҙылташ свитаһы, рифейҙың урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

Л

ЛАБРАДОР – лабрадор, минерал, плагиоклаз

ЛАБРАДОРИТ – лабрадорит, ҡара: *габбро*

ЛАВА – лава, вулкандан урғылған магма

ЛАВИНА – ҡар ишелмәһе, ҡапыл барлыҡҡа килгән ҡар ағымы

ЛАВОВОЕ ПЛАТО – лава платоһы, эффузив тау тоҡомдарынан торған киң тигеҙлек яйлаһы

ЛАВОВЫЙ ПОКРОВ – лава япмаһы, эффузив тау тоҡомдарынан торған ҡалын ҡатлам

ЛАВОВЫЙ ПОТОК – лава ағымы, вулкан конусынан ағып төшкән лава

ЛАВРАЗИЯ – Лавразия, гипотетик ҡитға

ЛАГУННЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – лагуна ҡатламдары, үтә туйынған иретмәләрҙең хемоген ҡатламдары, тоҙло һыу быуға әйләнгәндә барлыҡҡа килә

ЛАЗУРИТ – лазурит, минерал, $Na_6Ca_2(S,SO_4)[AlSiO_4]_6$

ЛАККОЛИТ – лакколит, ҙур булмаған бәшмәккә оҡшаш интрузив есем

ЛАМПРОФИЛЛИТ – лампрофиллит, минерал, $Na_2Sr_2Ti_3(OH,F)_2[Si_2O_7]$

ЛАМПРОФИР – лампрофир, ҡара: *магматическая жила*

ЛАНГБЕЙНИТ – лангбейнит, минерал, $K_2Mg[SO_4]_2$

ЛАПИЛЛИ – лапилли, вулкан атылғанда кратерҙан урғылған тау тоҡомдары һыныҡтары

ЛАРАМИЙСКАЯ ФАЗА СКЛАДЧАТОСТИ – йыйырсыҡланыуҙың ларамий фазаһы, мезозойҙағы һуңғы фаза

ЛАТЕРИТ – латерит, глиноземға бай тимерле тоҡомдар

ЛАТЕРИТНОЕ ВЫВЕТРИВАНИЕ – латерит елләнеүе, алюмосиликат тоҡомдарының химик елләнеүе

ЛАТИМЕРИЯ – латимерия, хәҙерге заман балығы

ЛЕГЕНДА – легенда, ҡара: *условные обозначения*

ЛЕДНИК – боҙлоҡ

ЛЕДНИКИ ГОРНЫЕ – тау боҙлоҡтары, ҡар һыҙығынан өҫтә тауҙарҙағы боҙ тупланмаһы

ЛЕДНИКИ МАТЕРИКОВЫЕ – ҡитға боҙлоҡтары, ҡитғаларҙа ҙур майҙан биләгән боҙлоҡтар

ЛЕДНИКОВАЯ ЭПОХА – боҙлоҡ дәүере

ЛЕДНИКОВАЯ ЭРОЗИЯ – боҙлоҡ эрозияһы, шыуышҡан боҙлоҡтоң төп тоҡомдарҙы ҡыйратыуы

ЛЕДНИКОВЫЕ БОРОЗДЫ – боҙлоҡ бураҙналары, боҙҙа туңған моренаның боҙ тигеҙләгән урындарҙа һыҙаттар ҡалдырыуы

ЛЕДНИКОВЫЕ ВАЛУНЫ – боҙлоҡ валундары, ҡара: *эрратические глыбы*

ЛЕДНИКОВЫЕ ОЗЁРА – боҙлоҡ күлдәре, боҙ һөргән уйһыуҙарҙағы күлдәр

ЛЕДНИКОВЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – боҙлоҡ ҡатламдары, хәрәкәт иткән боҙ арҡаһында барлыҡҡа килгән ҡатламдар

ЛЕДНИКОВЫЕ ТРЕЩИНЫ – боҙ хәрәкәт иткәндә барлыҡҡа килгән ярыҡтар

ЛЕДНИКОВЫЕ ФОРМЫ РЕЛЬЕФА – боҙ ирегәс ҡалған рельеф

ЛЕДНИКОВЫЙ СТОЛ – боҙ ирегәндә таяуҙа ҡалған өҫтәл, ҙур боҙ киҫәге

ЛЕЖАЧЕЕ КРЫЛО РАЗРЫВА – өҙөклөктөң аҫтында ҡалған итәге

ЛЕЖАЧИЙ БОК – аҫта ятҡан ҡыр

ЛЕЙАС – лейас, юра ситемаһының аҫҡы бүлеге

ЛЕЙКОКРАТОВАЯ ПОРОДА – лейкократ тоҡом, асыҡ төҫлө магма тоҡомо

ЛЕЙСТЫ – лейстар, тау тоҡомдарында пластина йәки брус формалы минералдар

ЛЕЙЦИТ – лейцит, минерал, $K[AlSi_2O_6]$

ЛЕПИДОДЕНДРОНЫ – лепидодендрондар, юҡҡа сыҡҡан ағас һымаҡ гигант үҫемлектәр

ЛЕПИДОЛИТ – лепидолит, минерал, литийлы слюда

ЛЕПИДОМЕЛАН – лепидомелан, биотиттың төрө

ЛЕПТИТЫ – лептиттар, бик ваҡ бөртөклө метаморфик тоҡомдар

ЛЕТАЮЩИЕ ЯЩЕРЫ – осоусы кеҫәрткеләр, һөйрәлеүселәрҙең оса алған берҙән-бер төрө

ЛИДИТ – лидит, халцедон йәки кварцтан торған саҡматаш

ЛИКВАЦИЯ – ликвация, магма эретмәһенең бер-береһе менән ҡатнашмай торған ике шыйыҡсаға бүленеүе

ЛИМАН – лиман, диңгеҙ ҡаплаған йылға тамағы

ЛИМНИЧЕСКИЕ УГЛИ – лимник ташкүмер; торфтан барлыҡҡа килгән автохтон күмер төрө

ЛИМОНИТ – лимонит, тимер гидроксиды

ЛИНЗА – линза, линзаға оҡшаш формалағы геологик есем

ЛИНИЯ ВОССТАНИЯ – күтәрелеү һыҙығы, ҡара: *элементы залегания*

ЛИНИЯ ПАДЕНИЯ – ауыш һыҙығы, ҡара: *элементы залегания*

ЛИНИЯ ПРОСТИРАНИЯ – һуҙылыу һыҙығы, ҡара: *элементы залегания*

ЛИПАРИТ – липарит, эффузив тау тоҡомо; син. *риолит*

ЛИСТВЕНИТ – лиственит, башлыса карбонаттан торған метасоматик тау тоҡомо

ЛИСТВЕНИТИЗАЦИЯ – лиственииттың барлыҡҡа килеү процесы

ЛИСТОВАЯ СЛЮДА – табаҡлы слюда, юғары сортлы слюданың ярымфабрикаты

ЛИТИФИКАЦИЯ – литификация, ултырманың һыуһыҙ ҡаты тоҡомға әүерелеүе

ЛИТОГЕНЕЗ – литогенез, ултырмаларҙың тоҡомға әйләнгән бөтә этаптарын һыйҙырған төшөнсә

ЛИТОГРАФСКИЙ КАМЕНЬ – литограф ташы, эзбизташтың төрө

ЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ – литологик анализ, фациаль анализдың бер төрө

ЛИТОЛОГИЯ – литология, Ерҙең ҡатлаулы тышын формалаштырған ултырма процесы тураһындағы фән

ЛИТОРАЛЬ – литораль, диңгеҙ һәм океан һыуҙарының артыу һәм ҡайтыу зонаһы

ЛИТОРАЛЬНАЯ ЗОНА – литораль зона, ҡара: *литораль*

Л. ОТЛОЖЕНИЯ – литораль ҡатламдар, китға һәм диңгеҙ сығышлы

ЛИТОСФЕРА – литосфера, Ерҙең тышҡы ҡаты өлөшө: Ер ҡабығы һәм өҫкө мантия инә

ЛИТОСФЕРНАЯ ПЛИТА – литосфера плитаһы, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

ЛИТЬЕ КАМЕННОЕ – таш ҡойоу, ҡара: *петрургия*

ЛИХВИНСКОЕ МЕЖЛЕДНИКОВЬЕ – лихвин боҙлоҡтар араһы, Ока һәм Днепр боҙлоҡтар араһы

ЛОЖЕ ОКЕАНА – ҡатмарлы рельефлы океан төбө

ЛОНА – лона, стратиграфик шкалала горизонт өлөшө

ЛОПАРИТ – лопарит, минерал, $(Cl,Na,Ca)_2[Ni,Nb_2]O_6$

ЛОПАСТНАЯ ЛИНИЯ – ҡалаҡ һыҙығы, ҡара: *перегородочная линия*

ЛОПОЛИТ – лополит, интрузив есем

ЛОТОК – улаҡ, алтын, ағалтын (платина), алмаз һ. б. ҡомдан айырып алыу өсөн ағас ялғаш

ЛОХНОВСКИЙ ЯРУС – лохнов ярусы, девон системаһының аҫҡы бүлегенең аҫтан беренсе бүлендеге (БР)

ЛУННАЯ ЭРА – ай эраһы, Ер тарихының иртә этабы

ЛУННЫЙ ГРУНТ (РЕГОЛИТ) – айҙың тупраҡ өҫтө (реголит)

ЛУННЫЙ КАМЕНЬ – ай ташы, ялан шпатының бер төрө

ЛУЧЕПЕРЫЕ РЫБЫ – нур ҡанатлы балыҡтар, ҡаҙылма һәм хәҙерге заманда киң таралған балыҡ төркөмө

ЛЮМИНИСЦЕНЦИЯ – люминисценция, ҡайһы бер минералдарҙың төрлө факторҙарҙан яҡтырыу һәләте

ЛЯПИС-ЛАЗУРЬ – ляпис-лазурь, минерал, ҡара: *лазурит*

М

МААР – маар, тәрәнлеге 400 м тиклем һәм бейек булмаған ур менән уратылған вулкан

МАГМА – магма, Ер ҡабығы эсендә силикат эретмәһе

МАГМА ВТОРИЧНАЯ – икенсел магма, төрлө процестарҙа барлыҡҡа килә

МАГМА КИСЛАЯ – әселе магма, гранит составына тап килә

МАГМА ОСНОВНАЯ – һелтеле магма, базальт составына тап килә

МАГМА ПЕРВИЧНАЯ – беренсел магма, Ер ҡабығы ярылғанда уҡ булған

МАГМА УЛЬТРАОСНОВНАЯ – ультраһелтеле магма, Ер ҡабығының нигеҙендә ятҡан

МАГМАТИЧЕСКИЕ ГОРНЫЕ ПОРОДЫ – магматик тау тоҡомдары, магма ер аҫтында йәки өҫтөндә ҡатҡанда барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

МАГМАТИЧЕСКИЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – магма ятҡылыҡтары, магма һыуынғанда барлыҡҡа килгәндәр

МАГНЕЗИТ – магнезит, минерал, $Mg[CO_3]$

МАГНЕТИТ – магнетит, минерал, $Fe^{2+}Fe^{3+}O_4$

МАГНИТНАЯ АНОМАЛИЯ – магнит аномалияһы, Ер аҫтында магнитлы массалар булғанда көсөргәнештең артыуы

МАГНИТНАЯ СЕПАРАЦИЯ – магнит сепарацияһы, файҙалы ҡаҙылмаларҙы байыҡтырыу ысулы

МАГНИТНОЕ НАКЛОНЕНИЕ – магнит ауышы, Ерҙең магнит көсө һыҙыҡтары йүнәлеше һәм горизонталь яҫылыҡ араһы мөйөшө

МАГНИТНОЕ ПОЛЕ ЗЕМЛИ – Ерҙең магнит яланы, беҙҙең планетаның тәбиғи магнит ҡыры (яланы)

МАГНИТНОЕ СКЛОНЕНИЕ – магнит төрләнеше, географик һәм магнит меридиандар араһы мөйөшө

МАГНИТНОСТЬ МИНЕРАЛОВ – минералдар магнитлығы, тимер, никель, кобальт булған минералдар

МАГНИТНЫЙ ЖЕЛЕЗНЯК – магнитлы тимер, ҡара: *магнетит*

МАГНИТНЫЙ КОЛЧЕДАН – магнитлы колчедан, ҡара: *пирротин*

МАГНИТОГОРСКИЙ МЕГАСИНКЛИНОРИЙ – Магнитогорск мегасинклинорийы, Башҡорт Уралының көнсығыш һыртындағы ҙур тектоник структура (БР)

МАГНИТОМЕТР – магнитометр, магнит яланы күсөргәнешен үлсәү приборы

МАГНИТОРАЗВЕДКА – магнит разведкаһы, геофизик разведка ысулы

МАГНИТОСТРАТИГРАФИЯ – магнит стратиграфияһы, Ер тарихындағы магнит ҡырының инверсияһын өйрәнеүсе стратиграфия бүлеге

МАКРОФАУНА – макрофауна, хайуандарҙың ҙур ҡалдыҡтары

МАКУШКА – түбә ҡабы, моллюскыларҙың ҡабырсағының түбәһе

МАЛАХИТ – малахит, минерал, $Cu_2(OH)_2CO_3$

МАЛОГО КАВКАЗА СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – Кесе Кавказ йыйырсыҡлы системаһы, Урта диңгеҙ геосинклиналь бүлкәтенең Альп йыйырсыҡлы өлкәһендәге ҡатмарлы төҙөлөшлө структураһы

МАЛЬМ – мальм, юра системаһының өҫкө бүлеге

МАНГАНИТ – манганит, минерал, $MnO(OH)$

МАНТИЯ ЗЕМЛИ – Ер мантияһы, Ер шарының Мохоровичич айырмаһынан йәҙрә сигенә тиклем өлөшө: өҫкө мантия 900 км, аҫҡыһы 2900 км тәрәнлеккә тиклем

МАНЧАРОВСКОЕ МЕСТРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Бөрө биләнендәге Маншар нефть ятҡылығы; 1953 й. асыла (БР)

МАРГАНЦЕВАЯ РУДА – марганец мәғдәне, файҙалы ҡаҙылма

МАРКАЗИТ – марказит, минерал, FeS_2

МАРКИРУЮЩИЙ ГОРИЗОНТ – билдәләнгән горизонт, литологик үҙенсәлектәре менән айырылып торған ҡатлау

МАРКШЕЙДЕРИЯ – маркшейдерҙар эше, тау шөғөлө бүлеге

МАРТИТ – мартит, минера, гематит агрегаттары

МАССИВ – массив, ҙур интрузив есем

МАССИВ СРЕДИННЫЙ – урталыҡтағы массив; геосинклиналь өлкәһе эсендәге тотороҡло массив

МАССОВАЯ ДОЛЯ (СОДЕРЖАНИЕ) – өлөш массаһы, теге йәки был компоненттың ниндәй булһа ла матдәләге миҡдары (проценттарҙа)

МАССОВАЯ ДОЛЯ ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПОНЕНТА МИНИМАЛЬНАЯ – сәнәғәти компоненттың иң бәләкәй өлөш массаһы, ниндәй булһа ла матдәнең иң түбән миҡдары ятҡылыҡты файҙаланыу маҡсатына яраҡлығын иҫбатлай

МАСС-СПЕКТРОМЕТР – масс-спектрометр, төрлө химик элементтарҙа изотоптарҙың миҡдарын үлсәү приборы

МАСТОДОНТЫ – мастодонттар, үлеп бөткән торба томшоҡлолар

МАСШТАБ – масштаб, геологияла (карталарҙа һ. б.) бәләкәсәйтеү йәки ҙурайтыу дәрәжәһе

МАТЕРИКИ – ҡитғалар, Ер ҡабығының иң ҙур ҡоро массивтары

МАТЕРИКОВОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – ҡитғаларҙың төньяҡ һәм көньяҡ киңлектәрендә боҙлоҡтар барлыҡҡа килеүе

МАТЕРИКОВОЕ ПОДНОЖИЕ – ҡитғаның һыу аҫты итәге

МАТЕРИКОВЫЙ СКЛОН – ҡитға битләүе, шельф һәм ҡитға араһы

МАХАЙРОД – махайрод, ҡылыс тешле юлбарыҫ; син: Саблезубый тигр

МАШАКСКАЯ СВИТА – машаҡ свитаһы, урта рифейҙың урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

МЕАНДРЫ – бөгөл, планда йылға ағымы йәки үҙәненең түңәрәк боролошо

МЕГАЗОНА – мегазона, ҡара: *метаморфизм региональный*

МЕГАНТИКЛИНОРИЙ – мегантиклинорий, бер нисә антиклинорийҙы берләштергән структура

МЕГАСИНКЛИНОРИЙ – мегасинклинорий, бер нисә синклинорийҙы берләштергән структура

МЕДНАЯ РУДА – баҡыр мәғдәне, файҙалы ҡаҙылма

МЕДНЫЙ КОЛЧЕДАН – .баҡыр колчеданы, ҡара: *халькопирит*

МЕДЬ САМОРОДНАЯ – саф баҡыр, минерал, Cu

МЕЖГОРНАЯ ВПАДИНА – тау араһы соҡоро, тектоник депрессия

МЕЖЕНЬ – түбән тәрәнлек, йылғаның йәйге иң түбән кимәле

МЕЖЛЕДНИКОВЬЕ – боҙлоҡтар араһы, ике боҙлоҡ дәүере араһында климаттың йылынған ваҡыты

МЕЗОЗОИДЫ – мезозоидтар, мезозой йыйырсыҡланыуында барлыҡҡа килгән йыйырсыҡлы системалалар

МЕЗОЗОЙ, МЕЗОЗОЙСКАЯ ЭРАТЕМА (ЭРА) – мезозой, мезозой эратемаһы (эраһы), палеозойҙан һуң килгән эратема

МЕЗОЗОЙСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – мезозой эраһында барлыҡҡа килгән йыйырсыҡлыҡ

МЕЛ, МЕЛОВАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – аҡбур, аҡбур системаһы (осоро), мезозой эраһының өҫкө системаһы

МЕЛАНЖ – меланж, тәрәндәге һынылыштар брекчияһы

МЕЛАНКРАТОВАЯ ПОРОДА – меланкрат тоҡомо, ҡара: *магматические породы*

МЕЛКОСОПОЧНИК – бәләкәй сусаҡлыҡ, ҙур булмаған ҡалҡыулыҡтар

МЕРГЕЛЬ – мергель, эзбизташтан һәм доломиттан балсыҡҡа күсеүсе ултырма тау тоҡомо

МЕРГЕЛЬ НАТУРАЛЬНЫЙ – тәбиғи мергель

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ – урыны, ҡаҙылма организмдарҙың тупланған участогы

МЕСТОРОЖДЕНИЕ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмалар яҡтылығы

МЕСТОРОЖДЕНИЕ ВЫВЕТРИВАНИЯ – тау тоҡомдары елләнеүҙән барлыҡҡа килгәнятҡылыҡтар

МЕТАБАЗИТЫ – метабазиттар, метаморфизм үткән магма тоҡомдары

МЕТАКРИСТАЛЛЫ – метакристалдар, ҡаты мөхиттә метасоматозда барлыҡҡа килгән кристалдар

МЕТАЛЛОГЕНИЯ – металлогения, металл ятҡылыҡтарының таралыуын өйрәнгән фән

МЕТАЛЛЫ ДРАГОЦЕННЫЕ – ҡиммәтле металдар: алтын, ағалтын (платина), көмөш

МЕТАЛЛЫ ЦВЕТНЫЕ – төҫлө металдар

МЕТАЛЛЫ ЧЕРНЫЕ – ҡара металдар

МЕТАМОРФИЗМ – метаморфизм, юғары температура һәм баҫым аҫтында тау тоҡомдарының үҙгәреүе

МЕТАМОРФИЗМ КОНТАКТОВЫЙ – контактлы метаморфизм, һыйҙырған тоҡомдарҙың магма менән контактҡа инеп үҙгәреүе

МЕТАМОРФИЗМ ПРОГРЕССИВНЫЙ – прогрессив метаморфизм, температура һәм баҫымдың барлыҡҡа килгәндәгенән юғары булыуы сәбәпле тоҡомдоң үҙгәреүе

МЕТАМОРФИЗМ РЕГИОНАЛЬНЫЙ – региональ метаморфизм, ҡара: *метаморфизма ступени*

МЕТАМОРФИЗМ РЕГРЕССИВНЫЙ – регрессив метаморфизм, түбән температурала барған үҙгәрештәр

М. СТУПЕНИ – метаморфизм баҫҡыстары: түбән, уртаса, юғары

МЕТАМОРФИЗОВАННЫЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – метаморфизм процесына тиклем барлыҡҡа килгән, әммә метаморфизм шарттарында үҙгәреү кисергән ятҡылыҡтар

МЕТАМОРФИЧЕСКИЕ ГОРНЫЕ ПОРОДЫ – метаморфизмда барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

МЕТАМОРФИЧЕСКИЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – метаморфизм һөҙөмтәһендә барлыҡҡа килгән ятҡылыҡтар

МЕТАН – метан, тәбиғи углеводород газы, CH_4

МЕТАСОМАТИТЫ – метасоматиттар, метасоматит матдәләре

МЕТАСОМАТОЗ – метасоматоз, тау тоҡомдарының химик составын үҙгәрткән метаморфизм

МЕТЕОРИТНЫЙ КРАТЕР – метеорит кратеры, тирә-яғында тупраҡ өйөмө булған соҡор

МЕТЕОРИТЫ – метеориттар, ҙур булмаған космик есемдәр

МЕТОД КОЛЬЦА И КОНУСА – ҡуласа һәм конус ысулы, файҙалы ҡаҙылма пробаһын өйрәнеү ысулы

МЕТОД ПОРОШКА – онтаҡ ысулы, рентген-структура анализының бер төрө

МЕТОД ОПРЕДЕЛЕНИЯ ВОЗРАСТА ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының йәшен билдәләү ысулдары

МЕХАНИКА ГРУНТОВ – тупраҡ механикаһы, тупраҡтың физик-механик үҙенсәлектәрен өйрәнеү фәне

МЕХАНИЧЕСКАЯ ОСАДОЧНАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ – ултырмалар бүленеше механикаһы, ташыған саҡта ватыҡ минераль бөртөктәрҙең дәүмәле һәм формаһы буйынса бүленеүе

МЕХАНОГЛИФЫ – механоглифтар, тау тоҡомдарының өҫкө ҡатламындағы гиероглифтар, бассейн төбөндәге тигеҙһеҙлекте ултырмалар ҡаплағанда барлыҡҡа киләләр

МИАРОЛА – миарола, магма тау тоҡомдары эсендәге ҡыуышлыҡ

МИАСКИТ – мейәскит (Мейәс й. ис.), тәрәндәге интрузив тау тоҡомо

МИГМАТИТ – мигматит, гранит

МИГРАЦИЯ – миграция, йәшәү шарттары үҙгәреү сәбәпле хайуандарҙың күсеп йөрөүе

МИГРАЦИЯ ГЕОХИМИЧЕСКАЯ – геохимик миграция, химик элементтар концентрацияһының таралыуы йәки артыуы

МИКРОКЛИН – микроклин, минерал, $K[AlSi_3O_8]$

МИКРОЛИТЫ – микролиттар, эффузив тау тоҡомдарында микроскопик кристалдар

МИКРООРГАНИЗМЫ – микроорганизмдар, микроскоп аҫтында ғына тикшерә алырлыҡ организмдар

МИКРОПАЛЕОНТОЛОГИЯ – микропалеонтология, палеонтологияның микроорганизмдарҙы өйрәнгән фәне

МИКРОСКОП ПОЛЯРИЗАЦИОННЫЙ – поляризациялау микроскобы, 2 призмалы микроскоп

МИКРОЭЛЕМЕНТЫ – микроэлементтар, геохимияла кларктары 0,1 проценттан артмаған элементтар

МИКУЛИНСКОЕ МЕЖЛЕДНИКОВЬЕ – Микулин боҙлоҡтар араһы ваҡыты, Мәскәү һәм Валдай боҙлоҡтары араһында климаттың йомшарыуы

МИНЬЯРСКАЯ СВИТА – минйәр свитаһы, өҫкө рифейҙың урындағы стратиграфик бүлендеге

МОНГОЛО-ОХОТСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Монголия-Охотск йыйырсыҡлы өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь теҙмәһенең көнсығыш өлөшөндәге структура

МОНОКЛИНАЛЬ – моноклиналь, тау тоҡомдары ҡатлауының бер яҡҡа ауышҡан ятыш формаһы

МОНОКЛИНАЛЬНЫЙ ГРЕБЕНЬ – асимметрик һырт, бер итәге текә, икенсеһе һөҙәк була

МОНОКРИСТАЛЛ – монокристалл, баштағы структураһын һаҡлаған яңғыҙ, айырым кристалл

МОНОЛИТ – монолит, тәбиғи структураһын һаҡлаған тау тоҡомо өлгөһө

МОНОМИНЕРАЛЬНЫЙ АГРЕГАТ – бер минералдан торған агрегат

МОНОЭДР – моноэдр, бер ҡырлы кристалдың ябай формаһы

МОНТМОРИЛЛОНИТ – монтмориллонит, минерал, $CaMg_3(OH)_4[Si_4O_{10}]\cdot nH_2O$

МОНЦОНИТ – монцонит, тәрәндәге магма тау тоҡомо

МОРЕ ВНУТРЕННЕЕ – эске диңгеҙ, ҡитға эсендәге диңгеҙ

МОРЕ КОТЛОВИННОЕ – тәрән ҡитға ситендә урынлашҡан соҡорҙағы диңгеҙ

МОРЕ ОКРАИННОЕ – ҡитға ситендә урынлашҡан, океандарҙан утрау йәки ярымутрау менән айырылған диңгеҙ

МОРЕ ШЕЛЬФОВОЕ – шельфта урынлашҡан һай диңгеҙ

МОРЕНА – морена, боҙлоҡ шыуҙырып төшөргән тау тоҡомдары ватыҡтары

МОРЕТРЯСЕНИЯ – диңгеҙ һәм океан төптәрендәге ер тетрәүе

МОРИОН – морион, ҡара төҫлө кварц

МОРОЗОБОЙНЫЕ ТРЕЩИНЫ – ҡаты һыуыҡта кәүшәк тоҡомдарға хас сатнауҙар

МОРСКАЯ ГЕОЛОГИЯ – диңгеҙ һәм океан төбө геологияһы

МОРСКИЕ ЕЖИ – диңгеҙ терпеләре, сәнскеле тиреле диңгеҙ хайуандары класы

МОРСКИЕ ЗВЁЗДЫ – диңгеҙ йондоҙҙары, 5 мөйөшлө сәнскеле тиреләр класы

МОРСКИЕ ЛИЛИИ (син. КРИНОИДЕИ) – диңгеҙ томбойоғо, йәбешеп йәшәүсе сәнскеле үҫемлектәр класы

МОРСКИЕ ОТЛОЖЕНИЯ – диңгеҙ ултырмалары, диңгеҙ фаунаһы ҡалдыҡтары менән бергә барлыҡҡа киләләр

МОРСКИЕ ПРИЛИВЫ И ОТЛИВЫ – диңгеҙ һыуының ҡалҡыуы һәм ҡайтыуы, тәүлектә 2 тапҡыр була

МОРСКИЕ ПУЗЫРИ – диңгеҙ ҡыуыҡтары, ҡара: *цистоидеи*

МОРСКИЕ ТЕЧЕНИЯ – диңгеҙ ағымдары

МОРСКОЙ ПРИБОЙ – диңгеҙ яры буйында елдән барлыҡҡа килгән тулҡын

МОРФОГЕНЕЗ – морфогенез, организмдарҙың йәки рельефтың барлыҡҡа килеү формаһы

МОРФОЛОГИЯ – морфология, организмдарҙың йәки кристалдарҙың формаһы йәки төҙөлөшө тураһындағы палеонтология һәм минералогия тармағы

МОРФОМЕТРИЯ ЗЁРЕН – бөртөктәр морфометрияһы, тау тоҡомдары бөртөктәренең дәүмәлен һәм формаһын өйрәнеү

МОСКОВСКАЯ СИНЕКЛИЗА – Мәскәү синеклизаһы, Көнсығыш Европа платформаһының ҙур кире структураһы

МОСКОВСКИЙ ЯРУС – мәскәү ярусы, урта карбондың өҫкө бүлендеге

МОСКОВСКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Мәскәү боҙлоғо, урта антропоген боҙлоғо

МОФЕТТЫ – мофеттар, ҡара: *процессы поствулканические*

МОХОВИК – моховик, минерал, халцедон (?)

МОЩНОСТЬ – геологияла: ҡатлау ҡалынлығы

МРАКОВСКАЯ ДЕПРЕССИЯ – Мораҡ депрессияһы, Урал алды бөгөлөнөң көньяҡ өлөшөндәге ҙур кире тектоник структура

МРАМОР – мәрмәр, метаморфизм үткән эзбизташ

МРАМОРНЫЙ ОНИКС – мәрмәр оникс (аҡыҡтың бер төрө), буй һыҙатлы арагонит йәки кальцит

МУКА ИЗВЕСТНЯКОВАЯ – онталған эзбизташ, доломит, мергель һ. б.
МУЛЬДА – мульда, Ер ҡабығының бөгөлгән урынында барлыҡҡа килгән синклиналь
МУМИЁ – мумие, тәбиғи ыҫмалаға оҡшаш матдә
МУСКОВИТ – мусковит, минерал, $KAl_2(OH,F_2)[AlSi_2O_{10}]$
МУТЬЕВЫЙ ПОТОК – ҡуйырыҡ ағымы, һыу аҫты ләм ағымы
МШАНКИ – мүк, йәбешеп йәшәгән һыу хайуандары

Н

НАГОРЬЕ – таулыҡ, диңгеҙ кимәленән 500 м юғарылағы сағыштырмаса тигеҙ урын
НАДВИГ – ҡапланма, тоҡомдарҙың бер өлөшө икенсеһенең өҫтөн ҡаплаған һынылыш
НАДМЕРЗЛОТНЫЕ ВОДЫ – туң тау тоҡомдары өҫтөндәге тупраҡ һыуҙары
НАДОТРЯД – ҡара: *систематические единицы*
НАДСЕМЕЙСТВО – ҡара: *систематические единицы*
НАЖДАК – беләү, минерал, абразив
НАЗВАНИЯ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың атамалары, беренсе асҡан йәки өйрәнгән автор бирә
НАЛЕДЬ – шәре, боҙ йәки ҡар өҫтөндәге туңа барған һыу
НАЛОЖЕННАЯ ВПАДИНА – трансгрессив ятҡан тау тоҡомдары тултырған Ер ҡабығындағы бөгөл
НАНОПЛАНКТОН – үтә ваҡ планктон организмдар
НАНОСЫ – тау тоҡомдарын ҡаплаған көүшәк ҡатламдар
НАРУЖНОЕ ЯДРО – ҡабырсаҡтың тышҡы төҙөлөшөн ҡабатлаған йәҙрәһе
НАРУЖНОРАКОВИННЫЕ – аяҡбаш моллюскылар
НАРУШЕНИЯ РАЗРЫВНЫЕ – яра торған боҙоҡлоҡтар
НАРУШЕНИЯ СКЛАДЧАТЫЕ – тектоник йыйырсыҡтарға килтергән боҙоҡлоҡтар
НАСЕКОМЫЕ – бөжәктәр
НАТЁКИ – сталактит, сталагмиттар барлыҡҡа килтереүсе һарҡыу
НАТРОЛИТ – натролит, минерал, цеолит $Na_2[Al_2Si_3O_{13}]\ 2H_2O$
НАУТИЛОИДЕИ – наутилоидеялар, аяҡбаш моллюскылар
НАУТИЛУС – наутилус, наутилоидеяларҙың борондан ҡалған төрө
НАШАТЫРЬ – нишатыр, нишатыр спирты, минерал, NH_4Cl
НЕАНДЕРТАЛЕЦ – ҡаҙылма неандертал кешеһе
НЕКК – некк, бағанаға оҡшаш вулкан боғаҙы
НЕКТОН – нектон, диңгеҙҙә йөҙгән организмдар
НЕМЕТАЛЛИЧЕСКИЕ ПОЛЕЗНЫЕ ИСКОПАЕМЫЕ – металл булмаған файҙалы ҡаҙылмалар, тау тоҡомдарының шартлы төркөмө
«НЕМЫЕ» ГОРНЫЕ ПОРОДЫ – «өнһөҙ» тау тоҡомдары, организм ҡалдыҡтары булмаған тау тоҡомдары

НЕОАНТРОПЫ – неоантроптар, хәҙерге заман кешеләре ҡиәфәтендәгеләр

НЕОГЕН, НЕОГЕНОВАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – неоген, неоген системаһы (осор), кайнозой эраһының урта системаһы

НЕОКОМ – неоком, аҡбур системаһының 4 ярустан торған аҫҡы бүлеге

НЕОЛИТ – неолит, ташбыуаттың һуңғы дәүере

НЕОМОБИЛИЗМ – неомобилизм, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

НЕОТЕКТОНИКА – неотектоника, хәҙерге рельефты булдырған тектоник процестар

НЕПАРНОКОПЫТНЫЕ – йоморо тояҡлылар

НЕПОЛНОТА ПАЛЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕТОПИСИ – палеонтогия йылъяҙмаһының тулы булмауы, күп кенә төрҙәрҙең ҡалдыҡтары табылмауы сәбәпле организмдарҙың үткәндәре тураһында мәғлүмәттәрҙең тулы булмауы; Ч. Дарвин һүҙбәйләнеше

НЕПТУНИЗМ – нептунизм, боронғо организмдар, 18–19 бб. геологик концепцияһы

НЕРИТОВАЯ ОБЛАСТЬ – нерит өлкә

НЕРИТОВЫЕ ОСАДКИ – шельфтағы һай диңгеҙ һыуы ултырмалары

НЕФЕЛИН – нефелин, минерал, $Na_3K[AlSiO_4]_4$

НЕФРИТ – нефрит, актинолит һәм тремолиттан торған тығыҙ агрегат

НЕФТЕГАЗОНОСНЫЙ КОМПЛЕКС – нефтле һәм газлы комплекс

НЕФТЬ – нефть, иң мөһим файҙалы ҡаҙылмаларҙың береһе

НЕФТЯНЫЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – нефть ятҡылыҡтары

НИВАЛЬНЫЙ КЛИМАТ – ниваль климат, арктик климатҡа һәм бейек таулы өлкәләргә хас ултырмаларҙың бер өлөшө ҡарҙан һәм боҙҙан тора

НИГОЗЕРИТ – нигозерит, шунгит ҡатыш метаморфик тоҡом

НИЗМЕННОСТЬ – Ер йөҙөнөң киң тигеҙ участогы

НИКЕЛЕВАЯ РУДА – никель мәғдәне

НИКЕЛИН – никелин, минерал, NiAs

НИКОЛЬ – николь, ҡара: *призма Николя*

НИСХОДЯЩЕЕ РАЗВИТИЕ РЕЛЬЕФА – рельефтың тигеҙләнеү һәм түбәнәйеү процесы

НИТРАТЫ – нитраттар, минералдар, азот кислотаһы тоҙҙары

НОВАЯ ГЛОБАЛЬНАЯ ТЕКТОНИКА – яңы глобаль тектоника, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

НОРИТ – норит, магматик тау тоҡомо

НУММУЛИТЫ – нуммулиттар, эзбиз ҡабырсаҡлы эре фораминиферҙар

НУНАТАКИ – нунатактар, ҡитға боҙлоҡтарында тау тоҡомдарының сығыу урыны

О

ОБЛАСТЬ АРИДНАЯ – ҡоро (арид) климатлы территория

ОБЛАСТЬ АРТЕЗИАНСКАЯ – артезиан бассейндарының бәйләнгән системаһы

ОБЛАСТЬ ГУМИДНАЯ – дымлы (гумид) климатлы территория

ОБЛАСТЬ ПИТАНИЯ ВОДОНОСНОГО ГОРИЗОНТА – атмосфера һәм ер өҫтө һыуҙарының һыу ҡатламына төшкән урыны

ОБЛАСТЬ РАЗГРУЗКИ – ер аҫты һыуҙарының төрлө сығанаҡтар аша ер өҫтөнә сыҡҡан участогы

ОБЛИК КРИСТАЛЛОВ – кристалдың дөйөм йөҙө (билдәләре)

ОБЛИЦОВОЧНЫЕ КАМНИ – йөҙләү таштары

ОБЛОМОЧНАЯ ГОРНАЯ ПОРОДА – минераль бөртөктәр һыныҡтарынан торған тау тоҡомо

ОБНАЖЕНИЕ – яланғаслыҡ, тоҡомдарҙың кәүшәктәр аҫтынан ер өҫтөнә сыҡҡан урыны

ОБНАЖЕННОСТЬ – яланғасланыу, тоҡомдарҙың теге йәки был майҙанда ер йөҙөнә сыҡҡан урындары һаны

ОБОГАЩЕНИЕ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмаларҙы байыҡтырыу

ОБРАБОТКА ПРОБ – проба массаһын иң бәләкәй миҡдарға еткереү системаһы

ОБРАЗЕЦ ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ – геологик тикшереүҙәр өсөн алынған тау тоҡомо киҫәге

ОБРАЗЕЦ ДЛЯ ШЛИФА – шлиф эшләр өсөн елләнмәгән тау тоҡомо киҫәге

ОБРАЩЕННЫЙ РЕЛЬЕФ – геологик структураға ҡарата рельефтың киреһе

ОБСИДИАН – обсидиан, ҡара: *вулканическое стекло*

ОВОИД – овоид, рапакиви гранитында калий ялан шпатының түңәрәк бүлендеге

ОВРАГ – йырын

ОГНЕУПОРНЫЕ МИНЕРАЛЫ – утҡа сыҙамлы минералдар

ОГНЕУПОРНЫЕ ПОРОДЫ – утҡа сыҙамлы тау тоҡомдары

ОДИНЦОВСКОЕ МЕЖЛЕДНИКОВЬЕ – Одинцово боҙлоҡтар арауығы, климаттың йомшарған осоро

ОДНОКЛЕТОЧНЫЕ – бер күҙәнәклеләр

ОДНОРОДНОСТЬ КРИСТАЛЛОВ – кристалдың бер төрлөлөгө

ОЗ – тау тоҡомдары һыныҡтарынан торған һыу-боҙлоҡ ҡатламдары өйөмө

ОЗЁРА – күлдәр, диңгеҙ менән бәйләнмәгән тәбиғи йәки яһалма уйпаттарҙағы һыу ятҡылығы

ОЗЁРА КАРСТОВЫЕ – карст буранкаларындағы күлдәр

ОЗЁРА ПРЕСНЫЕ – сөсө күлдәр

ОЗЁРА СОЛЁНЫЕ (СОЛЯНЫЕ) – тоҙло күлдәр

ОЗЁРА СУЛЬФАТНЫЕ (ГОРЬКО–СОЛЁНЫЕ) – сульфатлы (әсе тоҙло) күлдәр, арид климатында барлыҡҡа килгән күлдәр

ОЗОКЕРИТ – озокерит, нефть балауыҙы (битумы)

ОКАМЕНЕЛОСТИ – ташҡа әйләнгәндәр, ҡара: *ископаемые*

ОКАМЕНЕНИЕ – ташҡа әйләнеү, ҡара: *фоссилизация*

ОКАТАННОСТЬ – бөртөк һыныҡтарының шымарыу дәрәжәһе

ОКВАРЦЕВАНИЕ – тоҡомдоң кварц бөртөктәре агрегаты менән алмашыныуы

ОКЕАНОЛОГИЯ – океандар тураһындағы фән

ОКЕАНСКАЯ ПЛИТА – океан плитаһы, океан төбөндәге ҡитға сиктәре менән океан уртаһы һырты араһындағы киң өлкә

ОКЕАНСКАЯ СОЛЁНОСТЬ – диңгеҙ һәм океан һыуҙарының тоҙлолоғо, тоҙ миҡдары 33 – 35$^0/_{00}$ (промилле)

ОКЕАНСКИЙ ЖЕЛОБ – океандағы тар, оҙон һәм тәрән соҡор

ОКЕАНСКОЕ ДНО – океан төбө, ҡитға битләүе нигеҙенән океан уйымына тиклем булған территория

ОКРЕМНЕНИЕ – ултырма тау тоҡомдарының кремнезём менән байығыуы

ОКСИДЫ – оксидтар, металл һәм металл булмағандарҙың кислород менән ҡатнашы

ОКСКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Ока боҙлауығы, иртә антропоген осоро боҙлауығы

ОКТАЭДР – октаэдр, 8-мөйөшлө кристалл, куб сингонияһының ябай формаһы

«ОКТЯБРЬСКНЕФТЬ» НГДУ – «Октябрьскнефть» нефть һәм газ сығарыу идараһы (БР, Серафимовка ҡас.)

ОЛЕДЕНЕНИЕ – ҡитғаларҙа көслө һыуыҡтарҙа боҙлоҡ барлыҡҡа килеү процесы

ОЛИВИН – оливин, минерал, $(MgFe)_2[SiO_4]$

ОЛИГОЦЕН – олигоцен, палеоген системаһының өҫкө бүлеге

ОЛИСТОЛИТЫ – олистолиттар, диңгеҙ ярынан уйылып төшкән тау тоҡомо һыныҡтары

ОЛИСТОСТРОМЫ – олистостромдар, диңгеҙ төбөндә тау тоҡомдары һыныҡтарының төрлө дәүмәлдәге туплнмалары

ОЛОВЯННАЯ РУДА – аҡ ҡурғаш мәғдәне; файҙалы ҡаҙылма, касситериттың төп минералы

ОЛОВЯННЫЙ КАМЕНЬ – аҡ ҡурғаш ташы, ҡара: *кассетерит*

ОНИКС – оникс, таҫмалы-буйлы төрлө төҫтәге аҡыҡ

ОНКОЛИТЫ – онколиттар, ҡаҙылма зәңгәр-йәшел ылымыҡ колонияларының йоморо төйөрҙәре

ОНТОГЕНЕЗ – онтогенез, айырым организмдарҙың индивидуаль үҫеш процесы

ООЛИТОВЫЕ ИЗВЕСТНЯКИ И ДОЛОМИТЫ – оолиттарҙан торған химик сығышлы ултырма тоҡомдар

ООЛИТЫ – 10 мм ваҡ конкрециялар

ОПАЛ – аҡ аҡыҡ, минерал, SiO_2nH_2O

ОПАЛЕСЦЕНЦИЯ – аҡ аҡыҡтарға хас йәйғор төҫтәре уйнауы

ОПИСАНИЕ ОБНАЖЕНИЙ – ер йөҙөнә сыҡҡан тоҡомдарҙың бөтә геологик үҙенсәлектәрен тасуирлау

ОПЛЫВ (СПЛЫВ) – кәүшәк тоҡомдарҙың битләү буйлап аҫҡа төшөүе

ОПОКА – аҡ аҡыҡтан торған ултырма тоҡом

ОПОЛЗЕНЬ – ауырлыҡ көсө арҡаһында кәүшәк тоҡом массаһының түбән шыуып төшөүе

ОПОРНЫЙ ГОРИЗОНТ – төп горизонт, ҡара: *маркирующий горизонт*

ОПОРНЫЙ РАЗРЕЗ – яҡшы өйрәнелгән төбәктең төп стратиграфик ҡырҡылышы

ОПРОБОВАНИЕ – тау ҡоролмаһынан, скважинанан тәбиғи сығып ятҡан тоҡомдарҙағы файҙалы ҡаҙылмаларҙың пробаларын анализға алыу

ОПРОКИНУТАЯ СКЛАДКА – ике битләүе лә бер яҡҡа ауышҡан йыйырсыҡ

ОПТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың оптик үҙенсәлектәре, диагностикала мөһим роль уйнай

ОПТИЧЕСКИЙ КВАРЦ – оптик тау гәлсәре

ОРГАНОГЕННЫЕ ПОРОДЫ – органик тоҡомдар, ҡара: *биогенные породы*

ОРДОВИК, ОРДОВИКСКАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – ордовик, ордовик системаһы (осор), палеозой эратемаһының икенсе системаһы

ОРЕНБУРГСКИЙ СВОД – Ырымбур көмбәҙе, Волга-Урал антеклизаһының 1-се дәрәжәле ыңғай тектоник структураһы (Ырымбур өлк.)

ОРЕОЛ – ореол, файҙалы ҡаҙылма ятҡылығын ураған зона

ОРИКТОЦЕНОЗ – ориктоценоз, төрлөсә барлыҡҡа килгән ҡаҙылма организмдар комплексы

ОРЛЕЦ – орлец, родонит тоҡомо; син. Родонит

ОРОГЕНЕЗ – орогенез, тау барлыҡҡа килеү процесы, ҡара: *горообразование*

ОРОГЕНИЧЕСКИЕ ДВИЖЕНИЯ – тауҙарҙың барлыҡҡа килеү хәрәкәттәре

ОРОГЕННЫЙ ПОЯС – ороген пояс, ҡитғаларҙа бик ҙур орогенез процесы барған тауҙар теҙмәһе структураһы

ОРОГЕННЫЙ ЭТАП – ороген этап, тау рельефын тыуҙырған интенсив күтәрелеш процесы

ОРТ – орт, горизонталь тау ҡоролмаһы

ОРТИТ – ортит, минерал, һирәк ер элементтары ҡушылған эпидот төркөмөнән

ОРТО – ҡатмарлы терминдар ҡушылмаһы

ОРТОКЛАЗ – ортоклаз, минерал, $K[AlSi_3O_8]$

ОРТОФИР – ортофир, уртаса эффузив тау тоҡомо

ОРТОЦЕРАТОИДЕИ – ортоцератоидеялар, башаяҡлы ҡаҙылма моллюскылар

ОРУДЕНЕНИЕ – мәғдән формалашыу процесы

ОСАДКИ (ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ) – минерал һәм органик матдәләрҙең туплаңыуы

ОСАДКООБРАЗОВАНИЕ – ултырмалар туплаңыу процесы

ОСАДОЧНЫЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ – файҙалы ҡаҙылмаларҙың экзоген ятҡылыҡтары

ОСАДОЧНЫЕ ПОРОДЫ – Ер ҡабығы өҫтөндә барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

ОСАДОЧНЫЙ РИТМ – ултырмалар ритмы, законлы рәүештә ултырма ҡатламдарҙа ҡабатланған күсәгилешлек

ОСАДОЧНЫЙ ЧЕХОЛ – ултырмалар япмаһы, платформалар нигеҙе өҫтөндәге ултырма тоҡомдар

ОСНОВНЫЕ СВОЙСТВА КРИСТАЛЛОВ – кристалдарҙың төп үҙенсәлектәре

ОСТАНЕЦ – ер өҫтөндәге емерелмәгән ҡалҡыулыҡ йәки ҡая

ОСТРАКОДЫ – остракодтар, ваҡ ҡыҫалалар

ОСТРОВНЫЕ ДУГИ – утрауҙар дуғаһы, ҡитғаларҙан диңгеҙ айырған утрауҙар теҙмәһе

ОСЫПЬ – тау тоҡомоноң елләнеү матдәләре

ОСЬ СИММЕТРИИ – кристалды әйләндергәндә фигураһы ҡабатлана торған күсәр

ОТАЛЬКОВАНИЕ – минералдар иҫәбенә тальктың барлыҡҡа килеүе

ОТВАЛЫ – буш тау тоҡомонан торған яһалма өйөм

ОТДЕЛ – дөйөм стратиграфик шкаланың бүлеге

ОТДЕЛЬНОСТЬ – тау тоҡомоноң тәбиғи шарттарҙа ярылыуы

ОТКАЧКА – тау ҡоролмаһы һыуын етештереүсәнлеген белеү өсөн һурҙырыу

ОТКРЫТЫЙ СПОСОБ ДОБЫЧИ – асыҡ ҡаҙылма сығарыу ысулы, карьерҙар, разрездар аша файҙалы ҡаҙылмаларҙы үҙләштереү

ОТЛОЖЕНИЯ – боронғо һәм хәҙерге заман ултырмалары

ОТМУЧИВАНИЕ – механализ төрө

ОТПЕЧАТОК – тәндең йәки һөлдәнең тау тоҡомонда һаҡланған һүрәте

ОТРЯД – отряд, ҡара: *систематические единицы*

ОТСТОЙНИК – ер аҫты тау ҡоролмаларына һарҡҡан һыуҙы йыйыу мискәһе

ОФИОЛИТОВЫЕ ЗОНЫ (ПОЯСА) – офиолит зоналары (поястар), ер аҫты һынылыштар зонаһында офиолиттар сығышы

ОФИОЛИТЫ – офиолиттар, бындай тау тоҡомдары ассоциацияһы булыуы элек бында океан булғанын дәлилләй

ОФИТ – минерал, серпентин

ОХОТСКО – ЧУКОТСКИЙ ВУЛКАНИЧЕСКИЙ ПОЯС – Охотск-Чукотка вулканик теҙмәһе. Тымыҡ океан геосинклиналь бүлкәтенең ҙур структураһы

ОХРА – охра, ауыр минералдарҙың әселәнеү продукттары

ОЦЕНКА МЕСТОРОЖДЕНИЯ – ятҡылыҡтың халыҡ хужалығы әһәмиәтен барлау

ОЦЕНКА ПРОГНОЗНАЯ – ресурстарҙың яҡынса баһаланыуы

ОЧАГ ВУЛКАНИЧЕСКИЙ – магма барлыҡҡа килә торған ер аҫты урыны

ОЧАГ РУДОНОСНЫЙ – файҙалы компоненттар алып килә торған иретмәләрҙең сыҡҡан урыны

ОЧКОВЫЙ ГНЕЙС – эре кристалл бөртөклө ялан шпаты булған гнейс

П

ПАДЕНИЕ СЛОЯ – ҡатламдың ауышыу йүнәлеше

ПАДЬ – шишмә йәки бәләкәй йылға үҙәне

ПАКЕТ – һынылыштар менән сикләнгән ауыш ятҡан ҡатлауҙар төркөмө

ПАЛЕАНТРОПЫ – палеантроптар, ҡаҙылма кешеләр (350 мең й. элек йәшәгәндәр)

ПАЛЕОБИОГЕОГРАФИЯ – палеобиогеография, үлгән организмдарҙың географик таралыу закондары фәне

ПАЛЕОБОТАНИКА – палеоботаника, боронғо үҫемлектәр тураһында палеонтология бүлеге

ПАЛЕОЗООЛОГИЯ – палеозоология, боронғо хайуандар тураһындағы палеонтология бүлеге

ПАЛЕОГЕН, ПАЛЕОГЕНОВАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – палеоген, палеоген системаһы (осор), кайнозой эратемаһының аҫҡы системаһы

ПАЛЕОГЕОГРАФИЧЕСКАЯ КРИВАЯ – палеогеографик кәкере һыҙыҡ, диңгеҙ кимәленә ҡарата геологик ҡырҡылышта диңгеҙ төбөнөң йәки ҡоро ерҙең торошон күрһәтә

ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ – палеогеография, тарихи геология өлөшө

ПАЛЕОЗОЙ, ПАЛЕОЗОЙСКАЯ ЭРАТЕМА, ГРУППА (ЭРА) – палеозой, палеозой эратемаһы, төркөм (эра), фанерозой эонотемаһының аҫҡы эратемаһы (төркөмө)

ПАЛЕОЛИТ – палеолит, кешелек донъяһы эволюцияһы тарихында боронғо ташбыуат

ПАЛЕОМАГНЕТИЗМ – палеомагнетизм, тимер металдарының тау тоҡомо барлыҡҡа килгәндә үк магнитланыуы

ПАЛЕОНТОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД – палеонтология ысулы, ҡаҙылма организмдарҙың бер-береһен алмаштырыу нигеҙендә геологик ҡырҡылышты стратиграфик бүлеү

ПАЛЕОНТОЛОГИЯ – палеонтология, үткән геологик дәүерҙәр донъяһын өйрәнгән фән

ПАЛЕОТЕМПЕРАТУРА – палеотемпература, диңгеҙ бассейны үткәненең температураһы

ПАЛЕОТИПНЫЕ ПОРОДЫ – палеотиптағы тоҡомдар, эффузив тау тоҡомдары

ПАЛЕОЦЕН – палеоцен, палеоген системаһының аҫҡы бүлеге

ПАЛЕОЦЕНОЗ – палеоценоз, биоценоздың ҡаҙылма рәүешендә һаҡланған өлөшө

ПАЛЕОЭКОЛОГИЯ – палеоэкология, ҡаҙылма организмдар экологияһы

ПАЛИНОЛОГИЯ – палинология, палеоботаниканың спора һәм һеркәләрҙе өйрәнә торған тармағы

ПАЛЫГОРСКИТ – палыгорскит, минерал, һыулы силикат

ПАМИРА СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Памирҙағы ҡатмарлы йыйырсыҡлы өлкә

ПАНГЕЯ – Пангея, гипотетик ҡитға

ПАНЦИРНЫЕ РЫБЫ – панцирлы балыҡтар, юҡҡа сыҡҡан һыуҙа йәшәгән умыртҡалыларҙы дөйөмләштергән исем

ПАПОРОТНИКИ – абағалар

ПАРА – петрографияла: ултырмаларҙан барлыҡҡа килгән метаморфик тоҡомдар

ПАРАГЕНЕЗИС МИНЕРАЛОВ – парагенезис, минералдарҙың бергә табылыуы, бергә барлыҡҡа килеүе

ПАРАЛИЧЕСКИЕ УГЛИ – паралик күмерҙәр, һаҙлы урындағы торфтан барлыҡҡа килгән күмерҙең генетик тибы

ПАРАМОРФОЗА – псевдо(ялған)морфоз; минералдың кристаллик рәшәткәһе үҙгәрһә лә, химик составы һаҡлана

ПАЧКА – ҡатлам, барлыҡҡа килеү шарттары һәм состав уртаҡлығы менән берләштерелгән бер нисә ҡатлау

ПЕГМАТИТОВАЯ СТРУКТУРА – ике минералдың береһенең айырылып торған эре бүлендектәре булған структура

ПЕГМАТИТЫ – эре бөртөклө урғылған тау тоҡомдары

ПЕЛАГИАЛЬ – пелагик организмдар йәшәгән океан, диңгеҙ һыуы ҡатламы

ПЕЛАГИЧЕСКАЯ ГЛИНА – пелагик балсыҡ, ҡара: *красная глубоководная глина*

ПЕЛАГИЧЕСКИЕ ОСАДКИ – пелагик ултырмалар, ҡоро ерҙән йыраҡтағы ултырмалар

ПЕЛИТЫ – 0,001 мм кәм бөртөклө кәүшәк тоҡом һыныҡтары

ПЕМЗА – күбек таш, вулканик быяла, абразив

ПЕНЕПЛЕН – пенеплен, ҡара: *денудационная равнина*

ПЕНТАГОНДОДЕКАЭДР – ҡырҙары бишмөйөш формалы ябыҡ уникемөйөш

ПЕРВИЧНОЕ ЗАЛЕГАНИЕ – тау тоҡомдарының баштағы ятыш рәүеше

ПЕРЕГОРОДОЧНАЯ ЛИНИЯ – аммоноидеялар һәм наутилоидеялар ядроһындағы һыҙыҡ, бүлкәнең ҡабырсаҡтың эске йөҙлөгө менән тоташҡан эҙе

ПЕРЕДОВОЙ ПРОГИБ – алғы бөгөл, ҡара: *краевой прогиб*

ПЕРЕРЫВ СТРАТИГРАФИЧЕСКИЙ – ултырма туплауҙағы тәнәфес

ПЕРИДОТИТ – тәрәндәге ультраһелтеле интрузив тау тоҡомо

ПЕРИКЛИНАЛЬНОЕ ЗАМЫКАНИЕ – геологик картала йәки тәбиғәттә шарнирҙар батҡан урында антиклиналь йыйырсыҡтың өлөштәре тоташыуы

ПЕРИКРАТОННЫЙ ПРОГИБ – перикратон бөгөлө, геосинклиналь өлкәнең бата башлауы менән бәйле платформа сите бөгөлө

ПЕРИОД – осор, геохронологик шкала бүлендеге

ПЕРЛ – перл, минералдарҙы анализлау төрө

ПЕРЛАМУТР – перламутр, моллюскылар ҡабырсағының эске ҡатламы

ПЕРИОДИЧНОСТЬ ОСАДКОНАКОПЛЕНИЯ – вертикалдә ултырмаларҙың петрографик типтары алмашыныуы

ПЕРЛИТ – перлит, составында һыу булған вулканик быяла

ПЕРМЬ, ПЕРМСКАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – пермь, пермь системаһы (осор), палеозой эратемаһының өҫкө системаһы

ПЕРТИТЫ – пертиттар, калий ялан шпатында альбит үҫентеләре

ПЕСОК – ҡом, уртаса дәүмәлле һыныҡтарҙан торған кәүшәк тоҡом

П. КВАРЦЕВЫЙ – башлыса кварцтан торған ҡом

ПЕСТРАЯ МЕДНАЯ РУДА – сыбар баҡыр мәғдәне, ҡара: *борнит*

ПЕСЧАНИК – ҡомташ, цементланған кварц бөртөктәренән тора

ПЕСЧАНИК КВАРЦИТОВИДНЫЙ – кварцит рәүешендәге ҡомташ, метаморфик тау тоҡомо

ПЕСЧАНИК МОНОМИКТОВЫЙ – мономиктлы ҡомташ

ПЕСЧАНИК ОЛИГОМИКТОВЫЙ – олигомиктлы ҡомташ

ПЕСЧАНИК ПОЛИМИКТОВЫЙ – полимиктлы ҡомташ

ПЕСЧАНЫЕ ПОРОДЫ – ҡом тоҡомдары, һыныҡтарҙан торған тау тоҡомдары

ПЕНТАЛИТ – пенталит, минерал, $Li[AlSiO_4]$

ПЕТЛАНДИТ – петландит, минерал, $(Fe,Ni)_9S_8$

ПЕТРОГРАФИЧЕСКАЯ ПРОВИНЦИЯ – петрографик провинция, магматик тоҡомдар районы

ПЕТРОГРАФИЯ – петрография, тау тоҡомдары тураһындағы фән

ПЕТРОЛОГИЯ – петрология, магматик һәм метаморфик тау тоҡомдарының сығышы тураһындағы фән

ПЕТРУРГИЯ – петругия, тау тоҡомдарын һәм ҡалдыҡтарҙы иретеү сәнәғәте тармағы

ПЕЩЕРНЫЙ ЖЕМЧУГ – мәмерйә энйеһы, энйеыны хәтерләткән йоморо арагонит нәмәләр

ПИГИДИЙ – пигидий, ҡара: *хвостовой щит*

ПИГМЕНТЫ МИНЕРАЛЬНЫЕ – минераль пигменттар, буяуҙар етештергәндә ҡулланылған минераль матдәләр

ПИЗОЛИТЫ – пизолиттар, эре оолиттар

ПИКРИТ – пикрит, гипабиссаль йәки эффузив тау тоҡомдары

ПИНАКОИД – пинакоид, ике параллель тигеҙ яҡлы кристалдың ябай формаһы

ПИРАМИДА – пирамида, кристалдың бөтә яҡтары бер нөктәлә тоташҡан өсмөйөш

ПИРИТ – пирит, минерал, FeS_2

ПИРОКЛАСТИЧЕСКИЕ ПОРОДЫ – пирокластик тоҡомдар, диагенез үткән пирокластик материалдан торған тау тоҡомдары

ПИРОКЛАСТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛ – пирокластик материал, ҡара: *вулканокластический материал*

ПИРОКСЕНИТ – пироксенит, пироксендан торған ультраһелтеле тәрәндәге интрузив тоҡом

ПИРОКСЕНЫ – пироксендар, силикаттарға ингән минералдар

ПИРОЛЮЗИТ – пиролюзит, минерал, MnO_2

ПИРОФИЛЛИТ – пирофиллит, минерал, $Al_2(OH)_2[Si_4O_{10}]$

ПИРОП – пироп, минерал, $Mg_3Al_2[SiO_4]$

ПИРОХЛОР – пирохлор, минерал, $NaCaF[Nb_2O_6]$

ПИРРОТИН – пирротин, минерал, $Fe_{1-x}S$

ПИСЬМЕННЫЙ ГРАНИТ – яҙма гранит, боронғо яҙмаларҙы хәтерләткән эре кристаллы калий ялан шпаты

ПИТЕКАНТРОП – питекантроп, маймыл-кеше тип исемләнгән ҡаҙылма кеше төрө

ПЛАВИКОВЫЙ ШПАТ – плавик шпаты, ҡара: *Флюорит*

ПЛАВЛЕНИЕ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың эреүе, минералдарҙың ҡаты хәленән ҡапыл шыйыҡ хәлгә күсеүе

ПЛАГИОКЛАЗЫ – плагиоклаздар, ялан шпаты төркөмө алюмин силикаттары (альбит, анортит)

ПЛАКАНТИКЛИНАЛЬ – плакантиклиналь, айырым һөҙәк антиклиналь

ПЛАНКТОН – планктон, ваҡ һәм микроскопик диңгеҙ организмдары

ПЛАСТ – ҡатлам

ПЛАСТ РУДНЫЙ – мәғдәнле ҡатлам

ПЛАСТ УГОЛЬНЫЙ – күмер ҡатламы

ПЛАСТИЧНОСТЬ ГОРНОЙ ПОРОДЫ – тау тоҡомдарының һығылмалылығы

ПЛАСТОВАЯ ИНТРУЗИЯ – ҡатлаулы интрузия

ПЛАСТОВЫЕ ТРЕУГОЛЬНИКИ – ҡатлам өсмөйөштәре, йылға һәм йырғанаҡтарҙағы ҡатлау сиктәренең бөгөлдәре

ПЛАТИНА САМОРОДНАЯ – саф ағалтын, минерал, Pt

ПЛАТО – яйла, диңгеҙ кимәленән 200 м бейегерәк ятҡан яҫы таулыҡ

ПЛАТО ВУЛКАНИЧЕСКОЕ – вулканик яйла, ороген этапта барлыҡҡа килгән вулканик структура

ПЛАТФОРМА – платформа, ҡитғаларҙағы Ер ҡатламының иң төп структура элементы

ПЛАТФОРМЕННЫЙ ЧЕХОЛ – платформа япмаһы, ҡара: *осадочный чехол*

ПЛАТФОРМЕННЫЙ ЭТАП – платформа осоро, платформаның тектоник режимы менән ҡылыҡһырланған ваҡыт арауығы

ПЛАТФОРМЫ ДРЕВНИЕ – боронғо платформалар, Ер ҡабығының иң төп һәм боронғо структуралары

ПЛАТФОРМЫ МОЛОДЫЕ – йәш платформалар, һуңғы протерозой, палеозой йәки мезозойҙа геосинклиналь үҫешен тамамлаған йыйырсыҡлы бүлкәттәрҙең өлөштәре

ПЛАУНОВИДНЫЕ – көкөрт үләне һымаҡтар, юҡҡа сыҡҡан споралы үҫемлектәр тибы

ПЛЕЗИОЗАВРЫ – плезиозаврҙар, юҡҡа сыҡҡан гигант диңгеҙ һөйрәлеүселәре

ПЛЕЙСТОЦЕН – плейстоцен, антропоген системаһының өҫкө бүлексәһе

ПЛИОЦЕН – плиоцен, неоген системаһының өҫкө бүлексәһе

ПЛИТА – плита, боронғо һәм йәш платформалағы ҙур кире структура

ПЛОЙЧАТОСТЬ – ҡатлаулы тау тоҡомонда бик ваҡ йыйырсыҡлылыҡ

ПЛОСКОСТНОЙ СМЫВ – ҙур майҙандарҙан ашалыу матдәләрен ямғыр йыуып төшөрөүе

ПЛОСКОСТЬ СИММЕТРИИ КРИСТАЛЛА – кристалда симметриялы фигураны икегә бүлгән яҫылыҡ

ПЛОТИК – өҫтөндә һибелмә тау тоҡомдары булған төп йөҙө

ПЛОТНОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының тығыҙлығы

ПЛОТНОСТЬ ЗЕМЛИ – Ерҙең уртаса тығыҙлығы, 5,52 г/см^3: уртаһында 8–10, Ер ҡабығында – 2,77 г/см^3

ПЛОТНОСТЬ МИНЕРАЛА – минералдарҙың тығыҙлығы, 0,9–23 г/см^3 тиклем

ПЛУТОН – плутон, ҙур интрузив есем

ПЛУТОНИЗМ – плутонизм, фән ағымы, нигеҙендә тау тоҡомдарының барлыҡҡа килеүе; Ер ҡабығының хәрәкәте һәм уның структураларының формалашыуы Ерҙең эске процестары менән бәйле тигән ҡараш ята

ПЛЫВУН – үҙенән-үҙе хәрәкәт итерлек һыу тулы көүшәк тау тоҡомо

ПЛЮМ-ТЕКТОНИКА – плюм-тектоника, геология теорияһы

ПЛЯЖ – пляж, диңгеҙ, йылға, күл яр буйы ҡырсыны

ПНЕВМАТОЛИТОВЫЙ ПРОЦЕСС – пневматолит процесы, газдар ҡатнашында эске минералдар барлыҡҡа килтереүсе процесс

ПОБЕЖАЛОСТЬ – минерал өҫтөндә йәйғор төҫө уйнауы

ПОВАРЕННАЯ СОЛЬ – аш тоҙо, NaCl төрлө генетик типтарының дөйөм исеме

ПОВЕЛЛИТ – повеллит, минерал, $Ca[MoO_4]$

ПОВЕРХНОСТНЫЕ ПРОЦЕССЫ – Ер өҫтө процестары, ҡара: *Экзогенные процессы*

ПОВЕРХНОСТЬ КОНРАДА – Конрад йөҙлөгө, Ер ҡабығының гранит һәм базальт ҡатлауҙарын айырған сейсмик сик

ПОВЕРХНОСТЬ МОХОРОВИЧИЧА (МОХО, М) – Мохоровичич (Мохо, М) йөҙлөгө, Ер ҡабығын һәм мантияны айырған сейсмик сик

ПОГРЕБ – юлаҡ эсендәге 1 м^3 бушлыҡ

ПОГРЕБЕННАЯ ПОЧВА – йәшерәк ҡатлауҙар аҫтындағы тупраҡ

ПОДВИД – ярым төр, ҡара: *систематические единицы*

ПОДЕЛОЧНЫЕ КАМНИ – биҙәк таштары, ваҡ-төйәк эшләүгә яраҡлы, матур төҫлө минералдар һәм тау тоҡомдары, ҡара: *цветные камни*

ПОДЗЕМНАЯ ГАЗИФИКАЦИЯ – файҙалы ҡаҙылмаларҙы ер аҫтында газға әйләндереп сығарыу

ПОДЗЕМНЫЙ СПОСОБ ДОБЫЧИ – файҙалы ҡаҙылмаларҙы шахта ысулы менән сығарыу

ПОДЗЕМНЫЙ СТОК – ер аҫтындағы улаҡ, Ер ҡабығында һыуҙың тупланған өлкәһенән бушатылыу өлкәһенә хәрәкәте

ПОДЗОНА БОГАТЫХ ОКИСЛЕННЫХ РУД – һарҡыу зонаһының аҫҡы өлөшөндәге әселәнгән мәғдәндәр зонаһы өлөшө

ПОДЗОНА ВЫЩЕЛАЧИВАНИЯ – файҙалы ҡаҙылмаларҙың һелтеләнеү зонаһының өлөшө

ПОДКЛАСС – ярым класс, ҡара: *систематические единицы*

ПОДМЕРЗЛОТНЫЕ ВОДЫ – өҫтән боҙло тоҡомдар ҡаплаған йыш ҡына баҫымлы ер аҫты һыуҙары

ПОДОЛЬСКОЕ МЕДНО–КОЛЧЕДАННОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – Подольск баҡыр-колчеданятҡылығы, 1970 й. асылған (БР, Хәйбулла р-ны)

ПОДОТРЯД – ярым отряд, ҡара: *систематические единицы*

ПОДРОД – ярым төр, ҡара: *систематические единицы*

ПОДСЕМЕЙСТВО – ярым ғаилә, ҡара: *систематические единицы*

ПОДСТИЛАЮЩИЙ СЛОЙ – ҡатламдың бүтән ҡатлам аҫтында ятҡаны

ПОДТИП – ярым тип, ҡара: *систематические единицы*

ПОДУШЕЧНАЯ ЛАВА – яҫтыҡ рәүешле лава, ҡара: *шаровая лава*

ПОЗВОНОЧНЫЕ – умыртҡалылар

ПОЗДНИЙ ПАЛЕОЗОЙ – һуңғы палеозой, ярҙамсыл геохронологик бүлексә

ПОИСКОВАЯ СЕТЬ – эҙләнеүҙәрҙә тау ҡоролмаларын рациональ урынлаштырыу селтәре

ПОИСКОВО–ОЦЕНОЧНЫЕ РАБОТЫ – эҙләнеү-баһалау эштәре

ПОИСКОВЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ – эҙләнеү шарттары, файҙалы ҡаҙылмалар булыу-булмау факторын билдәләү

ПОИСКОВЫЕ ПРИЗНАКИ – файҙалы ҡаҙылмалар булыуын иҫбатлаусы факторҙар

ПОЙМА – һыубаҫар туғай, йылға үҙәнендәге тигеҙ майҙан; син. терраса пойменная

ПОКАЗАТЕЛЬ ПРЕЛОМЛЕНИЯ – һыныу күрһәткесе, яҡтылыҡтың асыҡ матдәлә таралыу тиҙлегенең кире дәүмәле (һауала яҡтылыҡ тиҙлеге 1-гә тиң тип алынған)

ПОКРОВ ТЕКТОНИЧЕСКИЙ – тектоник япма, тау тоҡомоноң башта ятҡан урынынан күсеүе; син. шарьяж

ПОКРЫТОСЕМЕННЫЕ – ябыҡ орлоҡлолар, ҡатмарлы үҫемлектәр класы

ПОЛЕВАЯ КНИЖКА – ялан ҡуйын дәфтәре, ҡара: *полевой дневник*

ПОЛЕВОЙ ДНЕВНИК – геологтың ҡуйын дәфтәре

ПОЛЕВЫЕ РАБОТЫ – геологияла ялан осорондағы эштәр

ПОЛЕВЫЕ ШПАТЫ – ялан шпаты, иң киң таралған тоҡом барлыҡҡа килтереүсе минералдар, ҡара: *плагиоклазы, ортоклаз, микроклин*

ПОЛЕЗНЫЕ ИСКОПАЕМЫЕ – файҙалы ҡаҙылмалар, Ер ҡабығындағы халыҡ хужалығында ҡулланылырлыҡ минераль нәмәләр

ПОЛИГАЛИТ – полигалит, минерал, $K_2Ca_2Mg[SO_4]_4$

ПОЛИМОРФИЗМ – полиморфизм, химик составы бер булған матдәләрҙең төрлө модификацияла кристаллана алыу мөмкинлеге

ПОЛИМЕТАЛЛЫ – полиметалдар, мәғдәндәргә ингән металдар төркөмө

ПОЛИПНЯК – полиптар колонияһының һөлдәһе

ПОЛИХРОМНОСТЬ – полихромлылыҡ, күп төҫлөлөк

ПОЛЛУЦИТ – поллуцит, минерал, кварцҡа оҡшаш масса

ПОЛНОКРИСТАЛЛИЧЕСКАЯ ПОРОДА – тулыһынса кристалланған тоҡом, быялаһыҙ магма тоҡомо

ПОЛУХОРДОВЫЕ – умыртҡаһыҙ диңгеҙ хайуандары

ПОЛЯРИЗОВАННЫЙ СВЕТ – полярланған яҡтылыҡ, тулҡын тирбәлеүҙәре бер яҫылыҡта ғына була торған яҡтылыҡ

ПОЛЯРОИД – поляроид, яҡтылыҡты бер яҫылыҡта ғына үткәргән яҡтылыҡ фильтры

ПОЛЬДЕРЫ – польдерҙар, диңгеҙ һыуы артҡанда ҡапланған ҡоро ер участогы

ПОНОРЫ – понорҙар, тау тоҡомдарындағы һыу һеңдергән ҡыуышлыҡтар, ҡара: *карст*

ПОРИСТОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарындағы бөтә ҡыуышлыҡтар күләме

ПОРОДА ГОРЕЛАЯ – янған тоҡом, ҡара: *глиеж*

ПОРОДА МОНОМИНЕРАЛЬНАЯ – бер генә минералдан торған тоҡом

ПОРОДА ОЛИГОМИКТОВАЯ – 2 минералдан торған тоҡом

ПОРОДА ПОЛИМИКТОВАЯ – күп минералдарҙан торған тоҡом

ПОРОДООБРАЗУЮЩИЕ МИНЕРАЛЫ – тау тоҡомдарын барлыҡҡа килтереүсе минералдар

ПОРОДООБРАЗУЮЩИЕ ОРГАНИЗМЫ – хайуан һәм үҫемлектәр йәшәйешенең ултырма тоҡомдарҙы барлыҡҡа килтереүсе ҡаты минералдарға әйләнгән ҡалдыҡтар

ПОРОДЫ ЩЕЛОЧНЫЕ – магматик тау тоҡомдары

ПОРТЛАНДЦЕМЕНТ – портландцемент, һауала һәм һыуҙа ҡата торған төҙөлөш материалы

ПОРФИР – порфир, порфир структуралы тау тоҡомдарының дөйөм исеме

ПОРФИРИТ – порфирит, кварц һәм калий ялан шпаты булмаған порфир тау тоҡомдары

ПОРФИРОБЛАСТЫ – порфиробластар, ваҡ бөртөклө метаморф тоҡомдарында эре бөртөктәр булыуы

ПРАВИЛО ПРИОРИТЕТА – өҫтөнлөк ҡағиҙәһе, биологияла һәм палеонтологияла беренсе автор исемен һаҡлау

ПРЕДЕЛ ПРОЧНОСТИ ПОРОДЫ – тау тоҡомоноң ныҡлыҡ сиге

ПРЕДЕЛ ТЕКУЧЕСТИ ПОРОДЫ – ҡаты тоҡомдоң аға башлау сиге

ПРЕДЕЛ УПРУГОСТИ ПОРОДЫ – тау тоҡомоноң ҡайталыусанлыҡ сиге

ПРЕДКАВКАЗКИЙ КРАЕВОЙ ПРОГИБ – Кавказ алды сик бөгөлө, Кавказдан төньяҡта, Скиф платформаһы сигендә урынлаша

ПРЕДУРАЛЬСКИЙ КРАЕВОЙ ПРОГИБ – Урал алды сик бөгөлө, Уралдан көнбайышта урынлашҡан

ПРЕДУРАЛЬСКИЙ СЛОЖНЫЙ БАССЕЙН ПЛАСТОВЫХ ВОД – Урал алды ҡатмарлы ер аҫты һыуҙары бассейны

ПРЕДКАРПАТСКИЙ КРАЕВОЙ ПРОГИБ – Карпат алды сик бөгөлө, көнсығыш Карпаттан төньяҡ-көнсығышта һәм көнсығышта урынлашҡан

ПРЕНИТ – пренит, минерал, $Ca_2Al(OH)_2[AlSi_3O_{10}]$

ПРЕСМЫКАЮЩИЕСЯ – умыртҡалылар

ПРИБОЙ – диңгеҙ тулҡыны

ПРИЕНИСЕЙСКАЯ АНТЕКЛИЗА – Йәнәсәй алды антеклизаһы, Себер платформаһы өлөшө

ПРИЗМА НИКОЛЯ – Николь призмаһы, бер генә полярлы яҡтылыҡты үткәрә торған кальциттың асыҡ кристалы

ПРИЗНАКИ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО ЗАЛЕГАНИЯ СЛОЕВ НА ГЕОЛОГИЧЕСКИХ КАРТАХ – геологик карталарҙа ҡатламдарҙың горизонталь ятыу билдәләре, ҙур майҙандар бер төҫ менән буяла

ПРИЗНАКИ НАКЛОННОГО ЗАЛЕГАНИЯ – ҡатламдарҙың ауыш ятыу билдәләре

ПРИЗНАКИ СКЛАДЧАТОГО ЗАЛЕГАНИЯ – ҡатламдарҙың ҡатланып ятыу билдәләре

ПРИКАСПИЙСКАЯ СИНЕКЛИЗА – Каспий эргәһе синеклизаһы, Көнсығыш Европа платформаһы Каспий алды уйһыуының көньяҡ-көнсығыш өлөшө

ПРИМАТЫ – приматтар, ярым маймыл, маймыл һәм кешеләрҙең дөйөм исеме

ПРИНЦИП (ЗАКОН) РИККЕ – Рикке принцибы (законы), ҙур баҫымда кристалдарҙың текстураһы үҙгәреүе

ПРИПЯТСКО–ДНЕПРОВСКО–ДОНЕЦКИЙ АВЛАКОГЕН – Припять-Днепр-Дон авлакогены, 20 км тәрәнлекле Көнсығыш Европа платформаһының көньяғындағы ҙур грабенға оҡшаш структура

ПРИЧЕРНОМОРСКАЯ СИНЕКЛИЗА – Ҡара диңгеҙ яны синеклизаһы, Көнсығыш Европа платформаһының көньяҡ-көнбайыш өлөшө

ПРОБА БЛАГОРОДНЫХ МЕТАЛЛОВ – затлы металл пробалары, эретмәлә Au, Ag, Pt миҡдары

ПРОБА ПОЛЕЗНОГО ИСКОПАЕМОГО – файҙалы ҡаҙылмалар пробаһы

ПРОВАЛЬНЫЕ ВОРОНКИ – карст йәки тау ҡоролмаһы түшәме емерелеү арҡаһында барлыҡҡа килгән упҡын

ПРОВИНЦИЯ МЕТАЛЛОГЕНИЧЕСКАЯ – металл яралған провинция, мәғдән ятҡылыҡтары булған оло майҙандар

ПРОВИНЦИЯ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД – минераль һыуҙар провинцияһы, газ һәм химик составы ассоциацияһы таралған һыуҙар территорияһы

ПРОВИНЦИЯ НЕФТЕГАЗОНОСНАЯ – нефть, газ бассейны булған провинция

ПРОВИНЦИЯ УГЛЕНОСНАЯ – бер йөштәге күмер ҡатламдары булған территория

ПРОГНОЗНЫЕ РЕСУРСЫ – ресурстарҙы күҙаллау, файҙалы ҡаҙылмаларҙың массаларын фаразлау

ПРОДУКТИДЫ – продуктидтар, брахиоподтар

ПРОКАРИОТЫ – прокариоттар, йәҙрәһеҙ организмдар: бактериялар һәм ылымыҡтар

ПРОЛЮВИЙ – пролювий, ваҡытлы һәм тотороҡло һыу ағымы сығарған конустар

ПРОМИЛЛЕ ($^{0}/_{00}$) – промилле, проценттың 1/10 өлөшө

ПРОМЫВОЧНАЯ ЖИДКОСТЬ – скважина быраулағанда тау тоҡомдары ватыҡтарын йыуып сығарыу шыйыҡсаһы

ПРОНИЦАЕМОСТЬ ГОРНЫХ ПОРОД – баҫым аҫтында тау тоҡомоноң үҙе аша һыу һәм газды үткәреү һәләте

ПРОСАДКИ – тау тоҡомдарын һыу йыуып сығарғандан барлыҡҡа килгән түбәнлек

ПРОСАЧИВАНИЕ ВОДЫ – һыуҙың һарҡыуы, ҡара: *инфильтрация*

ПРОСТЕЙШИЕ – иң ябай төҙөлөшлө хайуандар

ПРОСТИРАНИЕ СЛОЯ – ҡатлам өҫтөнөң йәки төбөнөң горизонталь яҫылыҡ менән киҫешкән һыҙығы йүнәлеше

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ГРУППЫ СИММЕТРИИ – кристалл рәшәткә-һендәге симметриялар төркөмө

ПРОСТЫЕ ФОРМЫ – тигеҙ яҡлы фигуралар (кристаллографияла)

ПРОТЕРОЗОЙ, ПРОТЕРОЗОЙСКАЯ ЭОНОТЕМА (ЭОН) – протерозой, протерозой эонотемаһы (эон), архейҙан һуңғы бик ҙур стратиграфия бүлеге

ПРОТОГЕОСИНКЛИНАЛИ – протогеосинклиналдәр, иртә архейҙағы киң һөҙәк бөгөлдәр

ПРОТОПЛАТФОРМА – протоплатформа, архей нигеҙле бик боронғо платформа

ПРОТОПЛАТФОРМЕННЫЙ ЧЕХОЛ – иртә протерозой йәшендәге иң боронғо ултырма япмаһы

ПРОФИЛЬ ГЕОЛОГИЧЕСКИЙ – геологик профиль, ҡара: *геологический разрез*

ПРОФИЛЬ ГЕОФИЗИЧЕСКИЙ – геофизик профиль, ер өҫтөндәге һыҙыҡ, уның буйынса Ер ҡабығының физик үҙенсәлектәре өйрәнелә

ПРОФИЛЬ РАВНОВЕСИЯ ПОТОКА – ағым тигеҙлеге профиле, төбөн эрозияға килтермәгән һыу ағымы

ПРОФИЛЬ РАЗВЕДОЧНЫЙ – разведка профиле, ҡара: *разрез разведочный*

ПРОЦЕСС ГИДРОТЕРМАЛЬНЫЙ – гидротермаль процесс, магманан һуң эҫе һыу ҡатнашлығында юлаҡтар формалашыуы

ПРОЦЕСС МАГМАТИЧЕСКИЙ – магматик процесс, ер өҫтөндә һәм аҫтында тау тоҡомона магма йоғонтоһо процесы

ПРОЦЕСС ПЕГМАТИТОВЫЙ – магманан һуң сыҡҡан пегматиттар кристалланыуы

ПРОЦЕСС ПОСТВУЛКАНИЧЕСКИЙ – вулкан урғылғандан һуң газ сығыуы

ПРОЦЕСС РУДООБРАЗОВАНИЯ – файҙалы ҡаҙылмаларҙы барлыҡҡа килтергән тәбиғи экзоген һәм эндоген процестар

ПСАММИТЫ – псаммиттар, ҡара: *песчаные породы*

ПСЕВДОАБИССАЛЬ – псевдоабиссаль, ҡара: *эпибатиаль*

ПСЕВДОМОРФОЗА – псевдоморфоза, формаһы минералдарҙың структураһына тура килмәгән ялған кристалдар

ПСЕФИТЫ – псефиттар, 1 мм ҙурыраҡ тупаҫ тау тоҡомдарының дөйөм исеме

ПСИЛОМЕЛАН – псиломелан, минерал, MnO MnO_2 H_2O

ПСИЛОФИТЫ – псилофиттар, ҡара: *риниофиты*

ПТЕРАНОДОН – птеранодон, юҡҡа сыҡҡан осоусы кеҫәрткеләр

ПТЕРОДАКТИЛИ – птеродактилдәр, юҡҡа сыҡҡан бәләкәй осоусы кеҫәрткеләр

ПТЕРОЗАВРЫ – птерозаврҙар, ҡара: *летающие ящеры*

ПТЕРОПОДОВЫЙ ИЛ – птеропод ләме, эзбиз ҡатыш балсыҡ ултырмаһы

ПТИЦЫ – ҡоштар, ерҙәге умыртҡалыларҙың иң күп һанлы класы
ПУСТАЯ ПОРОДА – буш тоҡом, халыҡ хужалығында ҡулланылмаған тау тоҡомо
ПУСТЫННЫЙ ЗАГАР – тау тоҡомо, ҡара йәки һоро-ҡара ялтыр тышы, күбеһенсә сүллектә осрай
ПУЧЕНИЕ ГРУНТА – бүртеү йәки һыуының туңыуы арҡаһында тупраҡтың күләме артыуы
ПУЧИНЫ – 1) бүртек йәки ҡабарыҡ, 2) океан төбөндәге упҡын
ПЬЕЗОКВАРЦ – пьезокварц, тау гәлсәре һәм морион
ПЬЕЗОЭЛЕКТРИЧЕСТВО – пьезоэлектр, кристалда ҡыҫҡанда йәки һуҙғанда барлыҡҡа килгән электр тогы
ПЬЯНЫЙ ЛЕС – төрлө яҡҡа ҡарап үҫкән ағастар
ПЫЛЬЦА – һеркә
ПЯТЯЩАЯСЯ ЭРОЗИЯ – сигенеүсе эрозия, йылғаның ағып сыҡҡан урынының киңәйеүенә төбө ашалыуы сәбәп була

Р

РАВНИНА – тигеҙлек
РАДИОГЕОХРОНОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ – радиогеохронологик ысул, тау тоҡомдарының йәшен асыҡлау ысулы
РАДИОГИДРОГЕОЛОГИЯ – радиогидрогеология, тәбиғи һыуҙарҙың радиоактивлығын өйрәнеү тармағы
РАДИОЛЯРИЕВЫЙ ИЛ – радиолярий ләме, тәрән һыу ултырмаһы
РАДИОЛЯРИИ – радиолярийҙәр, бер күҙәнәкле микроскопик диңгеҙ организмдары
РАДИОЛЯРИТ – радиолярит, опал йәки халцедондан торған ултырма тоҡом
РАДИОУГЛЕРОДНЫЙ МЕТОД – радиоуглерод ысулы, ҡатламдарҙың йәшен изотоптар аша билдәләү ысулы
РАДИУС ВЛИЯНИЯ СКВАЖИНЫ (КОЛОДЦА) – һыулы горизонттың скважинанан (ҡоҙоҡтан) алып ер аҫты һыуҙарының һыу алыу кимәленә йоғонто яһай алмаған сигенә тиклем арауыҡ
РАЗВЕДКА МЕСТОРОЖДЕНИЙ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмалар ятҡылыҡтарын разведкалау
РАЗВЕДОЧНАЯ СЕТЬ – разведка селтәре, разведка майҙанында тау ҡоролмалары һәм скважиналары урынлаштырыу селтәре
РАЗДВИГ – Ер ҡабығының һуҙылыу зонаһындағы ҡатламды ярған боҙоҡлоҡ
РАЗЛИНЗОВАНИЕ – ҡатлауҙарҙы һәм юлаҡтарҙы линзаларға бүлгеләү, ҡара: *будинаж*
РАЗЛОМ – һынылыш, ҡара: *глубинные разломы*
РАЗЛОМ МАГИСТРАЛЬНЫЙ – бик ҙур (магистраль) һынылыш
РАЗЛОМ ТРАНСФОРМНЫЙ – трансформ һынылышы, океандағы урта һырт һынылышы

РАЗМЫВ – тау тоҡомдарының ватылыу (йыуылыу) процесы

РАЗРЕЗ – 1) ҡаҙылма күмер карьеры, 2) ҡара: *разрез разведочный*, *р. гидрогеологический, стратиграфическая колонка*

РАЗРЕЗ ГИДРОГЕОЛОГИЧЕСКИЙ – гидрогеологик киҫелеше, гидрогеология үҙенсәлектәрен график һүрәтләү формаһы

РАЗРЕЗ РАЗВЕДОЧНЫЙ – мәғдән есемен төрлө ракурстағы киҫелеш аша һүрәтләү

РАЗРЕЗ СТРАТИГРАФИЧЕСКИЙ – стратиграфик киҫелеш, ҡара: *стратиграфическая колонка*

РАЗРЫВЫ – өҙөлөүҙәр, ҡара: *нарушения разрывные*

РАЗУБОЖИВАНИЕ – сығарғанда файҙалы ҡаҙылмаларҙың сүпләнеүе

РАКОВИНА – ҡабырсаҡ

РАКООБРАЗНЫЕ – ҡыҫалалар

РАКОСКОРПИОНЫ – саяндар

РАКУША – диңгеҙ хайуандары ҡабырсаҡтары тупланмаһы

РАКУШЕЧНИК – моллюскыларҙың ҡабырсағынан торған эзбизташ

РАМЕЕВСКИЕ ЗОЛОТЫЕ ПРИИСКИ – Рәмиевтарҙың алтын приискылары (Көньяҡ Урал, ш.и. БР)

РАМФОРИНХ – рамфоринх, ҙур булмаған ҡанатлы кеҫәртке

РАННИЙ ПАЛЕОЗОЙ – иртә палеозой, кембрий, ордовик, силур осорҙары

РАПА – рапа, тәбиғи йәки яһалма тоҙға бай һыу эретмәһе

РАПАКИВИ – рапакиви, порфирға оҡшаш структуралы гранит

РАССЕЧКА – рассечка, ер аҫты тау ҡоролмаһы

РАССЕЯННЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ – һибелмә элементтар, бүтән минералдарҙың ҡушылмалары

РАССОЛ – тоҙло һыу, минерал миҡдары 50 г/л артыҡ тәбиғи һыуҙар

РАССОЛ МАТОЧНЫЙ – тоҙҙары ултырғандан ҡалған тәбиғи һыу

РАСТВОРЫ РУДОНОСНЫЕ – ярҡылыҡтар барлыҡҡа килә торған зоналарға файҙалы мәғдән компоненттарын алып килгән иретмәләр

РАСЧИСТКА – асыҡ тау ҡоролмаһы

РАТОВКИТ – ратовкит, минерал, флюориттың төрө

РАУХТОПАЗ – раухтопаз, үтә күренмәле кварц

РЕАЛЬГАР – реальгар, минерал, AsS

РЕБРА – ҡабырсаҡ өҫтөндәге ҡабарып торған элементтар

РЕГЕНЕРАЦИЯ КРИСТАЛЛОВ – һынған йәки ирегән кристалдың иретмәлә яңынан үҙ формаһына ҡайтыуы

РЕГИОНАЛЬНАЯ ГЕОЛОГИЯ – региональ геология

РЕГИОНАЛЬНАЯ ГЕОТЕКТОНИКА – региональ геотектоника, айырым региондарҙың йәки ҡитғаларҙың тектоник тарихын өйрәнеү

РЕГРЕССИВНОЕ ЗАЛЕГАНИЕ – регрессив ятыш

РЕГРЕССИЯ МОРЯ – диңгеҙ регрессияһы, диңгеҙ сигенеп, ҡоро ер барлыҡҡа килеүе

РЕДКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ – һирәк элементтар, Ер ҡабығында һирәк осрай торған химик элементтар

РЕДКОЗЕМЕЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ (МЕТАЛЛЫ) (РЗЭ, TR) – һирәк ер элементтары, 15 элементтан торған лантаноидтар

РЕЛИКТ – реликт, үткән дәүерҙәрҙән һаҡланып ҡалған биологик төрҙәр

РЕЛИКТОВЫЕ МИНЕРАЛЫ – реликт минералдар, тау тоҡомонан алдараҡ барлыҡҡа килгәндәр

РЕЛЬЕФ – рельеф, Ер йөҙөндәге тигеҙһеҙлектәр йыйылмаһы

РЕЛЬЕФ АСТРУКТУРНЫЙ – геологик структуралар менән бәйләнмәгән рельеф

РЕЛЬЕФ ВУЛКАНИЧЕСКИЙ – вулкандар барлыҡҡа килтергән рельеф

РЕЛЬЕФ ДНА ОКЕАНОВ – океан төбө рельефы, ҡалын һыу ҡатламы аҫтында була

РЕЛЬЕФ ЗЕМЛИ – рельеф, Ер йөҙө формаһы

РЕЛЬЕФ КАРСТОВЫЙ – карст рельефы, төрлө тау тоҡомдарын һыу иретеп ағыҙғандан барлыҡҡа килгән рельеф

РЕЛЬЕФ ЛЕДНИКОВЫЙ – боҙлоҡтар эшмәкәрлеге арҡаһында барлыҡҡа килгән рельеф

РЕЛЬЕФ СТРУКТУРНЫЙ – геологик структуралар менән бәйле рельеф

РЕЛЬЕФ ТЕХНОГЕННЫЙ – кеше эшмәкәрлеге йоғонтоһо аҫтында барлыҡҡа килгән ландшафт

РЕНТГЕНОСТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ – рентген-структура анализы, минералдарҙың кристалл структураһын белеү ысулы

РЕПТИЛИИ – рептилиялар, ҡара: *пресмыкающиеся*

РЕЧНАЯ ЭРОЗИЯ – йылға эрозияһы, йылға үҙәнен, төбөн һәм итәктәрен һыу ағымы емереүе

РЕЧНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – йылға ултырмалары, ҡара: *аллювий*

РИБЕКИТ – рибекит, минерал, һелтеле мөгөҙ обманкаһы

РИНИОФИТЫ – ринофиттар, Ер өҫтөндәге боронғо ҡаҙылма ябай йәки ҡатмарлы үҫемлектәр

РИНХОНЕЛЛИДЫ – ринхонеллидтар, брахиоподтар (моллюскылар)

РИОЛИТ – риолит, ҡара: *липорит*

РИСС, РИССКОЕ ОЛЕДЕНЕНИЕ – Рисс боҙлоғо, урта антропоген боҙлоғо

РИТМ – ритм, киҫелештә күп тапҡыр ҡабатланған ултырма тоҡомдарҙың бер нисә ҡатлауы

РИТМИЧНОСТЬ ОСАДКОНАКОПЛЕНИЯ – ултырма тоҡомдарҙың петрографик төрҙәренең ритмлы ҡабатланыуы

РИФ – риф, диңгеҙ һыуы организмдарының һыу өҫтөнә сығып торған эзбизлы ҡаяһы

РИФ КОРАЛЛОВЫЙ – мәрйен рифы, мәрйен эзбизташынан торған биоген ҡоролма (массив)

РИФЕЙ – рифей, өҫкө протерозойҙың аҫҡы бүлексәһе

РИФООБРАЗУЮЩИЕ ОРГАНИЗМЫ – эзбиз рифтар төҙөүсе диңгеҙ хайуандары һәм үҫемлектәре

РИФТ – рифт, Ер ҡабығының һуҙылғандан барлыҡҡа килгән тар, оҙон упҡыны

РИФТОГЕНЕЗ – рифтогенез, рифтар барлыҡҡа килеү процесы

РИХТЕРА ШКАЛА – Рихтер шкалаһы, ҡара: *землетрясений энергия*

РОГОВАЯ ОБМАНКА – мөгөҙ обманкаһы; амфиболдар төркөмө минералы

РОГОВИКИ – уҡмашҡан ваҡ кварц бөртөктәренән торған тау тоҡомо

РОД – төр, ҡара: *систематические единицы*

РОДНИК – шишмә, ҡара: *источник*

РОДОВОЕ НАЗВАНИЕ – төрҙөң исеме, организм исемен билдәләгән беренсе һүҙ

РОДОНИТ – родонит, минерал, $(Mn,Fe,Ca)_5[Si_5O_{15}]$

РОЗА – ДИАГРАММА – роза диаграммаһы, геологик структураларҙың тура элементтарының бер үҙәктән азимут буйынса төҙөлгән диаграммаһы

РОЗА ТРЕЩИН – ярыҡтарҙың ятыш элементтарын бер нөктәлә тоташтырған диаграмма

РОМБИЧЕСКАЯ СИНГОНИЯ – иң түбән категориялы сингония, арҡыры киҫелештә ромб формаһында

РОМБОДОДЕКАЭДР – ромбододекаэдр, куб сингонияһының ябай формаһы: 12 ҡырлы ромб һымаҡ

РОМБОЭДР – тригональ сингонияһының ябай формаһы: 6 ҡырлы ромб һымаҡ

РОССЫПЬ – һибелмә

РОСТ КРИСТАЛЛОВ – төрлө мөхиттә (иретмә һ. б.) кристалл үҫеше

РОСТР – ростр, белемниттар һөлдәһенең кальциттан торған эске өлөшө

РОТАЛИНДЫ – роталиндтар, форминниферҙарҙың эзбиз ҡабырсаҡлыларының киң төркөмө

РТУТЬ САМОРОДНАЯ – саф терегөмөш, минерал, Hg

РУБИН – рубин, минерал, үтә күренмәле корунд

РУДА – мәғдән

РУДИСТА – рудиста, аҫыл таштың өҫтө-аҫтын айырған билғау

РУДИСТЫ – рудистар, ике яҡлы ҡабырсаҡлы моллюскыларҙың ҡаҙылма отряды

РУДНОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – мәғдән ятҡылығы, металдарҙы айырып алырлыҡ мәғдән

РУДНОЕ ТЕЛО – Ер ҡабығындағы төрлө формалағы һәм дәүмәлдәге мәғдән йыйылмаһы

РУДНЫЕ МИНЕРАЛЫ – металдары булған минералдар

РУДНЫЙ СТОЛБ – ятҡылыҡтың файҙалы ҡаҙылмаларға иң бай участогы

РУДОЗНАТЦЫ – мәғдәнселәр (соҡсондар), таусыларҙың һәм геологтарҙың тарихи исеме

РУДОПРОЯВЛЕНИЕ – параметрҙары әлегә билдәһеҙ файҙалы ҡаҙылмалар йыйылмаһы

РУКОВОДЯЩИЕ ИСКОПАЕМЫЕ – киң географияла таралған юҡҡа сыҡҡан организмдар ҡалдыҡтары

РУСЛО – йырҙа, рельефтағы йылға аҡҡан үҙән

РУССКАЯ ПЛАТФОРМА – Урыҫ платформаһы, ҡара: *Восточно-Европейская платформа*

РУССКАЯ ПЛИТА – Урыҫ плитаһы, нигеҙе ултырма япмалы Көнсығыш Европа платформаһының ҙур өлөшө

РУТИЛ – рутил, минерал, TiO_2.

РЫБОЯЩЕРЫ – балыҡ-кеҫәрткеләр, ҡара: *ихтиозавры*

РЫСКУЖИНСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ ОБЛИЦОВОЧНОГО КАМНЯ – Ырыҫҡужа йөҙләү ташы ятҡылығы (БР, Әбйәлил р-ны)

РЯД ДИАГОНАЛЬНЫЙ (РЯД ФЕРСМАНА) – диагональ рәт (Ферсман рәте), Д.И. Менделеев системаһында диагональ буйлап урынлашҡан элементтар рәте

РЯД ИЗОМОРФНЫЙ – изоморф рәте, бер-береһен алыштырыусы химик элементтар рәте

С

СААМСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – Саам йыйырсыҡланыу дәүере, архейҙа бөтә боронғо платформаларҙа үтә

САБЛЕЗУБЫЙ ТИГР – ҡылыс тешле юлбарыҫ, ҡара: *махайрод*

САЙ – сай, ҡара: *овраг*

САЛМЫШСКАЯ ВПАДИНА – Һайылмыш уйпатлығы, Волга–Кама антеклизаһының 1-се дәрәжәле ҙур кире тектоник структураһы

САКМАРСКАЯ ЗОНА – Һаҡмар зонаһы, 2-се дәрәжә тектоник структура

САКМАРСКИЙ ЯРУС – Һаҡмар ярусы, аҫҡы пермдең бүлендеге

САЛАИРИДЫ – салаиридтар, салаир дәүере йыйырсыҡтар системаһы

САЛАИРСКАЯ ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – кембрий уртаһында үткән салаир йыйырсыҡтар дәүере

САМООГРАНКА КРИСТАЛЛОВ – иркен үҫкәндә кристалдың күп ҡырлы формаһын алыуы

САМОРОДНЫЕ МЕТАЛЛЫ – тәбиғәттә саф металдар осрауы

САМОРОДНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ – бер төрлө химик элементтарҙың атомдарынан торған металл һәм ярымметалдар

САМОРОДОК – тәбиғи саф металл киҫәге

САМОСАДОЧНЫЕ СОЛЯНЫЕ ОЗЁРА – тоҙҙоң миҡдары ҙур булғанда төбөнә тоҙ ултыра торған күлдәр

САМОЦВЕТЫ – төҫлө минералдар (таштар), ҡара: *цветные камни*

САМУМ – самум, сүлдәге туҙанлы эҫе ҡойон

САНИДИН – санидин, минерал, K, Na ялан шпаты $(K,Na)[AlSi_3O_8]$

САПРОПЕЛИ – сапропелдәр, сөсө һыу ылымыҡтарынан, органик матдәләрҙән һәм һыныҡтарҙан торған күл ултырмалары

САПРОПЕЛЕВЫЕ УГЛИ – сапропель таш күмере, ҡара: *сапропелиты*

САПРОПЕЛИТЫ – сапропель ылымыҡтарынан барлыҡҡа килгән ҡаҙылма күмерҙең бер төркөмө

САПФИР – сапфир, үтә күренеүсән зәңгәр корунд, ювелир таш

САРДОНИКС – сардоникс, һоро һәм ҡыҙыл буйлы агат

САРКОДОВЫЕ – саркодиналар, бер күҙәнәкле организмдар тибы

САТЕЛЛИТЫ – сателлиттар, геологияла ҙур интрузив есемдәрҙең ваҡ юлдаштары

СБРОС – ташланма, ҡатламды ярған тектоник боҙоҡлоҡ, ярылыу өҫлөгө түбән төшкән тоҡомға иңкәйгән

СВЕЧЕНИЕ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың ялтырауы, ҡара: *люминисценция минералов*

СВИЛИ – кристалдарҙа микроблоктарҙы айырған сиктәр

СВИНЦОВАЯ РУДА – ҡурғаш мәғдәне, ҡурғаш ала торған файҙалы ҡаҙылма

СВИНЦОВЫЙ БЛЕСК – ҡурғаш ялтырауығы, ҡара: *галенит*

СВИНЦОВЫЙ МЕТОД – ҡурғаш ысулы, тау тоҡомдарының йәшен изотоптар аша билдәләү ысулы

СВИТА – свита, урындағы стратиграфик шкаланың төп берәмеге. Ярымсвитаға, ҡатламға, төркөмгә, ҡатлауға бүленә

СВОД – көмбәҙ: 1) антиклиналдең иң юғары өлөшө; 2) платформалағы ҙур структура

СДВИГ – ҡатламды ярған тектоник боҙоҡлоҡ; тау тоҡомдарының урынынан горизонталь йүнәлештә күскәне

СЕВЕРНЫЙ ЛЕДОВИТЫЙ ОКЕАН – Төньяҡ боҙло океан, океандарҙың иң бәләкәйе

СЕВЕРО–АМАНГЕЛЬДИНСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ ОБЛИЦОВОЧНОГО КАМНЯ – Төньяҡ Амангилде йөҙләү ташы ятҡылығы (БР, Әбйәлил р-ны)

СЕВЕРО–БУСКУНСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ ОБЛИЦОВОЧНОГО КАМНЯ – Төньяҡ-Боҫҡон йөҙләү ташы ятҡылығы (БР)

СЕВЕРО–АМЕРИКАНСКАЯ ПЛАТФОРМА – Төньяҡ Америка платформаһы, Лавразияға ингән боронғо платформа

СЕВЕРО–КИТАЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Төньяҡ Ҡытай платформаһы, Ҡытай һәм Төньяҡ Корея биләгән боронғо платформа

СЕДИМЕНТАЦИЯ – седиментация, сит илдә ултырма процесы фәне, РФ-та литология өлөшө

СЕДЛО – брахиопод ҡабырсағында буй урта ҡалҡыулыҡ

СЕДЛОВИНА – билән

СЕЙСМИЧЕСКОЕ ЗОНДИРОВАНИЕ – сейсмик зондлау, сейсмик разведка ысулы

СЕЙСМОГРАММА – сейсмограмма, сейсмограф яҙған сигналдың күсермәһенең бер формаһы

СЕЙСМОГРАФ – сейсмограф, ер тирбәлеүен электр сигналына әйләндерә торған прибор

СЕЙСМОЛОГИЯ – сейсмология, ер тетрәүен өйрәнә торған геофизика төрө

СЕЙСМОРАЗВЕДКА – сейсморазведка, Ер ҡабығында шартлау тулҡындары таралыуын өйрәнеүгә нигеҙләнгән геофизик разведка ысулы

СЕКРЕЦИЯ – секреция, минерал агрегаттары

СЕЛЕНИТ – селенит, ебәк ялтырауыҡлы сүсле гипс, ҡара: *гипс*

СЕЛИТРЫ – селитралар, минералдар, Na һәм K нитраттары

СЕЛЬ (СИЛЬ) – бысраҡ шыуын, тау йылғаларының ярҙарынан сығыуы һөҙөмтәһендә ҡапыл барлыҡҡа килгән ҡомташ ҡатыш ташҡын

СЕМЕЙСТВО – ҡара: *систематические единицы*

СЕНОН – сенон, аҡбур системаһының өҫкө ярусының ярымярусы

СЕРА САМОРОДНАЯ – саф көкөрт, минерал

СЕРАФИМОВСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Серафимовка нефть ятҡылығы (БР, Туймазы р-ны)

СЕРГЕЕВСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Сергеевка нефть ятҡылығы (БР, Өфө р-ны)

СЕРДОЛИК – сердолик, минерал, төрлө төҫтәге халцедон

СЕРЕБРО САМОРОДНОЕ – саф көмөш, минерал, Ag

СЕРЕБРЯНЫЙ БЛЕСК – көмөш ялтырауығы, ҡара: *аргентит*

СЕРИЦИТ – серицит, минерал, слюда

СЕРИЦИТИЗАЦИЯ – ялан шпаттары һ. б. минералдарҙың серицит менән алмашыныуы

СЕРИЯ – серия, урындағы стратиграфик берәмек

СЕРНОВОДСКО–АБДУЛЛИНСКИЙ ПРОГИБ – Серновод–Абдулла бөгөлө

СЕРНЫЙ КОЛЧЕДАН – көкөрт колчеданы, ҡара: ***пирит, маркАзит***

СЕРПЕНТИН – серпентин, минерал, $(MgFe)_6(OH)_8[Si_4O_{10}]$

СЕРПЕНТИНИЗАЦИЯ – серпентинлашыу, оливиндың серпентин менән алышыныуы

СЕРПЕНТИНИТ – серпентинит, метаморфик тоҡом, син. Змеевик

СИАЛЬ – сиаль, Ер ҡабығының тышҡы ҡаты, төп элементтары Si һәм Al

СИБАЙСКОЕ МЕДНО–КОЛЧЕДАННОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – Сибай баҡыр-колчедан ятҡылығы (БР)

СИБИРСКАЯ ПЛАТФОРМА – Себер платформаһы, Лавразия составындағы боронғо платформа

СИГИЛЛЯРИЯ – сигиллярия, юҡҡа сыҡҡан боронғо ағас үҫемлектәр

СИДЕРИТ – сидерит, минерал, $Fe[CO_3]$

СИДЕРОФИЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ – сидерофил элементтар, Ер йөҙрәһен барлыҡҡа килтергән элементтар Fe, Co, Ni

СИЕНИТ – сиенит, тәрәндәге интрузив тау тоҡомо

СИЕНИТ НЕФЕЛИНОВЫЙ – нефелин сиениты, һелтеле магматик тау тоҡомо

СИЛИКАТЫ – силикаттар, SiO_2 (кремнезём) булған бик күп һанлы минералдар

СИЛИКОФЛАГЕЛЛЯТЫ – силикафлагеляттар ҡабырсағынан торған тау тоҡомо

СИЛИЦИТЫ – силициттар, ҡара: *кремнистые породы*

СИЛЛ – силл, ҡара: *пластовая интрузия*

СИЛЛИМАНИТ – силлиманит, минерал, $Al_2O[AlSiO_4]$

СИЛУР, СИЛУРИЙСКАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – силур, силур системаһы (осоро), палеозой эратемаһының өсөнсө системаһы

СИЛЬВИН – сильвин, минерал, KC1

СИМВОЛЫ ГРАНЕЙ КРИСТАЛЛОВ – кристалл ҡырҙарының арауыҡтағы урынын билдәләгән 3 ябай һан (символдар)

СИММЕТРИЯ – симметрия, әйләндергәндә әйберҙең бер өлөшө ҡабатланыуы

СИНАНТРОП – синантроп, боронғо ҡаҙылма кешеләрҙең береһе

СИНГОНИЯ – сингония, кристаллографияла 7 симметрия төрҙәре төркөмөнән тора: триклин, моноклин, ромб, тетрагональ, тригональ, гексагональ, куб

СИНЕКЛИЗА – синеклиза, нигеҙе тәрәндә ятҡан плитаның ҙур кире платформа структураһы

СИНИЙ – синий, Ҡытайҙағы өҫкө протерозойҙың стратиграфик бүлендеге

СИНКЛИНАЛЬ – синклиналь, ҡара: *складка*

СИНКЛИНОРИЙ – синклинорий, ваҡ антиклиналь һәм синклиналь йыйырсыҡтар менән ҡатмарланған ҙур синклиналь төҙөлөшлө структура

СИНТЕТИЧЕСКИЕ КРИСТАЛЛЫ – синтетик кристалдар, лабораторияла йәки заводта үҫтерелгән яһалма кристалдар

СИНУС – синус, брахиопод ҡабырсағында урта буй тәрәнлеге

СИСТЕМА – система, бер осорҙа барлыҡҡа килгән ҡатламдарҙы берләштергән стратиграфик шкала бүлендеге

СИСТЕМА ВЕЛИКИХ АФРИКАНСКИХ ГРАБЕНОВ (РИФТОВ) – Бөйөк Африка грабендар (рифттар) системаһы, Төркиәнән Лимпопо йылғаһына тиклем 5000 км һуҙылған ҙур тәрән ярыҡтар

СИСТЕМАТИКА – систематика, организмдарҙы классификациялау фәне, син. Таксономия

СИСТЕМАТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ – систематик берәмектәр, органик донъяның бүлендектәре; бер-береһенә буйһоноу тәртибендә айырыла торған төп берәмектәр:

Царство	батшалыҡ
Полцарство	ярым батшалыҡ
Тип	тип
Подтип	ярым тип
Надкласс	бүлек
Класс	класс
Подкласс	ярым класс
Надотряд	
Отряд (группа)	отряд (төркөм)
Подотряд	ярым отряд
Надсемейство	
Семейство	ғаилә
Подсемейство	ярым ғаилә
Род	тоҡом, зат
Подрод	ярым зат
Вид	төр
Подвид	ярым төр

Син. Таксономические единицы

СИСТЕМАТИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ – систематик билдәләр, организмдарҙы икенсе систематик төркөмдән айырған үҙенсәлектәр, син. Таксономические признаки

СИФОН – сифон, моллюск ҡабырсағының эсендәге көпшәне хәтерләткән элемент

СИХОТЭ – АЛИНЬСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ СИСТЕМА – Сихотэ–Алин йыйырсыҡлы системаһы, Тымыҡ океан геосинклиналь бүлкәтендәге структура

СКАЛЕНОЭДРЫ – скаленоэдрҙар, төҙөк булмаған өсмөйөштәрҙән торған күп ҡырлы кристалдар

СКАПОЛИТЫ – скаполиттар, минералдар рәте: мариалиттан мейониҭҡа тиклем

СКАРН – скарн, гранат, пироксен һ. б. торған эре бөртөклө метасоматик тау тоҡомо

СКАТ – һөҙәклек, ер аҫтындағы ауыш етештереү ҡулайламаһы

СКВАЖИНА – скважина, ерҙе быраулап яһалған бәләкәй диаметрлы тәрән соҡор

СКВОЗНАЯ ДОЛИНА – үтә сыҡҡан үҙән, ҡара: *долина прорыва*

СКЕЛЕТ – һөлдә, хайуан тәненең эске йәки тышҡы ҡаты каркасы

СКЕЛЕТНЫЕ КРИСТАЛЛЫ – һөлдә кристалдары, төрлө формалағы тиҙ ярала торған кристалдар

СКИФСКАЯ ПЛИТА – Скиф плитаһы, йәш платформа плитаһы, нигеҙе палеозой аҙағында формалаша

СКЛАДКА – йыйырсыҡ, ҡатлауҙың тулҡын һымаҡ бөгөлөүҙәре

СКЛАДЧАТОСТЬ ДИСГАРМОНИЧНАЯ – дисгармоник йыйырсыҡтар, йәнәш бөгөлөүҙәр арҡаһында бер-береһенә оҡшамаған йыйырсыҡтар барлыҡҡа килеүе

СКЛОН ДОЛИНЫ – үҙән битләүе

СКОРОДИТ – скородит, минерал, $Fe[AsO_4]\,2H_2O$

СКУЛЬПТУРА – скульптура, организм өҫтөндәге рельефлы элементтар

СКУЛЬПТУРА ГРАНИ – ҡыр скульптураһы, кристалл ҡырындағы штрихтар, ҡалҡыуҙар, соҡорҙар

СЛАНЦЕВАТОСТЬ – тау тоҡомдарының баҫым аҫтында плиткаларға ярылыуы

СЛАНЦЫ – һәүерташтар, метаморфик тоҡомдар

СЛАНЦЫ АСПИДНЫЕ – һоро төҫтәге балсыҡ һәүерташтар

СЛАНЦЫ ГОРЮЧИЕ – янар һәүерташтар

СЛАНЦЫ КРОВЕЛЬНЫЕ – ҡыйыҡ һәүерташтары, плиткалары түбә ҡаплауҙа, биналарҙы биҙәүҙә ҡулланыла

СЛАНЦЫ ХЛОРИТОВЫЕ – хлорит һәүерташтары, түбән дәрәжәле метаморфик тоҡомдар

СЛЕДЫ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ – ултырма тоҡомдарҙа осраған хайуандарҙың йәшәйеш эҙҙәре

СЛИВНОЙ КАМЕНЬ – бөртөктәре һәм ҡатлауҙары булмаған тау тоҡомдары

СЛОИ С ФАУНОЙ – фауналы ҡатлауҙар, ҡаҙылма организмдар комплексы хас булған тау тоҡомо ҡатлауҙары

СЛОИСТОСТЬ – ҡатлаулылыҡ, тау тоҡомдарының ҡатлы-ҡатлы булыуы

СЛОЙ – ҡатлам

СЛОЙ ПОСТОЯННОЙ ТЕМПЕРАТУРЫ – ер өҫтөнә яҡын даими температуралы ҡатлам

СЛЮДЫ – слюдалар, ялтырауыҡтар, йоҡа пластинкаларға тиҙ ярыла торған минералдар

СМАРАГД – смарагд, ҡара: *изумруд*

СМЕРЧ – ҡойон, ел-дауыл

СМЕСИ ИЗОМОРФНЫЕ – изоморф ҡатышмалар, структуралары бер кристалдар

СМЕСТИТЕЛЬ – ҡатлауҙы урынынан күсергән ярыҡ өҫтө

СМИТСОНИТ – смитсонит, минерал, $Zn[CO_3]$

СОВРЕМЕННЫЕ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЕ ОБЛАСТИ – хәҙерге геосинклиналь өлкәләр, Ер ҡабығының хәрәкәт итеүсән участоктары

СОДА – сода, минерал, $Na_2[CO]_3$ $10H_2O$

СОДАЛИТ – содалит, минерал, $Na_8Cl_2[AlSiO_4]$

СОКОЛИНЫЙ ГЛАЗ – ыласын күҙе, ярым үтә күренеүсән кварц

СОЛЕНОСТЬ ВОДЫ – һыуҙың тоҙлолоғо, 1 кг һыуҙағы тоҙҙоң дөйөм миҡдары ($^0/_{00}$)

СОЛИФЛЮКЦИЯ – солифлюкция, күп йыллыҡ туңлыҡта ямғыр һыуы тулған кәүшәк тупраҡтың шыуыуы

СОЛНЕЧНЫЙ КАМЕНЬ – ҡояш ташы, плагиоклаз, шулай уҡ K, Na ялан шпаты

СОЛОНЧАКИ – татырлауыҡтар

СОММА – Сомма, ҡара: *вулкан двойной*

СООБЩЕСТВО – берләшмә, ҡара: *биоценоз*

СОРБЕНТЫ ПРИРОДНЫЕ – тәбиғи сорбенттар, юғары сорбцияға эйә минералдар һәм тау токомдары

СОРБЦИЯ – сорбция, бер матдәнең икенсеһен йотоу һәләте; төрҙәре: абсорбция һәм адсорбция

СОТОВОЕ ВЫВЕТРИВАНИЕ – кәрәҙле елләнеү, текә ярҙа елләнеү арҡаһында барлыҡҡа килгән тишектәр (кәрәҙҙәр)

СОХРАННОСТЬ – организм ҡалдыҡтарының һаҡланған формалары

СПЕКТРАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ – спектр анализы, спектры буйынса минералдарҙың химик составын өйрәнеү ысулы

СПЕРРИЛИТ – сперрилит, минерал, $PtAs_2$

СПЕССАРТИН – спессартин, минерал, $Mn_3Al_2[SiO_4]$

СПИКУЛЫ – спикулдар, болоттарҙың энә кеүек һөлдә формалары

СПИЛИТ – спилит, эффузив тау тоҡомо

СПИРИФЕРИДЫ – спириферидтар, йоҙаҡлы ике яҡлы ҡабарынҡы ҡабырсаҡлы брахиоподтар

СПОДУМЕН – сподумен, минерал, $LiAl[Si_2O_6]$

СПОНГОЛИТ – спонголит, аҡ аҡыҡ составлы кремнийлы ултырма тоҡом

СПОРОВО–ПЫЛЬЦЕВОЙ АНАЛИЗ – спора-һеркә анализы, палеоботаникала үҫемлектәрҙе асыҡлау ысулы

СПОРЫ – споралар, үҫемлектәрҙең енесһеҙ үрсеү күҙәнәге

СПРЕДИНГ – спрединг, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЙ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ СКЛАДЧАТЫЙ ПОЯС – Урта диңгеҙ геосинклиналь йыйырсыҡлы бүлкәте, Көньяҡ Европала, Төньяҡ Африкала, Көньяҡ Азияла төрлө йәштәге өлкәләрҙе үҙ эсенә алған йыйырсыҡтар теҙмәһе

СРЕДИННООКЕАНСКИЕ ХРЕБТЫ – океан уртаһы һырттары, глобаль тәрән һыныҡтар менән бәйле бик ҙур океан структураһы

СРОСТКИ КРИСТАЛЛИЧЕСКИЕ – кристалдарҙың бер-береһе менән ҡушылып үҫеүе

СТАВРОЛИТ – ставролит, минерал, $2Al_2O[SiO_4]Fe(OH)_2$

СТАДИИ ГЕОЛОГО-ПОИСКОВЫХ И ПРОГНОЗНЫХ РАБОТ – регион территорияһын өйрәнеү, карта төшөрөү, эҙләнеү һәм эҙләнеү-баһалау эштәре стадияһы

СТАДИИ ГЕОЛОГОРАЗВЕДОЧНЫХ РАБОТ – геология-разведка эштәре маҡсаты буйынса 3 стадияға бүленә: 1) яҡынса, 2) деталь, 3) эксплуатация

СТАДИИ ЛИТОГЕНЕЗА – литогенез стадиялары, 3 стадияла: 1) ултырма, 2) диагенез, 3) катагенез

СТАДИИ ФОРМИРОВАНИЯ ОСАДОЧНОГО РИТМА – ултырма ритмдарҙың формалашыуы трансгрессив һәм регрессив стадияларҙан тора

СТАЛАГМИТЫ – сталагмиттар, мәмерйә иҙәнендә өҫтән төшкән тоҙло тамсыларҙан яралған бағаналар

СТАЛАКТИТЫ – сталактиттар, мәмерйә түшәмендә кальцит тамсыларынан торған боҙ

СТАННИН – станнин, минерал, Cu_2FeSnS

СТАРИЦА – иҫке үҙән, йылғаның элекке үҙәне

СТВОРКА – ҡабырсаҡтың бер яғы

СТЕАТИТ – стеатит, тальктың тығыҙ агрегаты

СТЕГОЗАВРЫ – стегозаврҙар, юҡҡа сыҡҡан 4 аяҡлы динозаврҙар

СТЕГОЦЕФАЛЫ – стегоцефалдар, юҡҡа сыҡҡан иң боронғо ер-һыу йәнлектәре

СТЕКЛЯННАЯ ГОЛОВА – быяла баш, гематит һәм лимонит төрҙәре

СТЕНОБАТНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – стенобат организмдар, бер тәрәнлек шарттарында йәшәүсе һыу организмдары

СТЕНОБИОНТНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – стенобионтик организмдар, бер шарттарҙа ғына йәшәүсе организмдар

СТЕНОГАЛИННЫЕ ОРГАНИЗМЫ – стеногалинлы организмдар, тоҙ миҡдары үҙгәрмәгән һыуҙа йәшәүселәр

СТЕНОТЕРМНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – стенотермлы организмдар, бер температуралы һыуҙа йәшәүселәр

СТЕНОФАЦИАЛЬНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – стенофациялы организмдар, бер фацияла ғына йәшәүселәр

СТЕРЕОПАРА – стереопара, геологияла бер үк урынды ике нөктәнән төшөргән аэрофотоһүрәт

СТИЛОЛИТЫ – стилолиттар, ике ҡатлау ситендәге бер-береһенә ингән сығынтылар

СТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ – стратиграфик шкала

СТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ КОЛОНКА – стратиграфик колонка, стратиграфик шкаланы график аша күрһәтеү

СТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ (ГЕОХРОНОЛОГИЧЕСКАЯ) ШКАЛА – стратиграфик (геохронологик) шкала, Ер ҡабығындағы стратиграфик бүлендектәр һәм уларҙың барлыҡҡа килгән ваҡыты шкалаһы. Ҡара: *Ш ҡушымта*

СТРАТИГРАФИЧЕСКИЙ КОДЕКС – стратиграфик кодекс, стратиграфик классификацияны төҙөүҙә ҡулланылған терминдарҙы билдәләгән төп ҡағиҙәләр

СТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА (ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ) – стратиграфик берәмек, геологик тарихы билдәле дәүергә яуап биргән тау тоҡомдары ҡатлауҙары бүлендеге

СТРАТИГРАФИЯ – стратиграфия, тау тоҡомоноң хронологик (бер-бер артлы) алмашыуын өйрәнгән тарихи геологияның бүлеге

СТРАТОВУЛКАН – стратовулкан, вулкан урғылғанда продукттарҙың бер-береһе менән сиратлашыуы

СТРАТОИЗОГИПСЫ – стратоизогипстар, геологик карталағы горизонталь һыҙыҡтар

СТРАТОТИП – стратотип, эталон киҫелешле стратиграфик бүлендек

СТРЕСС – стресс, геологияла бер йүнәлештәге баҫым

СТРОИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ ЕСТЕСТВЕННЫЕ (ПРИРОДНЫЕ) – төҙөлөштә ҡулланылған тәбиғи һәм яһалма материалдар

СТРОМАТОЛИТЫ – строматолиттар, рифей һәм вендты айырыуҙа мөһим ылымыҡ ҡалдыҡтары

СТРОНЦИАНИТ – стронцианит, минерал, Sr[CO_3]

СТРОНЦИЕВЫЙ МЕТОД – стронций ысулы, тау тоҡомоноң йәшен стронций изотопы үҙгәреүе аша билдәләү ысулы

СТРУКТУРА – структура, тау тоҡомоноң, Ер ҡабығының төҙөлөш билдәләре һәм төҙөлөш тибы

СТРУКТУРА АФАНИТОВАЯ – афанит структураһы, ҡара: *структура скрытокристаллическая*

СТРУКТУРА АФИЛОВАЯ – афил структураһы, бөрсөкһөҙ эффузив һәм юлаҡ тау тоҡомо

СТРУКТУРА НЕПОЛНОКРИСТАЛЛИЧЕСКАЯ – тулыһынса кристаллы булмаған структура, вулканик быяла ҡушылған эффузив тау тоҡомо

СТРУКТУРА НЕРАВНОМЕРНОЗЕРНИСТАЯ – бер дәүмәлдәге бөрсөктәре булмаған магматик тоҡом структураһы

СТРУКТУРА ПОЛНОКРИСТАЛЛИЧЕСКАЯ – тулыһынса кристаллы быялаһыҙ магматик вулкан тау тоҡомо структураһы

СТРУКТУРА ПОРФИРОВАЯ – порфир структураһы, ғәҙәттә ваҡ кристалдар бөртөктәре араһында эре кристалдар күҙәтелә

СТРУКТУРА РАВНОМЕРНОЗЕРНИСТАЯ – бер ҙурлыҡтағы минерал бөртөктәре булған магма тоҡомо структураһы

СТРУКТУРА РУД – мәғдән структураһы

СТРУКТУРА СКРЫТОКРИСТАЛЛИЧЕСКАЯ – кристалдарын микроскоп аҫтында ла айырып булмаған структура

СТРУКТУРА ТЕКТОНИЧЕСКАЯ – Ер ҡабығында тау тоҡомоноң ятыш формаһы структураһы

СТРУКТУРА ТРАХИТОВАЯ – трахит структураһы, бөрсөктәрҙе уратып алған төп массалағы оҙон кристалдар хас

СТРУКТУРНАЯ ГЕОЛОГИЯ – структура геологияһы, тау тоҡомоноң ятыш формаһын өйрәнгән геотектоника тармағы

СТРУКТУРНАЯ КАРТА – структур карта, геологик есемдең аҫҡы һәм өҫкө рельефын күрһәтә

СТРУКТУРНАЯ СЪЕМКА – структур төшөрөү, структуралар картаһын төҙөү эштәре комплексы

СТРУКТУРНЫЙ ЭТАЖ – структур этаж, йәнәш структура этажынан мөйөштәре менән ярашмаған тоҡомдар комплексы

СУБДУКЦИЯ – субдукция, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

СУБЛИМАЦИЯ – сублимация, ҡаты есемдәрҙең шыйыҡҡа әйләнмәй газ фазаһына күсеүе

СУБЛИТОРАЛЬ – сублитораль, шельф биләмәһендәге океан төбө өлкәһе

СУБЛИТОРАЛЬНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – сублитораль ултырмалар: терриген, карбонат, хемоген, мәрйен, ылымыҡ

СУВАНЯКСКИЙ МЕТАМОРФИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС – Һәүәнәк метаморфик комплексы (урындағы стратиграфик бүлендек, БР)

СУГЛИНОК – балсыҡлы тупраҡ, 30% балсыҡтан торған антропоген континенталь ултырма тоҡомо

СУДЕТСКАЯ ФАЗА СКЛАДЧАТОСТИ – Судет йыйырсыҡ фазаһы, герцин дәүере йыйырсыҡланыуының иң мөһим фазаһының береһе

СУЛЬФАТЫ – сульфаттар, минералдар, H_2SO_4 тоҙҙары

СУЛЬФАТАРЫ – сульфатарҙар, ҡара: *процессы поствулканические*

СУЛЬФИДЫ – сульфидтар, минералдар, металл һәм металл булмағандарҙың көкөртлө берләшмәләре

СУРАНСКАЯ СВИТА – соран свитаһы, аҫҡы рифей (урындағы стратиграфик бүлендек, БР)

СУРАНСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ ФЛЮОРИТА – Соран флюорит ятҡылығы (БР)

СУПЕСИ – ҡомло тупраҡ, 3–10% балсыҡлы алеврит һәм ҡомдар

СУРИК – сурик, минерал, Pb_3O_4

СУРЬМА САМОРОДНАЯ – саф һөрмә, минерал, Sb

СУРЬМЯНЫЕ ОХРЫ – охра һөрмәһе, антимонит әселеһе

СУРЬМЯНАЯ РУДА – һөрмә мәғдәне, файҙалы ҡаҙылма

СУТУРЫ – сутурҙар, стилолиттар аналогы

СУФФОЗИОННОЕ БЛЮДЦЕ – суффозия йәйпәге, ер аҫты һыуҙары кәүшәк тоҡомдарҙы йыуыу арҡаһында барлыҡҡа килгән йомро уйпат

СУФФОЗИЯ – суффозия, һыу йыуыуы арҡаһында ерҙең сүгеүе

СФАЛЕРИТ – сфалерит, минерал, ZnS

СФЕН – сфен, минерал, ҡара: *титанит*

СФЕРОЛИТЫ – сферолиттар, микроскоп аҫтында күҙәтелгән эффузив тоҡомондағы радиаль нурлы шарҙар

СФЕРОСИДЕРИТЫ – сферосидериттар, диагенез стадияһында барлыҡҡа килгән конкрециялар

СЫРЬЕ ОГНЕУПОРНОЕ – утҡа сыҙамлы сеймал, ҡара: *огнеупорные минералы, огнеупорные породы*

СЫРЬЕ ХИМИЧЕСКОЕ – химик сеймал: галит, Mg һәм K тоҙҙары, эзбизташ, B мәғдәне, флюорит һ. б.

СЫРЬЕ ЦЕМЕНТНОЕ – цемент сеймалы, яндырып ваҡланғандан һуң цемент алына торған тау тоҡомдары ҡатнашмаһы

Т

ТАБУЛЯТЫ – табуляттар, примитив мәрйен полиптарының ярым класы

ТАЙМЫРСКО-СЕВЕРОЗЕМЕЛЬСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Таймыр-Төньяҡ ер йыйырсыҡлы өлкә, Арктика геосинклиналь бүлкәтенең ҡатмарлы йыйырсыҡлы өлкәһе

ТАЙФУН – тайфун, Азияның көнсығыш ярҙарындағы дауыл

ТАНОНСКАЯ ФАЗА СКЛАДЧАТОСТИ – Танон йыйырсыҡланыу фазаһы, ордовик һәм силур осоро йыйырсыҡланыуы

ТАКСОНОМИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ – таксономик берәмектәр, ҡара: *систематические единицы*

ТАКСОНОМИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ – таксономик билдәләр, ҡара: *систематические признаки*

ТАКСОНОМИЯ – таксономия, ҡара: *систематика*

ТАКЫР – таҡыр, рельефтағы тигеҙ ер

ТАЛАССОКРАТОН – талассократон, ҡара: *океанская плита*

ТАЛИК – мәңгелек туң ерҙәрҙә тупраҡтың ирегән участогы

ТАЛЬВЕГ – тальвег, ағым үҙәгенең ин түбән өлөшө

ТАЛЬК – тальк, минерал, $Mg_3(OH)_2[Si_4O_{10}]$

ТАЛЬКИТ – талькит, 75% тальктан торған мәғдән

ТАЛЬКОВЫЙ КАМЕНЬ – тальк ташы, 40–60% тальктан торған тау тоҡомо

ТАНАЛЫК-БАЙМАКСКИЕ ЗОЛОТЫЕ ПРИИСКИ – Таналыҡ-Баймаҡ алтын приискылары (БР)

ТАНАТОЦЕНОЗ – танатоценоз, үлгән организмдар йыйылмаһы

ТАНТАЛО-НИОБАТЫ – тантал-ниобаттар, Ta һәм Nb минералдары

ТАТАРСКИЙ СВОД – Татар көмбәҙе, Волга-Урал антиклиналдең ҙур ыңғай структураһы (ш. и. БР-ҙа)

ТАТАРСКИЙ ЯРУС – татар ярусы, пермь системаһының өҫкө ярусы

ТАРИМСКАЯ ПЛАТФОРМА – Тарим платформаһы, Үҙәк Азияла ҙур булмаған боронғо платформа

ТАФОНОМИЯ – тафономия, хайуандарҙың һәм үҫемлектәрҙең ерләнеү закондарын өйрәнгән палеонтология тармағы

ТВЁРДОСТЬ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың ҡатылығы, минералдың механик тәьҫиргә ҡаршы тороуы; минералды һыҙып, Моос шкалаһының эталонына ярашлылығы асыҡлана: 1 – тальк, 2 – гипс, 3 – кальцит,

4 – флюорит, 5 – апатит, 6 – ортоклаз, 7 – кварц, 8 – топаз, 9 – корунд, 10 – алмас

ТЕКСТУРА ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының текстураһы, өлөштәренең йүнәлешенә ҡарап төҙөлөшө

ТЕКСТУРА МАССИВНАЯ – массив текстура, өлөштәре тигеҙ таралышлы тау тоҡомо текстураһы

ТЕКСТУРА МИНДАЛЕКАМЕННАЯ – миндальташ текстураһы, ваҡ бушлыҡтары булған эффузив тау тоҡомо текстураһы

ТЕКСТУРА ПОЛОСЧАТАЯ – төп өлөштәре буй-буй булған тау тоҡомдары текстураһы

ТЕКСТУРА ПУЗЫРЧАТАЯ – ҡыуыҡлы текстура, ваҡ бушлыҡтары булған эффузив тау тоҡомо

ТЕКСТУРА ПЯТНИСТАЯ – ала-сыбар төрлө составлы өлөштәрҙән торған тау тоҡомдары

ТЕКСТУРА РУД – мәғдәндәрҙең текстураһы, уның минераль агрегаттары формаһы, ҙурлығы һ. б. үҙенсәлектәре

ТЕКСТУРА РУД БРЕКЧИЕВАЯ – брекчийлы мәғдән текстураһы, осло ҡырлы һыныҡтар йәшерәк минералдар менән цементланған текстура

ТЕКСТУРА РУД КОКАРДОВАЯ – мәғдәндең кокард текстураһы, ҡарт һәм уларҙы уратып алған йәш минераль һыныҡтар агрегаттары булған мәғдән текстураһы

ТЕКСТУРА ТЕЧЕНИЯ – ағым текстураһы, тоҡом өлөштөре ҡатҡан ағым булып урынлашҡан текстура

ТЕКТИТЫ – тектиттар, космостан килгән ирегән ваҡ тәбиғи быяла һыныҡтары

ТЕКТОГЕНЕЗ – тектогенез, Ер ҡабығының структураһын булдырған тектоник процестар

ТЕКТОНИКА – тектоника: 1) Ер ҡабығы төҙөлөшө һәм үҫеше фәне, 2) Ер ҡабығы участогының тектоник төҙөлөшө

ТЕКТОНИКА ПЛИТ – плиталар тектоникаһы, ҡара: *гипотеза тектоники плит*

ТЕКТОНИТЫ – тектониттар, тектоник процестар йоғонтоһонда барлыҡҡа килгән тау тоҡомдары

ТЕКТОНИЧЕСКАЯ БРЕКЧИЯ – тектоник брекчия, ҡырҡа боҙоҡлоҡтар зонаһында ваҡланған һәм цементланған тау тоҡомдары

ТЕКТОНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ – тектоник процестар, ер структураларын барлыҡҡа килтергән процестар

ТЕКТОНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ – тектоник режим, 3 төрлө: геосинклиналь; ороген һәм платформа; рифтоген режимдары

ТЕКТОНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ – геосинклиналь тектоник режимы, юғары амплитудалы көслө дифференциаль тектоник хәрәкәттәр хас режим

ТЕКТОНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ ОРОГЕННЫЙ – ороген тектоник режимы, тау-ара уйынтыларҙа моласса туплана, ерҙә лава урғыла, ҙур гранит интрузиялары үтеп инә

ТЕКТОНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ ПЛАТФОРМЕННЫЙ – платформа тектоник режимы, һүлпән тектоник хәрәкәттәр хас

ТЕКТОНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ РИФТОГЕННЫЙ – рифт тектоник режимы, Ер ҡабығы һуҙылғанда (киңәйгәндә) тәрән рифттар (упҡындар) барлыҡҡа килә

ТЕКТОНИЧЕСКИЙ ЦИКЛ (ЭТАП) – тектоник цикл (этап), фанерозойҙа 150–200 млн йыл дауам итә

ТЕКТОНИЧЕСКОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ – тектоник районлаштырыу, тектоник картала төрлө йәштәге тау тоҡомдары комплекстарын күрһәтеү

ТЕКУЧЕСТЬ ГРУНТОВ – тупраҡ ағылыусанлығы, балсыҡ минералдарының һыу тулғанда аға торған үҙенсәлеге

ТЕМПЕРАТУРА РУДООБРАЗОВАНИЯ – мәғдән минералдарының барлыҡҡа килеү температураһы

ТЕНАРДИТ – тенардит, минерал, $Na_2[SO_4]$

ТЕННАНТИТ – теннантит, минерал, $Cu_{12}As_4S_{13}$, ҡара: *блёклые руды*

ТЕНОРИТ – тенорит, минерал, CuO

ТЕНТАКУЛИТЫ – тентакулиттар, юҡҡа сыҡҡан диңгеҙ моллюскылар класы

ТЕОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДЗЕМНЫХ ВОД – ер аҫты һыуҙары барлыҡҡа килеү теорияһы

ТЕОРИЯ КАТАСТРОФ – катастрофа теорияһы, Ерҙәге тау һәм уйпаттар барлыҡҡа килеүенә катастрофалар сәбәпле тигән теория

ТЕРЕБРАТУЛИДЫ – теребратулидтар, йоҙаҡлы брахиоподтар

ТЕРМОДИНАМИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ – термодинамик параметрҙар, магматик һәм метаморфик тоҡомдар формалашыуҙа температура һәм баҫым шарттары

ТЕРМОКАРСТ – термокарст, мәңге туңлыҡтың боҙо иреү арҡаһында барлыҡҡа килгән карст (воронка һ. б.)

ТЕРМЫ – термдар, температураһы 20 градустан юғары булған һыу сығанағы

ТЕРРА РОССА – терра росса, ҡыҙыл тупраҡ

ТЕРРАСА – киртләс: йылға, күл, диңгеҙ һыуҙары эшмәкәрлеге менән бәйле майҙансыҡтар

ТЕРРАСА АККУМУЛЯТИВНАЯ – аккумулятив киртләстәр, ҡара: *террасы речные*

ТЕРРАСА ЗАЛИВНАЯ – һыу баҫыу үҙәне, һыу ташҡанда һыу аҫтында ҡалған майҙан, ҡара: *пойма*

ТЕРРАСА МОРСКАЯ – диңгеҙ һыуы ҡайтҡан саҡта өҫтә ҡалған горизонталь майҙансыҡ

ТЕРРАСА НАДПОЙМЕННАЯ – һыубаҫар туғайҙан өҫтә булған йылға киртләсе

ТЕРРАСА ПОЙМЕННАЯ – һыубаҫар үҙән, ҡара: *пойма*

ТЕРРАСА СТРУКТУРНАЯ – структур терраса, тау итәгендә ҡаты тоҡомдан торған горизонталь майҙансыҡ

ТЕРРАСА ЦОКОЛЬНАЯ – цоколь киртләс, ҡара: *террасы речные*

ТЕРРАСЫ РЕЧНЫЕ – йылға үҙәндәре, яр битләүендә горизонталь майҙансыҡтар

ТЕРРИГЕННЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – терриген ултырмалар, ҡара: *обломочная горная порода*

ТЕТИС – Тетис, боронғо океан

ТЕТРАГОН – тетрагон, кристаллографияла квадрат, дүртмөйөш

ТЕТРАГОНАЛЬНАЯ СИНГОНИЯ – тетрагональ сингония, урта категориялы сингония

ТЕТРАЭДР – тетраэдр, дүрт ҡырлы кристалл

ТЕТРАЭДРИТ – тетраэдрит, минерал, Cu_3SbS_3

ТЕХНИКА РАЗВЕДКИ – разведканың техник һәм технологик ҡорамалдары һәм алымдары

ТИГРОВЫЙ ГЛАЗ – юлбарыҫ күҙе, һарғылт һоро кварц

ТРИЛЛИТЫ – триллиттар, боронғо боҙлоҡ ҡатламдары

ТИМАНО-ПЕЧОРСКАЯ ПЛИТА – Тиман-Печора плитаһы, Байкал осоронан һуңғы платформа плитаһы

ТИНКАЛ – минерал, ҡара: *бура*

ТИП – тип, ҡара: *систематические единицы*

ТИПОМОРФИЗМ – типоморфизм, ҡайһы бер минералдарҙың төр билдәләре аша барлыҡҡа килгән шарттарына күрһәтеү үҙенсәлеге

ТИПОМОРФНЫЕ МИНЕРАЛЫ – типоморф минералдар, тау тоҡомо формалашыуының типик шарттары

ТИПЫ ЛИТОГЕНЕЗА – литогенез типтары: гумид; арид; боҙ; вулкан-ултырма типтар

ТИПЫ РУД – мәғдән типтары

ТИПЫ СТРУКТУР КРИСТАЛЛОВ – кристалдарҙың структураһы типтары, химик бәйләнештәре буйынса 4 тибы айырыла: металл, атом, ион, молекула аша

ТИПЫ УГЛЕЙ (ПЕТРОГРАФИЧЕСКИЙ) – ташкүмер петрографик типтары, төрлө матдәнән барлыҡҡа килеүҙәре менән айырыла

ТИРЛЯНСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ МИНЕРАЛЬНЫХ ПИГМЕНТОВ – Тирлән ҡыҙыл охра ятҡылығы (БР, Белорет р-ны)

ТИРЛЯНСКАЯ МУЛЬДА – Тирлән мульдаһы, кире тектоник структура (БР)

ТИТАНИСТЫЙ ЖЕЛЕЗНЯК – титанлы тимер рудаһы, ҡара: *ильменит*

ТИТАНИТ – титанит, минерал, $CaTiO[SiO_4]$

ТИХИЙ ОКЕАН – Тымыҡ океан, иң ҙур һәм иң боронғо океан

ТИХООКЕАНСКИЙ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ СКЛАДЧАТЫЙ ПОЯС – Тымыҡ океан геосинклиналь йыйырсыҡлы бүлкәт, океан периферияһы буйлап Көнсығыш Азия, Австралия, Төньяҡ һәм Көньяҡ Американың көнбайышы инә

ТОЛЩА – ҡатлам, бер йәки бер төрлө барлыҡҡа килгән бер нисә ҡалын ҡатлау

ТОЛЩА ПРОДУКТИВНАЯ – ҡаҙылма байлыҡтары булған тау тоҡомдары ҡатламы

ТОЛЩА УГЛЕНОСНАЯ – ташкүмер ҡатлауҙары булған ултырма тоҡомдар комплексы, күл-һаҙлыҡ йәки диңгеҙ буйы һаҙҙарында барлыҡҡа килгән ташкүмер ҡатлауҙары

ТОПАЗ – топаз, минерал, $Al_2(F,OH)_2[SiO_4]$; ювелир таш
ТОРИЕВАЯ РУДА – торий мәғдәне, файҙалы ҡаҙылма, Th сығанағы
ТОРИТ – торит, минерал, $Th[SiO_4]$
ТОРНАДО – торнадо, смерчтар менән юлдаш Урта Америка ғәрәсәте
ТОРФ – торф, органик һәм минераль ҡатнашмаларҙан торған, тулыһынса сереп бөтмәгән ултырма тоҡом
ТОЧКА РУДНАЯ – мәғдән нөктәһе, ваҡ мәғдән сығанағы, ятҡылыҡ була алмай
ТРАВЕРТИН – травертин, химик юл менән барлыҡҡа килгән эзбизташ
ТРАНСГРЕССИВНОЕ ЗАЛЕГАНИЕ – трансгрессив ятыш, диңгеҙҙең ҡоро ергә трансгрессия ваҡытында ҡатлауҙарҙың законлы рәүештә үҙгәреүе
ТРАНСГРЕССИИ БОРЕАЛЬНЫЕ – бореаль трансгрессиялар, Төньяҡ боҙло океан тарафынан Евразияны ҡаплаған трансгрессиялар
ТРАНСГРЕССИИ ТЕТИЧЕСКИЕ – Тетис океанының Евразияны көньяҡтан ҡаплаған трансгрессиялары
ТРАНСГРЕССИЯ МОРЯ – диңгеҙ трансгрессияһы, ерҙе диңгеҙ һыуы баҫыуы
ТРАПЕЦИОЭДР – трапециоэдр, кристалдың ябай формаһы, дүртмөйөш
ТРАППЫ – трапп, эффузив тау тоҡомонон дөйөм исеме
ТРАХИТ – трахит, һелтеле урта составлы эффузив тоҡомдар
ТРЕМОЛИТ – тремолит, амфибол төркөмө минералы
ТРЕПЕЛ – трепел, аҡ аҡыктан торған үтә еңел ултырма тоҡом
ТРЕТИЧНАЯ СИСТЕМА – өсөнсөл система, палеоген һәм неоген системаларын берләштергән шартлы бүлендек
ТРЕЩИНОВАТОСТЬ – тау тоҡомдарында үтеп сыҡҡан ярыҡтар булыуы
ТРЕЩИНЫ – тау тоҡомдарының сатнауы
ТРЕЩИНЫ ВЫВЕТРИВАНИЯ – еллөнеү ярыҡтары, ерҙә температура үҙгәреүе арҡаһында тау тоҡомдарында барлыҡҡа килгән ярыҡтар
ТРЕЩИНЫ ЛЕДНИКОВЫЕ – боҙлоҡ ярыҡтары, бер нисә төрө бар: буй, арҡыры һәм боҙлоҡто бүлгән
ТРЕЩИНЫ НЕТЕКТОНИЧЕСКИЕ – тектоник булмаған, экзоген процестар менән бәйле ярыҡтар
ТРЕЩИНЫ ОПОЛЗНЕЙ, ОБВАЛОВ И ПРОВАЛОВ – ҙур массалы тау тоҡомдары хәрәкәт иткәндә ауырлыҡ көсө тәьҫирендә барлыҡҡа килгән тектоник булмаған ярыҡтар
ТРЕЩИНЫ ОТРЫВА – тау тоҡомо һуҙылғанда барлыҡҡа килгән тектоник ярыҡтар
ТРЕЩИНЫ ОТСЕДАНИЯ – ҡара: *трещины разгрузки*
ТРЕЩИНЫ ПЕРВИЧНЫЕ – тау тоҡомо формалашҡанда барлыҡҡа килгән ярыҡтар
ТРЕЩИНЫ РАЗГРУЗКИ – тау тоҡомдарында ҡыуышлыҡ асылған ерҙәге тектоник булмаған ярыҡтар
ТРЕЩИНЫ СКАЛЫВАНИЯ – тау тоҡомон ҡыҫҡанда барлыҡҡа килгән ярыҡтар

ТРЕЩИНЫ ТЕКТОНИЧЕСКИЕ – тектоник көстәр тәьҫирендә барлыҡҡа килгән ярыҡтар

ТРИАС, ТРИАСОВАЯ СИСТЕМА (ПЕРИОД) – триас, триас системаһы (осоро), мезозой эратемаһының аҫҡы системаһы

ТРИДИМИТ – тридимит, минерал, SiO_2

ТРИКЛИННАЯ СИНГОНИЯ – триклин сингонияһы, иң түбән категориялы сингония

ТРИЛОБИТЫ – трилобиттар, палеозой быуынлы аяҡлыларҙың класы

ТРИЦЕРАТОПС – трицератопс, өс мөгөҙлө динозавр

ТРОГ – трог, ҡара: *долина ледника*

ТРОИЦКИЕ ЗОЛОТЫЕ ПРИИСКИ – Троицк алтын приискылары (ш. и. Ырымбур губ.)

ТРУБКА ВЗРЫВА – шартлау көпшәһе, вулкан газдары урғылғанда барлыҡҡа килгән вертикаль канал

ТРУБКИ БУРИЛЬНЫЕ – скважинаны быраулауҙа ҡулланылған торбалар

ТРУБКИ ОБСАДНЫЕ – скважинаның стеналарын нығытыуҙа ҡулланылған торбалар

«ТУЙМАЗАНЕФТЬ» НГДУ – «Туймазынефть» нефть һәм газ сығарыу идараһы (БР, Октябрьский к.)

ТУЙМАЗИНСКОЕ НЕФТЯНОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – Туймазы нефть ятҡылығы: 1937 й. карбон, 1944 й. девон нефте асыла; СССР-ҙа беренсе тапҡыр нефть сығарыуҙы арттырыу өсөн контур артына һыу ҡыуыу ысулы ҡулланыла башлай

ТУКАНСКОЕ ЖЕЛЕЗОРУДНОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – Туҡан тимер мәғдәне ятҡылығы (Башҡортостанда иң ҙуры)

ТУНГУССКАЯ СИНЕКЛИЗА (АМФИКЛИЗА) – Тунгус синеклизаһы (амфиклиза), Себер платформаһының төньяҡ-көнбайыш өлөшө

ТУРАНСКАЯ ПЛИТА – Туран плитаһы, Туран уйһыулығында урынлаша

ТУРБИДИТЫ – турбидиттар, ҡуйыртҡ ағым тарафынан тупланған тоҡомдар

ТУРБИДИТНЫЙ ПОТОК – турбидит ағым, ҡара: *мутьевой поток*

ТУРМАЛИН – минерал, бор силикаты, ювелир таш

ТУРЬИТ – турьит, экзоген минералдар ҡатнашмаһы, тимер сығанағы

ТУФ ИЗВЕСТКОВЫЙ – эзбиз туфы, химик эзбизташ төрө булған ултырма тоҡом

ТУФОГЕННЫЕ ПОРОДЫ – туфтан яралған тоҡомдар, пирокластик материалдан торған тау тоҡомо

ТУФОЛАВЫ – туф лавалары, ҡара: *фьямме*

ТЮЯМУНИТ – тюямунит, уран слюдалары төркөмө минералы

ТЯЖЁЛЫЙ ШПАТ – ауыр шпат, ҡара: *барит*

У

УВАРОВИТ – уваровит, минерал, $Ca_3Cr_2[SiO_4]$

УГЛЕРОД – углерод, химик элемент, C

УГЛЕФИКАЦИЯ – торфтың күмергә әйләнеү процесы

УГОЛ ПАДЕНИЯ – ауыу мөйөшө, ҡара: *элементы залегания*

УГОЛЬ ИСКОПАЕМЫЙ – ҡаҙылма ташкүмер, янар ултырма тоҡом

УКЛОН – ауышлыҡ, файҙалы ҡаҙылманы өҫкә ташыу өсөн ер аҫтындағы ауыш тау ҡоролмаһы

УКРАИНСКИЙ ЩИТ – Украина ҡалҡаны, Көнсығыш Европа платформаһының көньяҡ-көнбайышында урынлаша

УЛУТАУСКАЯ СВИТА – олотау свитаһы, девондың урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

УЛЕКСИТ – улексит, минерал, $NaCa[B_5O_9]$ $8H_2O$

УЛЬТРАМЕТАМОРФИЗМ – ультраметаморфизм, интенсив метаморфизм

УМБО – умбо, ҡара: *макушка*

УНДУЛЯЦИЯ – ундуляция, йыйырсыҡ шарнирының бөгөлгәне

УНИВЕРСАЛЬНЫЙ СТОЛИК ФЕДОРОВА – Федоровтың универсаль өҫтәле, кристалдарҙың оптик параметрҙарын үлсәүҙә ҡулланыла

УПРУГОСТЬ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың һығылмалылығы, минералдың деформациянан һуң элекке формаһына ҡайтыуы

УРАЛО-МОНГОЛЬСКИЙ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЙ СКЛАДЧАТЫЙ ПОЯС – Урал-Монголия геосинклиналь йыйырсыҡлы бүлкәте, Азия уртаһында урынлашҡан тау теҙмәһе

УРАЛТАУ ЗОНА – Уралтау зонаһы, Көньяҡ Уралдың ҙур ыңғай тектоник структураһы

УРАЛЬСКАЯ ФАЗА СКЛАДЧАТОСТИ – Урал йыйырсыҡланыу фазаһы, герцин дәүере йыйырсыҡланыуының һуңғы фазаларының береһе

УРАЛЬСКО-НОВОЗЕМЕЛЬСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Урал-Яңы ер йыйырсыҡлы өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь бүлкәтенең иң ҙур структураһы

УРАНИНИТ – уранинит, минерал, UO_2

УРАНОВЫЕ СЛЮДКИ – уран слюдалары, уранилдың һыулы фосфорит, арсенат, ванадат төркөмө

УРОВЕНЬ ГРУНТОВЫХ ВОД – тупраҡ һыуы кимәле

УРОВЕНЬ НАПОРНЫЙ – баҫымға бәйле кимәле, ҡара: *уровень пьезометрический*

УРОВЕНЬ ПОДЗЕМНЫХ ВОД СТАТИЧЕСКИЙ – ер аҫты һыуҙарының статик кимәле, ер аҫты һыуының тәбиғи кимәле

УРОВЕНЬ ПЬЕЗОМЕТРИЧЕСКИЙ – скважинала йәки ҡоҙоҡта баҫымлы һыу кимәле

УРТИТ – уртит, магматик интрузив тау тоҡомо; алюмин сеймалы

УСЛОВИЯ РУДООБРАЗОВАНИЯ – мәғдән формалашыу шарттары

УСЛОВНЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ – шартлы тамғалар, геологик картаға, планға, һүрәткә шартлы билдәләмә системаһы

«УФАНЕФТЬ» НГДУ – «Өфөнефть» нефть һәм газ сығарыу идараһы (БР, Өфө ҡ.)

УЧАЛИНСКОЕ МЕДНОКОЛЧЕДАННОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – Учалы баҡыр колчедан ятҡылығы (БР)

УЧЕНИЕ О ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ФОРМАЦИЯХ – стратиграфия, парагенезис һәм генезис күҙлегенән Ерҙәге геологик формацияларҙы өйрәнеү фәне

УЧЕНИЕ О ФАЦИЯХ – фацияларҙың (ултырмаларҙың) урындары һәм ваҡыты үҙгәреү сәбәптәрен өйрәнеү фәне

Ф

ФАЗА – фаза, тау тоҡомо ҡатлауының формалашыуына яуап биргән геохронологик шкала бүлендеге

ФАЗА СКЛАДЧАТОСТИ – йыйырсыҡланыу фазаһы, тектониканың сағыштырмаса ҡыҫҡа ваҡытта көсәйеүе

ФАКОЛИТ – факолит, йыйырсыҡ үҙәгендә яраҡлашҡан интрузив есемдең булыуы

ФАКТОРЫ ОСАДОЧНОГО ПРОЦЕССА – ултырма процесының факторҙары: тектоника, климат, биоген

ФАКТОРЫ РУДОКОНТРОЛИРУЮЩИЕ – мәғдән урынлашыу закондарын билдәләүсе факторҙар

ФАНЕРОЗОЙ, ФАНЕРОЗОЙСКАЯ ЭОНОТЕМА (ЭОН) – фанерозой, фанерозой эонотемаһы (эон), дөйөм стратиграфик шкаланың иң ҙур бүлендеге; йәше 580 млн йыл

ФАСЕТТА – фасетта, шымартылған таштың ҡыры

ФАЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ – фациялар анализы, геологик үткәндәрҙәге физик-географик шарттарҙы тергеҙеү ысулы

ФАЦИИ АБИССАЛЬНЫЕ – абиссаль ҡатламдар фацияһы

ФАЦИИ БАТИАЛЬНЫЕ – батиаль ҡатламдар фацияһы

ФАЦИИ КОНТИНЕНТАЛЬНЫЕ – ҡитға фациялары

ФАЦИИ ЛАГУННЫЕ – лагуна, лиман, ҡултыҡтарҙа барлыҡҡа килгән фациялар

ФАЦИИ ЛИТОРАЛЬНЫЕ – литораль ҡатламдар фацияһы

ФАЦИИ МОРСКИЕ – диңгеҙҙә һәм океанда барлыҡҡа килгән фациялар

ФАЦИИ РИФОВЫЕ – һай һыулы диңгеҙ төбөндә барлыҡҡа килгән фациялар (мәрйендәр һ. б.)

ФАЦИИ СУБЛИТОРАЛЬНЫЕ – сублитораль ҡатламдар фацияһы

ФАЦИЯ – фация, ҡатламдың күрше ҡатламдарҙан литологияһы һәм ҡаҙылма организмдары менән айырылып торған өлөшө

ФАЦИЯ ЗЕЛЁНЫХ СЛАНЦЕВ – йәшел һәүерташтар фацияһы, йәшел минералдары булған метаморфик тоҡомдар фацияһы

ФАЦИЯ МЕТАМОРФИЗМА – метаморфизм фацияһы, минералдары дөйөм булған метаморфик тоҡомдар төркөмө

ФЕЛЬШПАТОИДЫ – фельдшпатоидтар, каркаслы алюмин-силикат минералдар төркөмө

ФЕЛЬЗИТ – фельзит, кварц һәм ялан шпатынан торған эффузив тоҡомдар

ФЕНАКРИТ – фенакрит, минерал, $Be_2[SO_4]$

ФЕНОКРИСТАЛЛЫ – фенокристалдар, ҡара: *вкрапленники*

ФИАНИТ – фианит, синтетик кристалл

ФИГУРЫ ТРАВЛЕНИЯ – ашалыу тәьҫирендә барлыҡҡа килгән фигуралар, кристалл ҡырындағы ваҡ соҡорҙар

ФИКСИЗМ – фиксизм, йәнәһе, ҡитғаларҙа тик вертикаль хәрәкәттәр хөкөм һөрә, тигән фәнни ағым

ФИЛЛИТЫ – филлиттар, һәүерташҡа оҡшаш түбән метаморфизм үткән тоҡомдар

ФИЛОГЕНЕЗ – филогенез, организмдарҙың эволюцион үҫеше

ФИЛОГЕНИЧЕСКАЯ СХЕМА – филогеник схема, организмдарҙың систематик төркөмдәре араһындағы туғанлыҡ схемаһы

ФИЛОГЕНИЯ – филогения, организмдарҙың тарихи үҫешен өйрәнеү фәне

ФИЛЬТРАЦИЯ – фильтрация, күҙәнәкле мөхиттә шыйыҡлыҡтың һәм газдың хәрәкәте

ФИОРД (ФЬОРДЫ) – фиорд, (фьордтар), текә ярлы тар диңгеҙ ҡултығы

ФИТОПЛАНКТОН – фитопланктон, яҡтылыҡ төшкән һыуҙа йәшәгән ылымыҡтар

ФЛЕКСУРА – флексура, ҡатлауҙың баҫҡыс кеүек бөгөлгәне

ФЛИШ – флиш, ҡара: *формация флишевая*

ФЛОГОПИТ – флогопит, минерал, $KMg(F,OH)_2[AlSi_3O_{10}]$

ФЛЮВОГЛЯЦИАЛЬНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – флювогляциаль ултырмалар, боҙлоҡ ирегән ерҙәге ҡатламдар

ФЛЮИД – флюид, магманың шыйыҡ һәм газ еңел хәрәкәт итеүсе компоненттары

ФЛЮИД РУДОНОСНЫЙ – мәғдәнле флюидтар, магма усағында мәғдән компоненттары булған шыйыҡ газ иретмәләре

ФЛЮОРИТ – флюорит, минерал, CaF_2

ФОНОЛИТ – фонолит, һелтеле эффузив тау тоҡомо

ФОРАМЕЛИН – форамелин, фораминиферҙарҙа, йәнәш камераларҙы тоташтырған брахиоподтарҙа ҡабырсаҡтағы аяҡты тышҡа сығарыу өсөн тишектәр

ФОРАМИНИФЕРОВЫЙ ИЛ – һыу төбөндә эзбиз ултырмаһы, фораминиферҙарҙың эзбиз ҡабырсаҡтарынан торған тәрән диңгеҙ ләме

ФОРАМИНИФЕРЫ – фораминиферҙар, эзбиз ҡабырсаҡлы иң ябай, иң күп таралған тип

ФОРМА КРИСТАЛЛОВ – кристалдарҙың формаһы

ФОРМА ТЕЛ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ – файҙалы ҡаҙылмалар есеме формаһы, 3 төрҙән тора: изометрик, яҫы, оҙонса

ФОРМАЦИИ – формациялар, бер төрлө барлыҡҡа килгән тау тоҡомдарының тәбиғи берләшмәһе

ФОРМАЦИИ ГЕОСИНКЛИНАЛЬНЫЕ – геосинклиналь формациялар, геосинклиналь тектоник режимында барлыҡҡа киләләр

ФОРМАЦИИ МОЛАССОВЫЕ – моласс формациялары, ситке бөгөлдәрҙә һәм тау-ара уйпаттарҙа ороген этапта барлыҡҡа килгән формациялар

ФОРМАЦИИ ПЛАТФОРМЕННЫЕ – платформа тектоник режимында барлыҡҡа килгән формациялар

ФОРМАЦИИ ФЛИШЕВЫЕ – флиш формациялары, геосинклиналь этабы аҙағында тәрән бөгөлдәрҙә барлыҡҡа килгән терриген йәки карбонат ҡатламдарҙың ритмик алмашыныусан формациялары

ФОРМАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ – формацион анализ, үткән геологик дәүерҙәрҙәге тектоник режимды тергеҙеү һәм тектоник райондарға бүлеү ысулы

ФОРМАЦИЯ ПЕТРОГРАФИЧЕСКАЯ – петрографик формация, бер магманан кристалланып сыҡҡан тау тоҡомдары формациялары

ФОРМАЦИЯ РУДНАЯ – мәғдәнле формация, оҡшаш составлы минераль ассоциациялы бер типтағы ятҡылыҡтар төркөмө

ФОРМУЛЫ МИНЕРАЛОВ – минерал формулаһы, минералдарҙың составы һәм өлөшләтә структураһы билдәһе

ФОРМЫ ВЫДЕЛЕНИЯ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың айырылып сығыу формалары, күп төрлө: кристалл, агрегат, ҡабыҡ һ. б.

ФОРМЫ РЕЛЬЕФА АККУМУЛЯТИВНЫЕ – рельефтың аккумулятив формалары, ҡоро ерҙә йылға, күл, боҙлоҡ һ. б. ултырмаларын туплау менән бәйле рельеф формалары

ФОРМЫ РЕЛЬЕФА ЭРОЗИОННЫЕ – рельефтың эрозион формалары, һыу, ел, боҙ, диңгеҙ тулҡындары һ. б. эшмәкәрлеге менән бәйле формалар

ФОРСТЕРИТ – форстерит, минерал, $Mg_2[SiO_4]$

ФОССИЛИЗАЦИЯ – фоссилизациялау, организм ҡалдыҡтарының ташҡа әйләнеүе

ФОССИЛИИ – фоссилийҙар, ҡара: *ископаемые*

ФОСФАТЫ – фосфаттар, минералдар, H_3PO_4 тоҙҙары

ФОСФОР – фосфор, химик элемент, Р

ФОСФОРИТЫ – фосфориттар, ултырма тоҡомдар, Р сығанағы

ФОТОСИНТЕЗ – фотосинтез, Ерҙәге үҫемлектәрҙең иң мөһим биологик процесы

ФУЗУЛИНИДЫ – фузулинидтар, юҡҡа сыҡҡан эре (60 мм тиклем) фораминиферҙар

ФУКОИДЫ – фукоидтар, үҫемлектәр һүрәте йәки хайуандар йәшәйеше эҙҙәре

ФУЛЬГУРИТЫ – фульгуриттар, күбеһенсә ҡомлоҡта осраған, йәшен һуҡҡандан ҡалған, быялаға оҡшаш ботаҡланған есемдәр

ФУМАРОЛЫ – фумаролдар, эҫе вулканик газдар; ҡара: *процессы поствулканические*

ФУНДАМЕНТ ПЛАТФОРМЫ – платформа нигеҙе, геосинклиналь стадияһында формалашҡан платформаның аҫҡы структура этажы

ФЬЯММЕ – фьямме, көл һәм вулканик быяла ҡушылған лава

Х

ХАЛЦЕДОН – халцедон, минерал, микрокристаллы кварц; төрҙәре: сердолик, аҡыҡ һ. б.

ХАЛЬКОЗИН – халькозин, минерал, Cu_2S
ХАЛЬКОПИРИТ – халькопирит, минерал, $CuFeS_2$
ХАЛЬКОФИЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ – халькофил элементтар, көкөрт менән ҡатнашҡан химик элементтар
ХАТАНГСКИЙ ПРОГИБ – Хатанг бөгөлө, Себер платформаһының төньяҡ өлөшөндә
ХВОЙНЫЕ – ылыҫлы ағастар
ХВОСТОВОЙ ЩИТ – ҡойроҡ ҡалҡаны, трилобиттарҙың арҡа ҡалҡыуының артҡы өлөшө
ХВОСТЫ – ҡалдыҡтар, файҙалы ҡаҙылмаларҙы байытҡандан һуң ҡалған ҡалдыҡтар
ХЕМОГЕННЫЕ ОСАДКИ – химик яралышлы ултырмалар, ҡара: *химические осадки*
ХЕТЕТИДЫ – хететидтар, юҡҡа сыҡҡан колониаль полиптар
ХИАСТОЛИТ – хиастолит, минерал, андалузиттың төрө
ХИМИЧЕСКИЕ ОСАДКИ – химик ултырмалар, химик һәм биологик реакциялар һөҙөмтәһендә барлыҡҡа килә
ХИМИЧЕСКИЕ (ХЕМОГЕННЫЕ) ОСАДОЧНЫЕ ПОРОДЫ – химик (хемоген) ултырма тоҡомдар, һыуҙа ирегән есемдәрҙән ултырған тоҡомдар
ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ ГОРНЫХ ПОРОД – тау тоҡомдарының химик составы
ХИТИН – хитин, составында азот булған органик матдә
ХЛОРИТИЗАЦИЯ – хлоритланыу, метаморфизм барышында хлориттарҙың барлыҡҡа килеүе
ХЛОРИТОИД – хлоритоид, мурт слюда төркөмө; тау тоҡомдарын булдырыусы минерал
ХЛОРИТЫ – хлориттар, минералдар, антигонит $Mg_6(OH)_8[SiO_4]$, амезит $MgAl_2(OH)_8[Al_2Si_2O_{10}]$ һ. б.
ХОБОТНЫЕ – томшоҡлолар, эре һәм гигант хайуандар
ХОНДРИТЫ – хондриттар, таш метеориттар
ХОРДОВЫЕ – хордалылар, эске һөлдәле хайуандар
ХРИЗОБЕРИЛЛ – хризоберилл, минерал, $CuSiO_3$ nH_2O
ХРИЗОЛИТ – хризолит, минерал, үтә күренмәле йәшел оливин
ХРИЗОПРАЗ – хризопраз, минерал, халцедондың төрө
ХРИЗОТИЛ – хризотил, минерал, асбест-сүсле серпентин төрө, $Mg_6(OH)_8[Si_4O_{10}]$
ХРОМИСТЫЙ ЖЕЛЕЗНЯК – хромлы тимер мәғдәне, ҡара: *хромит*
ХРОМИТ – хромит, минерал, хромшпинелдәр төркөмөнән, $FeCr_2O_4$
ХРОМОФОРМ – хромоформ, минералдарға төҫ биреүсе элементтар, атомдар, атом төркөмдәре
ХРУПКОСТЬ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың муртлығы, бысаҡ менән сыйғанда ваҡланыуы
ХРУСТАЛЬНЫЙ ПОГРЕБ – гәлсәр баҙ, стеналары матур кристалдар менән биҙәлгән кварц йәки пегматит юлаҡтарындағы бушлыҡ

Ц

ЦАРСТВО – батшалыҡ, ҡара: *систематические единицы*

ЦВЕТ МИНЕРАЛОВ – минералдарҙың төҫө, физик үҙенсәлектәренең мөһим билдәһе; уларҙы тау тоҡомо өлгөһөндә, үтә күренмәле һәм шымартылған шлифтарҙа һ. б. билдәләйҙәр

Багровый	бурлат ҡыҙыл (ҡуйы ҡыҙыл)
Бежевый	аҡһыл көрән төҫ
Бледный	тоноҡ (төҫһөҙ)
Блеск	ялтырауыҡ
Блик	аҡ тап (аҡ нур)
Бронзовый	ҡула
Бурый	һоро (ҡуңыр көрән)
Вишневый	сейә төҫө (ҡарағусҡыл ҡыҙыл)
Голубой	күк
Дымчатый	күкһел һоро
Желтый	һары
Жухлость	тоноҡлоҡ (төҫтөң тоноҡланыуы, уңыуы)
Зеленый	йәшел
Иероглиф	һынлы тамғалар
Коричневый	көрән
Лазурь	асыҡ зәңгәр
Лиловый	сирень төҫө (аяҙ күк йөҙө төҫө)
Малиновый	ал ҡыҙыл (һандал, ҡуйы алһыу)
Мутный	буйраҡ, болғансыҡ
Оранжевый	ҡуйы һары
Пурпур	ҡарағусҡыл ҡыҙыл
Светлый	асыҡ төҫтә
Серый	көлһыу
Синий	зәңгәр
Фиолетовый	миләүшә

ЦВЕТ ЧЕРТЫ МИНЕРАЛОВ – минералдың фарфор пластинкала (бисквитта) ҡалдырған һыҙыҡ төҫө

ЦВЕТНОЕ ЧИСЛО – төҫ һаны, магматик тоҡомда ҡара төҫлө минералдар һаны (%)

ЦВЕТНЫЕ КАМНИ – төҫлө таштар, аҫыл һәм төрлө әйбер эшләүгә яраҡлы таштарҙың дөйөм исеме

ЦВЕТНЫЕ МЕТАЛЛЫ – төҫлө металдар, тимер һәм уның эретмәләренән башҡа был категорияға бөтә металдар инә

ЦЕЛАКАНТ – целакант, ҡара: *латимерия*

ЦЕЛЕСТИН – целестин, минерал, $Sr[SO_4]$

ЦЕМЕНТ МОНОМИНЕРАЛЬНЫЙ – мономинераль цемент, бер минералдан торған цемент

ЦЕМЕНТ ОБЛОМОЧНЫХ ПОРОД – тоҡом һыныҡтары цементы, тоҡом һыныҡтарын бергә нығытҡан минераль матдә

ЦЕМЕНТ ОБРАСТАНИЯ – ҡат-ҡат уратып алыусы цемент, тоҡом һыныҡтарын ҡат-ҡат тултырған цемент

ЦЕМЕНТ ОСНОВНОЙ – төп цемент, тоҡом һыныҡтары цементта йөҙөп йөрөгән төҫлө

ЦЕМЕНТ ПОЛИМИКТОВЫЙ – полимикт составлы цемент, 2 йәки күберәк минералдан торған цемент

ЦЕМЕНТ ПОРОВЫЙ – тоҡом һыныҡтары күҙәнәктәрен тултырған цемент

ЦЕНТР СИММЕТРИИ КРИСТАЛЛА – кристалдың симметрия элементтары киҫешкән урта нөктә (үҙәк)

ЦЕНТРИКЛИНАЛЬНОЕ ЗАМЫКАНИЕ – центриклиналь тоташыу, шарнир күтәрелгәндә синклиналдең ахырында йыйырсыҡ барлыҡҡа килтергән ҡатлауҙарҙың ялғаныуы

ЦЕНТРИФУГА – центрифуга, минералдарҙың еңел һәм ауыр фракцияларын бүлә торған ҡорамал

ЦЕОЛИТЫ – цеолиттар, Ca һәм Na алюмин силикаттары составлы минералдар ғаиләһе

ЦЕРАТИТЫ – цератиттар, яҫы спираль ҡабырсаҡлы аммоноидеялар

ЦЕРУССИТ – церуссит, минерал, $Pb[CO_3]$

ЦЕФАЛОПОДЫ – цефалоподтар, ҡара: *головоногие моллюски*

ЦИКАДОВЫЕ – цикадлылар, өҫтө пальма япраҡлы асыҡ орлоҡло ағасҡа оҡшаш үҫемлектәр

ЦИКЛ ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ – географик цикл, Ер ҡабығының күтәрелеүе, тауҙар барлыҡҡа килеүе һәм пенеплен формалашыуы менән тамамланған рельеф үҫеше

ЦИНКОВАЯ ОБМАНКА – цинк обманкаһы, ҡара: *сфалерит*

ЦИРК – цирк, геологияла амфитеатрҙы хәтерләткән рельеф формаһы

ЦИРКОН – циркон, минерал, $Zr[SiO_4]$

ЦИСТОИДЕИ – цистоидеялар, энә тирелеләрҙең юҡҡа сыҡҡан иң примитив класы

ЦОИЗИТ – цоизит, минерал, утраулы силикат; үтә күренмәлеһе – ювелир таш

ЦУНАМИ – цунами, Ер тетрәгәндә барлыҡҡа килеүсән 30 м бейеклектәге тулҡын

Ч

ЧАРНОКИТ – чарнокит, кварцтан торған интрузив тау тоҡомо

ЧАРОИТ – чароит, минерал, Ca, Na, K, Ba, Sr йөҙлө силикаты

ЧАСТИЦЫ ОБЛОМОЧНЫЕ – тау тоҡомо һыныҡтары һәм минераль бөрсөктәре

«ЧЕКМАГУШНЕФТЬ» НГДУ – «Саҡмағошнефть» нефть һәм газ сығарыу идараһы (БР, Дүртөйлө ҡ.)

ЧЕЛЮСТНОРОТОВЫЕ – яңаҡауыҙлылар, балыҡтарҙы һәм дүрт аяҡлыларҙы берләштергән ҙур хайуандар төркөмө

ЧЕТВЕРОНОГИЕ – дүрт аяҡлылар, умыртҡалылар, башлыса ҡоро ерҙә йәшәүселәр: ер-һыу хайуандары, һөйрәлеүселәр, ҡоштар

ЧЕТВЕРТИЧНАЯ ГЕОЛОГИЯ – дүртенсел (антропоген) геология; бөгөнгәсә дауам иткән кайнозойҙың иң өҫкө системаһы

ЧЕТВЕРТИЧНЫЕ ОЛЕДЕНЕНИЯ – дүртенселдәге, ҡитғалағы һуңғы боҙлоҡтар; элекке СССР-ҙың Европа өлөшөндә Варяг, Ока, Днепр һәм Валдай исемлеләре

ЧЕТВЕРТИЧНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – дүртенсел ултырмалар, Ерҙең дүртенсел осоро кәүшәк ултырмалары

ЧИЛИЙСКАЯ СЕЛИТРА – Чили селитраһы, минерал, NaNO

ЧЛЕНИСТОНОГИЕ – быуынлы аяҡлылар, умыртҡаһыҙ хайуандарҙың иң күп һанлы тибы

ЧЛЕНИСТОСТЕБЕЛЬНЫЕ – быуынтыҡ һабаҡлылар, ҡырҡбыуынлыларҙың берҙән-бер ҡатмарлы төҙөлөшлө класына ҡараған үҫемлектәр тибы

Ш

ШАБАЗИТ – шабазит, цеолиттар класы минералы

ШАЛЫМСКИЙ ПРОГИБ – Шалым бөгөлө (БР)

ШАРНИР СКЛАДКИ – йыйырсыҡ шарниры, ҡара: *элементы складки*

ШАРОВАЯ ЛАВА – шар формаһындағы лава, ғәҙәттә һыу аҫтында лава урғылғанда барлыҡҡа килә

ШАРОВАЯ ОТДЕЛЬНОСТЬ – шар формаһындағы бүлендектәр, лаваларҙа барлыҡҡа килә

ШАРЬЯЖ – шарьяж, ҙур ҡатмарлы төҙөлөшлө һөҙәк шыуҙырма

ШАРЬЯЖНО-НАДВИГОВАЯ ТЕОРИЯ – шарьяж-ҡапланма теорияһы; Башҡортостан ғалимдары тарафынан (етәксеһе БР ФА академигы М.А. Камалетдинов) нигеҙләнгән; Ер ҡабығының геологик эволюцияһын сағылдыра

ШАХТА – шахта, файҙалы ҡаҙылманы ер аҫтында үҙләштереүсе үҙаллы хужалыҡ тау предприятиеһы

ШАХТНЫЙ СТВОЛ – шахта көпшәһе, вертикаль йәки ауыш тау ҡоролмаһы

ЩЕБЕНЬ – ҡырсынташ, тау тоҡомо һыныҡтарынан торған төҙөлөш ташы

ШЕЕЛИТ – шеелит, минерал, $Ca[WO_4]$

ЩЕЛОЧНЫЕ ПОЛЕВЫЕ ШПАТЫ – һелтеле ялан шпаттары, минералдар, $(K,Na)[AlSi_3O_8]$: анортоклаз, санидин, ортоклаз, микроклин

ЩЕЛОЧНЫЕ РОГОВЫЕ ОБМАНКИ – һелтеле мөгөҙ обманкаһы, Na һәм Ca күберәк булған рибекит, крокидолит, глаукофан һ. б.

ШЕЛЬФ – шельф, ҡитға ситендәге сағыштырмаса тигеҙ, һыу аҫтында урынлашҡан (тәрәнлеге 200 м тиклем) өлкә

ШЕРЛ – шерл; ювелир таш, ҡара: *железистый турмалин*

ЩИТ – ҡалҡан, платформалағы ҙур ыңғай структура

ШИХАНО-ИШИМБАЙСКАЯ СЕДЛОВИНА – Шихан-Ишембай биләне (БР)

ШИРИНА СКЛАДКИ – йыйырсыҡтың киңлеге, ике йәнәш антиклиналь йәки синклиналь үҙәк һыҙығы араһы

ШИХТА – шихта, металлургия мейестәрендә эшкәртелә торған мәғдән концентраты, флюс һ. б.

ШКАЛА МООСА – Моос шкалаһы, ҡара: *твёрдость минералов*

ШКАЛА ГЕОХРОНОЛОГИЧЕСКАЯ – геохронологик шкала, ҡара: *стратиграфическая шкала*

ШКАПОВСКОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ НЕФТИ – Шкапов нефть ятҡылығы (БР)

ШЛАК ВУЛКАНИЧЕСКИЙ – вулкан шлагы, эре күҙәнәкле вулканик тау тоҡомо

ШЛАМ БУРОВОЙ – шлам, тау тоҡомоноң йәки файҙалы ҡаҙылмаларҙың быраулағандағы ватыҡтары һәм йыуып сығарыу шыйыҡсаһы ҡатнашмаһы

ШЛИР – шлир, магматик тоҡомда ҙур булмаған икенсе минераль ҡушымдар

ШЛИФ ПОЛИРОВАННЫЙ – шымартылған шлиф, мәғдән, күмер йәки тау тоҡомоноң шымартылған киҫәге; микроскоп аҫтында өйрәнеүгә тәғәйенләнә

ШЛИФ ПРОЗРАЧНЫЙ – үтә күренмәле шлиф, йоҡа (0,03 мм) шымартылған тау тоҡомо пластинкаһы; микроскоп аҫтында өйрәнеүгә тәғәйенләнә

ШЛИХ – шлих, көүшәк ҡатламдарҙы тартмала йыуғандан һуң ҡалған ауыр металдар концентраты

ШЛИХОВОЙ АНАЛИЗ – шлих анализы, эҙләнеү эштәрендә шлихта Au, Pt, Sn, алмас һ. б. металдарға анализ

ШМАЛЬТИН – шмальтин, минерал, $(Co, Ni)As_3$

ШПИНЕЛЬ – шпинель, минерал, $(Mg,Fe) Al_2O_4$

ШРАМЫ ЛЕДНИКОВЫЕ – боҙлоҡ эҙҙәре, ҡара: *ледниковые борозды*

ШТОК – шток, 100 м² майҙанлы вертикаль интрузив есем

ШТОКВЕРК – штокверк, мәғдән есеме

ШТОЛЬНЯ – штольня, тау битләүендә ер йөҙөнә сыҡҡан горизонталь яһалма тау ҡыуышлығы

ШТРЕК – штрек, кешене һәм йөктө ташыу өсөн яһалма ер аҫты юлы

ШТУФ – штуф, файҙалы ҡаҙылма йәки тау тоҡомо киҫәге

ШТУЧНЫЙ КАМЕНЬ – даналы таш, бысыла торған тәбиғи төҙәлөш ташы

ШУЛЬГАНТАШ ПЕЩЕРА – Шүлгәнташ мәмерйәһе, Көньяҡ Уралда иң ҙуры, тәбиғәт ҡомартҡыһы (БР, Бөрйән р-ны)

ШУНГИТ – шунгит, минерал, аморф углерод һәм графит араһындағы продукт

ШУРФ – шурф, ер аҫты ҡаҙылма байлыҡтарын эҙләү, тикшереү өсөн дүртмөйөш итеп ҡаҙылған урын, түңәрәк формалағыһы «дудка» тип атала

Э

ЭВАПОРИТЫ – эвапориттар, үтә туйынған иретмәнең химик ултырмалары

ЭВГЕОСИНКЛИНАЛЬ – эвгеосинклиналь, океан тибындағы геосинклиналда формалашҡан структура

ЭВДИАЛИТ – эвдиалит, минерал, $Na_4Ca_2Zr(OH, Cl)_2[Si_6O_{17}]$

ЭВОЛЮЦИЯ ОСАДКОНАКОПЛЕНИЯ – ултырма туплауҙың эволюцияһы, Ерҙәге ултырма тоҡомдарҙың барлыҡҡа килеүенең геологик тарихы 4 этаптан тора: башланғыс, архей, протерозой, палеозой

ЭВРИБИОНТНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – эврибионт организмдар, төрлө шарттарҙа (тәрәнлек, тоҙлоҡ, температура) йәшәгән организмдар

ЭВРИГАЛИННЫЕ ОРГАНИЗМЫ – эвригалин организмдар, тоҙ кимәле төрлө булған һыуҙа йәшәй алған организмдар

ЭВРИТЕРМНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – эвритерм организмдар, температура үҙгәреүенә бирешмәгән организмдар

ЭВРИФАЦИАЛЬНЫЕ ОРГАНИЗМЫ – эврифациаль организмдар, төрлө физик-географик шарттарҙа йәшәй алған организмдар

ЭВСТАТИЧЕСКИЕ КОЛЕБАНИЯ – эвстатик тирбәлеүҙәр, донъя океаны кимәленең һалмаҡ тирбәлеүе

ЭВТЕКТИКА – эвтектика, ике йәки күберәк компоненттан торған иретмә

ЭГИРИН – эгирин, минерал, $NaFe[Si_2O_6]$

ЭКЗАРАЦИЯ – экзарация, ҡара: *ледниковая эрозия*

ЭКЗОГЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ – экзоген процестар, Ер өҫтөндә барған процестар

ЭКЗОКОНТАКТ – экзоконтакт, ҡара: *батолит*

ЭКЛОГИТ – эклогит, юғары температура һәм баҫым аҫтында метаморфизм кисергән интрузив тау тоҡомо

ЭКОЛОГИЯ – экология, кеше һәм тирә-яҡ мөхит мөнәсәбәтен өйрәнеүсе фән

ЭКСПЛОЗИЯ – эксплозия, вулкан урғылғандағы шартлау

ЭКСТРУЗИЯ – экструзия, вулкан тамағынан аҡмай торған лаваны ҡыҫыҡлап сығарыу

ЭЛЕКТРОМАГНИТНАЯ СЕПАРАЦИЯ – электромагнит сепарацияһы, электромагнит тулҡындары аша минералдарҙы айырыу

ЭЛЕКТРОННЫЙ МИКРОСКОП – электрон микроскобы, үтә ваҡ әйберҙәрҙе тикшереү приборы

ЭЛЕКТРОПРОФИЛИРОВАНИЕ – электропрофиль яһау, разведканың геофизик төрө

ЭЛЕКТРОРАЗВЕДКА – электроразведка, ер аҫтын разведкалауҙың геофизик төрө

ЭЛЕКТРУМ – электрум, минерал, (Au, Ag)

ЭЛЕМЕНТЫ ЗАЛЕГАНИЯ – ятыш элементтары, ауыш ҡатламдарҙың киңлектәге хәлен билдәләгән һыҙыҡ һәм мөйөштәр

ЭЛЕМЕНТЫ-ПРИМЕСИ – ҡушылдыҡ элементтар, минералдарҙа ваҡ ҡушылдыҡтар хәлендәге химик элементтар

ЭЛЕМЕНТЫ СИММЕТРИИ КРИСТАЛЛОВ – кристалл симметрияһы элементтары аша уның геометрик образын булдырыу, ҡара: *симметрические операции*

ЭЛЕМЕНТЫ СКЛАДКИ – йыйырсыҡ элементтары, унда битләүе, йоҙағы, йәҙрәһе һ. б. инә

ЭЛЮВИЙ – элювий, тау тоҡомоноң барлыҡҡа килгән урынында тупланып ятҡан ашалыу матдәләре

ЭНАРГИТ – энаргит, минерал, Cu_3AsS_4

ЭНДЕМИКИ – эндемиктар, тар һәм сикләнгән географик районында таралған организмдар

ЭНДОКОНТАКТ – эндоконтакт, ҡара: *батолит*

ЭНСТАТИТ – энстатит, минерал, $Mg_2[Si_2O_6]$

ЭОЛОВЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ – Эол ултырмалары, тау тоҡомоноң ел күсергән ватыҡтар ҡатламдары

ЭОЛОВЫЕ ФОРМЫ РЕЛЬЕФА – ел эшмәкәрлеге һөҙөмтәһендә барлыҡҡа килгән рельеф

ЭОН – эон, геохронологик шкаланың иң ҙур бүлендеге, эонотеманы тәшкил иткән тау тоҡомдарының формалашыу ваҡыты

ЭОНОТЕМА – эонотема, дөйөм стратиграфик шкаланың иң ҙур бүлендеге, эонотома ваҡытында тау тоҡомдары ҡатлауҙары формалашҡан ваҡытҡа тура килә

ЭОЦЕН – эоцен, палеоген системаһының урта бүлеге

ЭПИБАТИАЛЬ – эпибатиаль, океан төбө, шельфтан 200–500 м түбәндәге зона

ЭПИДОТ – эпидот, минерал, $Ca_2(Fe,Al)_3(O,OH)$ $[SiO_{4\}}]$ $[Si_2O_7]$; ювелир таш

ЭПИЗОНА – эпизона, ҡара: *метаморфизм региональный*

ЭПИПЛАТФОРМЕННЫЙ ОРОГЕНЕЗ – эпиплатформа орогенезы, неоген – дүртенсел осорҙа боронғо һәм йәш платформаларҙағы тауҙар барлыҡҡа килеү процесы

ЭПИТАКСИЯ – эпитаксия, төрлө составлы кристалдарҙың ҡушылып үҫеүе

ЭПИЦЕНТР ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ – ер тетрәүенең иң көслө урыны

ЭПОХА – дәүер, геохроногик шкалала бүлек эсендә тау тоҡомдары формалашҡан ваҡыт

ЭПОХА МЕТАЛЛОГЕНИЧЕСКАЯ – билдәле тектоник циклға тура килгән металл ятҡылыҡтары формалашҡан осор

ЭПОХА СКЛАДЧАТОСТИ – йыйырсыҡ осоро, Ерҙең геологик тарихындағы ҙур тектоник этаптар

ЭПСОМИТ – эпсомит, минерал, $Mg[SO_4]$ $7H_2O$

ЭРА – эра, геохронологик шкаланың ҙур бүлеге

ЭРАТЕМА – эратема, стратиграфияла ҙур бүлендек; син. группа – төркөм

ЭРОЗИОННЫЕ ФОРМЫ РЕЛЬЕФА – рельефтың эрозиялы формалары, ағым һыу йәки боҙлоҡтан барлыҡҡа килгән рельеф

ЭРОЗИЯ – эрозия, геологияла тау тоҡомон ағым һыу емереүе

ЭРРАТИЧЕСКИЕ ГЛЫБЫ – боҙлоҡ йәки айсберг алып килгән ҙур таш киҫәге (валундар)

ЭСТУАРИЙ – эстуарий, ҡултыҡ, йылғаның киңәйгән һәм тарайған тармағы

ЭУКАРИОТЫ – эукариоттар, күҙәнәгендә йәҙрәһе булған организмдар

Ю

ЮБИЛЕЙНОЕ МЕДНОКОЛЧЕДАННОЕ МЕСТОРОЖДЕНИЕ – Юбилей баҡыр колчеданы ятҡылығы (БР, Хәйбулла р-ны)

ЮВЕЛИРНЫЕ КАМНИ – аҫыл таштар (Б.Д. Мәһәҙиев буйынса, 2017):

Агат – аҡыҡ
Алмаз – алмас
Бирюза – фәйрүзә
Бриллиант – гәүһәр
Жемчуг – ынйы
Изумруд – зөбәржәт
Коралл – мәрйен
Мрамор – мәрмәр
Опал – аҡ аҡыҡ
Рубин – ҡыҙыл яҡут
Янтарь – гәрәбә

ЮВЕНИЛЬНЫЕ ВОДЫ – ювениль һыуҙар, магма иретмәһәнән айырылған ер аҫты һыуҙары

«ЮЖАРЛАННЕФТЬ» НГДУ – «Южарланнефть» нефть һәм газ сығарыу идараһы (БР, Редькино ҡас.)

ЮЖНО-АМЕРИКАНСКАЯ ПЛАТФОРМА – Көньяҡ Америка платформаһы, Гондвана ҡитғаһындағы боронғо платформа

ЮЖНО-КИТАЙСКАЯ ПЛАТФОРМА – Көньяҡ Ҡытай платформаһы, ҙур булмаған боронғо платформа

ЮЖНО-ТЯНЬШАНСКАЯ СКЛАДЧАТАЯ ОБЛАСТЬ – Көньяҡ Тянь-шань йыйырсыҡлы өлкәһе, Урал-Монголия геосинклиналь бүлкәтенең көньяҡ-көнбайыш өлөшөндәге ҙур структура

ЮЖНО-ТАТАРСКИЙ СВОД – Көньяҡ Татарстан көмбәҙе; Волга-Урал антеклизаһының 1-се дәрәжәле ыңғай структураһы (башлыса БР-ҙа)

ЮЖНО-УРАЛЬСКИЙ БОКСИТОНОСНЫЙ БАССЕЙН – Көньяҡ Урал бокситлы бассейндың БР-ҙағы өлөшө, (Салауат р-ны)

ЮЖНО-УРАЛЬСКИЙ БУРОУГОЛЬНЫЙ БАССЕЙН – Көньяҡ Урал һоро күмер бассейны; Урал алды сик буйы бөгөлөндә урынлаша (ш.и. БР-ҙа)

ЮРА – юра, мезозой эратемаһының урта системаһы

ЮРМАТИНИЙ – юрматыни, рифейҙың урта стратиграфик бүлендеге, Машаҡ һәм Егәлгә, Егәҙе-Комарово, Әүжән свиталарына бүленә (БР)

БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

ЮРЮЗАНО-СЫЛВЕНСКАЯ ДЕПРЕССИЯ – Йүрүҙән-Сылва депрессияһы, Урал алды сик буйы бөгөлөндәге 1-се дәрәжәле кире тектоник структура

ЮРЮЗАНСКАЯ МУЛЬДА (ЮРЮЗАНСКАЯ СИНКЛИНАЛЬ) – Йүрүҙән мульдаһы (Йүрүҙән синклинале), Башҡорт мегантиклинорийының 3-сө дәрәжәле кире тектоник структураһы

ЮШИНСКАЯ СВИТА – юша свитаһы, аҫҡы рифейҙың урындағы стратиграфик бүлендеге (БР)

Я

ЯДРО ЗЕМЛИ – Ер үҙәге

ЯДРО СКЛАДКИ – йыйырсыҡ үҙәге, ҡара: *элементы складки*

ЯЗЫК ЛЕДНИКА – боҙлоҡтың теле, тау боҙлоғоноң алғы иреү өлкәһе, ҡитға боҙлоғоноң диңгеҙгә төшкән өлөшө, унан йөҙөп йөрөүсе айсбергтар айырылып сыға

ЯНТАРЬ – гәрәбә, ылыҫлы ағастарҙың ҡатҡан ҡаҙылма ыҫмалаһы

ЯПЕТУС – Япетус, гипотетик океан; син. Протоатлантида

ЯРОЗИТ – ярозит, минерал, $KFe_3(OH0_6[SO_4]$

ЯРУС – ярус, стратиграфик шкала бүлендеге

ЯШМА – йәшмә, кремний ултырма тоҡомо, төрлө төҫтә

ЯЩЕРЫ – ҙур кеҫәрткеләр, юҡҡа сыҡҡан һөйрәлеүсе гигант хайуандар

ҠУШЫМТАЛАР

1-се ҡушымта

МИНЕРАЛДАРҘЫ ТЫШҠЫ БИЛДӘЛӘРЕ БУЙЫНСА АСЫҠЛАУ ЫСУЛЫ

Түбәндә килтерелгән минералдарҙы асыҡлау ысулы нигеҙҙә Н.А. Смольяниновтың минералогия буйынса практик ҡулланмаһына таяныпп, уҡыусылар өсөн бер ни тиклем ябайлаштырып бирелә. Минералдарҙың төп билдәләре итеп төҫө, ялтырауығы, ҡатылығы, минералдарға хас формалары (кристалдар, бөртөклө агрегаттар, онтаҡлығы, сүслелек, һарҡыулыҡ һ. б.), һыуҙа иреүсе һәм иремәүсе минералдарҙы айырырға мөмкинлек биргән тәм реакцияһы алынған. Металл һымаҡ ялтырауыҡлы минералдар иҫәбенә бисквитта ҡара һыҙыҡ ҡалдырған бөтә минералдар; металл ялтырауыҡһыҙ минералдарға сағыу төҫлө һәм аҡ һыҙыҡ йәки бөтөнләй һыҙыҡ ҡалдырмағандары ингән. Металл ялтырауыҡһыҙ минералдарҙы ҡатылығы буйынса ике төркөмгә бүләләр: ҡатылыҡ берәмеге 5-тән кәм (быяланы сыймай) һәм 5-тән артыҡ (быяланы сыя торғандар). Әйтеп үтелгән төркөмдәрҙә минералдар ҡатылығы арта барыуға ҡарап урынлаша. Минералдарҙы айырғанда ҡәтғи рәүештә ошо схема буйынса алып барыу мотлаҡ. Нигеҙҙә был ҡушымта балаларға арналған һүҙлектән алып тәржемә ителде. Бер төҫ төрлө башҡортса һүҙлектә төрлөсә тәржемә ителә. Был төшөнсәгә асыҡлыҡ индереү маҡсатында беҙ төҫтәрҙең бөтә нескәлектәрен тоя белгән рәссамдарға мөрәжәғәт иттек. Һөҙөмтәлә был мәсьәләгә бер ни тиклем асыҡлыҡ индерә алғанбыҙҙыр, тип уйлайбыҙ.

МИНЕРАЛДАРҘЫ АСЫҠЛАУ СХЕМАҺЫ

Металл ялтырауыҡлы (һыҙыҡ төҫө ҡара) минералдар:

1. Минералдың төҫө — ҡара
2. Минералдың төҫө — ҡорос көлһыуҙан көмөш аҡҡа тиклем
3. Минералдың төҫө — алтын һарынан бронза һарыға таклем

Металл ялтырауыҡһыҙ (һыҙыҡ төҫө аҡ, буяулы; һыҙыҡ ҡалдырмай), ҡатылығы 1—5 булған (быяланы сыймай) минералдар:

I. Йәшерен кристаллы аморф, һарҡыу һәм ҡабыҡсалар рәүешендәгеләр
II. Онтаҡтар (бармаҡты бысраталар)
III. Юлаҡҡа тартым һәм сүстән торғандар

IV. Кристалдар, бөртөклө агрегаттар, башҡа төрлөләр:
1. Минералдың төҫө ҡыҙыл, ҡуйы һары-ҡыҙыл
2. Минералдың төҫө ҡыҙыл, көрән-ҡыҙыл, алһыу
3. Минералдың төҫө ҡыҙғылт һоро, һоронан ҡараға тиклем
4. Минералдың төҫө төрлө сағылышлы һары
5. Минералдың төҫө йәшел, зөбәржәт йәшел
6. Минералдың төҫө күк, зәңгәр
7. Минералдың төҫө шәмәхә (фиолет)
8. Минералдың төҫө аҡ, көлһыу, төҫһөҙ

Металл ялтырауыҡһыҙ (һыҙыҡ төҫө аҡ, буяулы; һыҙыҡ ҡалдырмай), ҡатылығы 5-тән артыҡ (быяланы сыялар) минералдар

I. Аморф, йәшерен кристаллы йәки һарҡыу һәм сфероидаль формалылар
II. Кристалдар йәки бөртөклө агрегат рәүешендәге минералдар:
1. Минералдың төҫө ҡара, йәшкелт ҡара, һорғолт ҡара, ҡарағусҡыл
2. Минералдың төҫө ҡыҙыл йәки алһыу
3. Минералдың төҫө һары йәки һарғылт йәшел
4. Минералдың төҫө һоро, ҡыҙғылт һоро, күкһел һоро
5. Минералдың төҫө йәшел: тоноҡ йәшелдән ҡара йәшелгә тиклем
6. Минералдың төҫө зәңгәр, күк, шәмәхә
7. Минералдың төҫө көлһыу
8. Минералдың төҫө аҡ, ҡайһы берҙә төҫһөҙ

МИНЕРАЛДАР ТАБЛИЦАҺЫ

Металл ялтырауыҡлы минералдар (һыҙыҡ төҫө ҡара)

1. Минералдың төҫө – ҡара

Графит С. МООС шкалаһы буйынса ҡатылығы – 1; тығыҙ, тәңкәле; ҡағыҙҙа яҙа.

Пиролюзит MnO_2. Ҡатылығы – 2; энәле кристалдар, төйөрлө; ҡайһы берҙә онтаҡлы (бармаҡты бысрата).

Халькозин Cu_2S. Сүкелеүсән; ваҡ бөртөклө; юлдашы – малахит.

Магнетит $FeFe_2O_4$. Кристалдар, бөртөклө агрегаттар; көслө магнитлы.

Ильменит $FeTiO_2$. Яҫмаҡ кристалдар; аҙ магнитлы; ялан шпаттары менән йыш осрай.

2. Минералдың төҫө ҡорос көлһыуҙан көмөш аҡҡа тиклем

Графит С. Ҡатылығы – 1; төҫө – ҡарағусҡыл ҡорос көлһыу; ялтырауығы металдыҡы, тәңкәле; ҡағыҙҙа яҙа.

Молибденит MoS_2. Ҡатылығы – 1; төҫө – асыҡ ҡорос көлһыу; һыҙығының төҫө – күкһел; кварц менән йыш осрай.

Антимонит Sb_2S_3. Ҡатылығы – 2; төҫө – ҡорос көлһыу; кристалдары арҡыры штрихлы оҙонса призма; йәбешкәклеге камил; энәле кристалл агрегаттары; юлдаштары: киноварь, флюорит.

Галенит PbS. Ҡатылығы – 2,5; төҫө – ҡара ҡурғаш көлһыу. Йәбешкәклеге куб буйынса камил; кристалдар һәм бөртөклө агрегаттар.

Буланжерит $Pb_5Sb_4S_{11}$. Ҡатылығы – 2,5–3; төҫө – ҡара ҡурғаш көлһыу; буталсыҡ сүсле агрегаттар.

Арсенопирит FeAsS. Ҡатылығы – 5,5–6; төҫө – аҡ ҡурғаш аҡтан көмөш аҡҡа тиклем; кристалдары арҡыры һыҙыҡлы; бөртөклө агрегаттар; осҡон сығарғанда һарымһаҡ еҫе сыға.

3. Минералдың төҫө алтын һарынан бронза (ҡула) һарыға тиклем

Алтын (*Золото*) Au. Еңел сүкелеүсән; тығыҙлығы 1,9-ға барып етә; төҫө – алтын һары; бөртөктәр, ҡуныҡтар, япраҡтар, табаҡтар, кристалдар, тармаҡланған һ. б. формалар.

Борнит Cu_5FeS_4. Ҡатылығы – 3; төҫө – сыбар йүгерекле бронза һоро; бөртөклө агрегаттар; халькопирит һәм ковеллин менән бергә осрай.

Халькопирит $CuFeS_2$. Ҡатылығы – 3,5–4; төҫө – сыбар йүгерекле еҙ һары; һыҙығы йәшкелт ҡара; бөртөклө агрегаттар.

Пирротин $Fe_{1-x}S$. Ҡатылығы – 3,5–4; төҫө – ҡараңғы бронза һары; йәбешкәклеге юҡ; ваҡ бөртөклө; онтағы магнитлы.

Пентландит $(Fe,Ni)_9S_8$. Ҡатылығы – 4; төҫө – асыҡ еҙ һары (пиритҡа оҡшаш); йәбешкәклеге камил; магнитһыҙ; йыш ҡына пирротин һәм халькопирит менән.

Пирит FeS_2. Ҡатылығы – 6,5; төҫө – һаламдай һары; йәбешкәклеге юҡ; кристалдары куб һымаҡ; бөртөклө агрегаттар.

Марказит FeS_2. Ҡатылығы – 6,5; төҫө – еҙ һары (пириттан асығыраҡ); кристалдарҙың тараҡ һымаҡ үҫентеләре, төйөрҙәр, конкрециялар.

Металл ялтырауыҡһыҙ минералдар (һыҙыҡ төҫө аҡ, ҡара; һыҙыҡ бирмәйҙәр), ҡатылыҡтары 1–5 (быяланы сыймайҙар)

I. Йәшерен кристаллы аморф, һарҡыу һәм ҡабыҡсалар рәүешендәгеләр

Көкөрт (Сера) S. Ҡатылығы – 1,5–2; төҫө – көкөрт һары; шырпынан эрей һәм тоҡана.

Ярозит $KFe_3(OH)_6[SO_4]$. Ҡатылығы – 2,5–3; төҫө – ҡыҙғылт һары (охра) – һары; ҡуныҡтарҙан һәм ҡабыҡтарҙан тора.

Серпентин $Mg_6(OH)_8[Si_4O_{10}]$. Ҡатылығы – 2,5–3; төҫө – һарғылт йәшелдән ҡарағусҡыл йәшелгәсә; тығыҙ массалар; юлдаштары: хризотил – асбест, хромит.

Хризоколла $Cu_3(OH)_2[Si_4O_{10}]\cdot nH_2O$. Ҡатылығы – 2–4; мурт, быялаға оҡшаш; төҫө – йәшел, күкһел йәшел; HCl ҡайнамай.

Кальцит $CaCO_3$. Ҡатылығы – 3; һарҡыуҙар; төҫө – аҡтан һорғолт һарығаса; HCl-ҙа ҡайнай.

Малахит $Cu_2(OH)_2CO_3$. Ҡатылығы – 3,5–4; төҫө – йәшел; һарҡыуҙары йомортҡа ҡабығы төҙөлөшлө; HCl ҡайнай.

Азурит $Cu_3(OH)_2(CO_3)_2$. төҫө – сағыу зәңгәр; HCl-ҙа ҡайнай.

Алунит $KAl_3(OH)_6[SO_4]_2$. тығыҙ, йәшерен кристаллы; төҫө – көлһыу, йәшкелт, шәмәхә.

Смитсонит $ZnCO_3$. Ҡатылығы – 3,5–4,5; төҫө – көлһыу йәшел, зәңгәрһыу, һорғолт; ҡабығының өҫтө ҡалҡыулыҡлы; онтағы HCl ҡайнай.

Магнезит $MgCO_3$. Ҡатылығы – 4-кә етә; фарфорға оҡшаш; төҫө – аҡ, һарғылт; йылытҡанда онтағы HCl ҡайнай.

Ловчоррит Фторлы титанлы силикат; ҡатылығы – 4,5–5, аморф, елем кеүек; төҫө – һарғылт һоро; йәшел нефелин, эгирин менән осрай.

Лимонит FeO OH (Fe_2O_3 .nH_2O). Ҡатылығы – 2,5–5; төҫө – һоро; һыҙыҡ төҫө һарғылт һоро; төйөрҙәр, тупраҡлы массалар.

Гематит $Fe_2\ O_3$. Ҡатылығы – 5 тирәһе; төҫө – һәм һыҙыҡ төҫө сейәле ҡыҙыл; һарҡыу нәмәләр.

II. Онтаҡтар (бармаҡты бысраталар)

Вад Mn һыулы оксиды; төҫө – һорғолт ҡара; кәүшәк.

Куприт Cu_2O. Төҫө – кирбес ҡыҙыл; малахит менән бергә осрай.

Гематит Fe_2O_3. Төҫө һәм һыҙығы – сейә ҡыҙыл.

Эритрин $CO_3[AsO_4]{\cdot}8H_2O$. Төҫө – алһыу; кобальтин һәм шмальтин менән осрай.

Лимонит FeO OH (Fe_2O_3 nH_2O). Төҫө – ҡыҙғылт һарынан һороғаса; ҡуныҡтар, күҙәнәкле массалар.

Ярозит $KFe_3(OH)_6[SO_4]_2$. Төҫө – сағыу ҡыҙғылт һары; ҡуныҡтар, ҡабыҡтар, тупраҡ тупланмалары.

Хөрмә охраһы (Сурьмяная охра). Төҫө – көлһыу һары; антиманит өҫтөндә үҫә.

Вольфрам охраһы (Вольфрамовая охра). Төҫө – йәшкелт-ҡыҙғылт һары; вольфрамит өҫтөндә үҫә.

Каолинит $Al_4(OH)_8[Si_4O_{10}]$. Төҫө – аҡ, һарғылт; ҡапшағанда майлы һымаҡ; телгә йәбешә.

Гипс $CaSO_4{\cdot}2H_2O$. Төҫө – аҡ; тупраҡтың төҫһөҙләнгән ере; HCl ҡайнамай.

Галит NaCl. Төҫө – аҡ; ныҡ тоҙло.

Нашатырь NH_4Cl; тупраҡтың төҫһөҙләнгән ере һәм ярыҡтар өҫтөндәге ҡуныҡтар.

III. Юлаҡҡа тартым һәм сүстән торғандар

Гипс $Ca[SO_4]{\cdot}2H_2O$. Ҡатылығы – 2; сүсле, нурлы; төҫө – аҡ, һары, һорғолт һоро; HCl ҡайнамай.

Немалит $Mg(OH)_2$. Ҡатылығы – 2; Төҫө – күкһел; сүстәре мурт.

Эритрин $Co(AsO_4)\cdot 8H_2O$. Ҡатылығы – 2,5; алһыу, сүсле; кобальтин һәм шмальтин менән осрай.

Хризотил-асбест $Mg_6(OH)_8[Si_4O_{10}]$. Ҡатылығы – 2,5–3; төҫө – аҡ, көлһыу, йәшкелт, сүсле, юлаҡлыраҡ; сүстәре һығылмалы; ғәҙәттә серпентин менән.

IV. Кристалдар, бөртөклө агрегаттар, башҡа төрлөләр

1. Минералдың төҫө ҡыҙылдан ҡыҙғылт һары-ҡыҙылға тиклем

Реальгар AsS. Ҡатылығы – 1,5–2; төҫө – ҡыҙғылт һары, ҡыҙыл; юлдаштары: киноварь, аурипигмент.

Киноварь HgS. Ҡатылығы – 2–2,5; тығыҙлығы – 8; төҫө – ҡарағусҡыл ҡыҙыл; ялтырауығы алмастай.

Крокоит $PbCrO_4$. Ҡатылығы – 3; төҫө – ҡыҙғылт һары-ҡыҙыл; кристалдары оҙонса; йәшел пироморфит менән осрай.

Куприт Cu_2O. Ҡатылығы 3,5–4; ваҡ кристаллы агрегаттар.

2. Минералдың төҫө ҡыҙыл, көрән ҡыҙыл, алһыу

Карналлит KCl $MgCl_2$ $6H_2O$. Ҡатылығы – 1; төҫө – ҡыҙыл; тәме әсе; һауала йәйелә.

Галит NaCl. Ҡатылығы – 2; төҫө – ҡыҙыл; кристалдары куб формалы; бөртөклө агрегаттар; йәбешкәклеге камил; ныҡ тоҙло.

Сильвин KCl. Төҫө – ҡыҙыл; бөртөклө агрегатттар; тәме әсерәк тоҙло.

Гипс $CaSO_4\cdot 2H_2O$. Ҡатылығы – 2; төҫө – көлһыу ҡыҙыл; йәбешкәклеге камил; HCl ҡайнамай.

Кальцит $CaCO_3$. Ҡатылығы – 3; йәбешкәклеге камил; HCl-ҙа ҡайнай.

Барит $BaSO_4$. Ҡатылығы – 2,5–3; ауыр (тығыҙлығы 4,6); төҫө – һарғылт ҡыҙыл; бөртөклө агрегаттар һәм табаҡлы кристалдар.

3. Металдың төҫө – ҡыҙғылт һоро, һоронан ҡараға тиклем

Биотит Mg – Fe-слюда. Ҡатылығы – 2; төҫө – ҡара; йәбешкәклеге камил; яҡтыла япраҡтары ҡара һоро.

Флогопит *янтарный*. Mg-слюда. Ҡатылығы – 2; төҫө – ҡыҙғылт һоро; яҡтыла япраҡтары гәрәбә ҡыҙыл; магнетит менән осрай.

Сфалерит ZnS. Ҡатылығы – 3,5–4; төҫө – һоронан ҡараға тиклем; һыҙығы көрән; алмастай ялтырауыҡлы; йәбешкәклеге камил; HCl йоғонтоһонда көкөртлө водород (H_2S) сыға.

Сидерит $FeCO_3$. Ҡатылығы – 3–4; төҫө – һарғылт һоро; йәбешкәклеге камил; кристалдар һәм бөртөклө агрегаттар; онтағы HCl ҡайнай.

Вольфрамит $(Fe,Mn)WO_4$. Ҡатылығы – 4,5; тығыҙлығы – 7,5; төҫө лә, һыҙығы ла көрән; кристалдары оҙонса; йәбешкәклеге камил; ғәҙәттә кварц менән (сфалерит менән бутамаҫҡа) юлдаш.

Титанит (*сфен*) $CaTiO[SiO_4]$. Ҡатылығы – 5; төҫө – һоро; быяла ялтырауыҡлы; кристалдарының арҡыры киҫелеше ромб формаһында.

Пирохлор $(Na,Ca)_2 Nb_2O_6.(OH, F)$ Ҡатылығы – 5; төҫө – ҡараңғы һоро; октаэдр кристаллы; һынылышы – ҡабырсаҡлы.

4. Минералдың төҫө – һарының төрлө төҫмөрҙәре

Аурипигмент As_2S_3. Ҡатылығы – 1,5–2; төҫө – алтын һары; йәбешкәклеге камил; слюдаға оҡшаш; япраҡтары һығылмалы; реальгар менән осрай.

Көкөрт (сера) S. Ҡатылығы – 2; төҫө – көкөрт һары; йәбешкәклеге юҡ; ялтырауығы майлы; мурт; янғанда көкөртлө газ еҫе сыға.

Кальцит $CaCO_3$. Йәбешкәклеге камил; HCl ҡайнай.

Астрофиллит. Ҡатмарлы Ti силикаты. Ҡатылығы – 3; төҫө – ҡарағусҡыл алтын һары; нурлы агрегаттар; юлдаштары: йәшел нефелин, ҡара эгирин.

Сфалерит (клейофан) ZnS. Ҡатылығы – 3,5–4; төҫө – асыҡ һары; алмас ялтырауыҡлы; йәбешкәклеге камил; HCl H_2S сыға.

5. Минералдың төҫө йәшелдән зөбәржәт йәшелгә тиклем

Тальк $Mg_3 Si_4O_{10} (OH)_2$. Ҡатылығы – 1; ҡапшағанда майлы; төҫө – асыҡ йәшел; йәбешкәклеге камил; япраҡтары һығылмалы.

Серицит. Ваҡ кристаллы слюда. Ҡатылығы – 1,5; төҫө – көмөштәй, асыҡ йәшел; агрегат йөҙөндә осрай.

Жильбертит. Ваҡ кристаллы слюда. Ҡатылығы – 1,5; төҫө – алтын һары. Тығыҙ тупланма; ҡайһы берҙә флюорит менән.

Хлорит. Слюдаға оҡшаш. Ҡатылығы – 2; төҫө – ҡарағусҡыл йәшел; тәңкәле агрегаттар; ҡайһы саҡта сағыу йәшел төҫтәге үтә күренмәле пластинкалар.

Скородит $FeAsO_4.2H_2O$. Ҡатылығы – 3,5; төҫө – күлһыу йәшел; кәүшәк һәм тығыҙ тупраҡлы массалар.

Малахит $Cu_2(OH)_2[CO_3]$. Ҡатылығы – 3,5; төҫө – йәшел; ебәк ялтырауыҡлы; бөйөргә оҡшаш нәмәләр, HCl ҡайнай.

Флюорит CaF_2. Ҡатылығы – 4; төҫө – йәшел, икенсе төҫкә күсеүсән; үтә күренмәле; кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

Апатит $Ca_5[PO_4]_3$ (F,Cl,OH). Ҡатылығы – 5; төҫө – йәшел, күкһел йәшел; гексогональ призмалы кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

Диоптаз $Cu_6[Si_6O_{18}]\cdot 6H_2O$. Ҡатылығы – 5; төҫө – зөбәржәт йәшел; ҡыҫҡа призмалы кристалдар, друзалар, ҡабыҡтар.

6. Минералдың төҫө – күк, зәңгәр

Ковеллин CuS. Ҡатылығы – 1,5–2; төҫө – зәңгәр; ҡоромло һарҡыуҙар, халькопириттағы ярылар; борнит менән бергә осрай.

Галит NaCl. Ҡатылығы – 2; кристалдар; төҫө – зәңгәр; йәбешкәклеге камил; тәме тоҙло.

Вивианит $Fe_3[PO_4]_2\cdot 8H_2O$. Ҡатылығы – 2; төҫө – зәңгәр, йәшкелт күк; кристалдары япраҡланған, нурлы агрегаттар; һоро тимер мәғдәне менән бергә осрай.

Кальцит $CaCO_3$. Ҡатылығы – 3; йәбешкәклеге камил; HCl ҡайнай.

Ангидрит $CaSO_4$. Ҡатылығы – 3–3,5; төҫө – асыҡ күк; йәбешкәклеге камил; перламутр ялтырауыҡлы; мәрмәргә оҡшаш массалар; гипсҡа алмашына.

Целестин $SrSO_4$. Ҡатылығы – 3,5; төҫө – күк йә төҫһөҙ; кристалдар, друзалар; гипс, кальцит, көкөрт менән осрай.

Азурит $Cu_3(OH)_2[CO_3]_2$. Төҫө – зәңгәр; ялтырауығы алмастай; ваҡ кристаллы; HCl ҡайнай; ғәҙәттә малахит менән.

Дистен $Al_2O[SiO_4]$. Ҡатылығы – 4 (кристалдың буйына) һәм 6 (арҡырыһына); төҫө – зәңгәр, күк, ҡайһы берҙә йәшкелт; йәбешкәклеге камил; кристалдары яҫы, оҙонса; һәүерташтарҙа осрай.

Апатит $Ca_5\,[PO_4]_3\,(Fe,Cl,OH)$. Ҡатылығы – 5; төҫө – күк; йәбешкәклеге уртаса; гексогональ призматик кристалдар.

7. Минералдың төҫө – миләүшә

Лепидолит. Li слюдаһы. Төҫө – тоноҡ шәмәхә; перламутр ялтырауыҡлы; альбит, алһыу турмалин менән осрай.

Флюорит CaF_2. Ҡатылығы – 4; төҫө – миләүшәнән йәшелгә күсеүсән; үтә күренмәле; йәбешкәклеге камил; куб кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

8. Минералдың төҫө – аҡ, көлһыу төҫлө; төҫһөҙ

Тальк $Mg_3\,Si_4O_{10}\,(OH)_2$. Ҡатылығы – 1; майлы; төҫө – аҡ, көлһыу.

Гипс $CaSO_4\,2H_2O$. Ҡатылығы – 2; йәбешкәклеге камил; йоҡа пластиналары һығылмалы; кристалдар, бөртөклө массалар.

Мусковит. K слюдаһы. Ҡатылығы – 2; төҫһөҙ; пластиналары һығылмалы; яҡтыла төҫһөҙ.

Циннвальдит Fe-Li – слюда. Төҫө алтынһыу-көлһыу. Амазонит, альбит менән осрай.

Гидроборацит $CaMg[B_6O_{11}]{\cdot}6H_2O$. Ҡатылығы – 2; төҫһөҙ йәки аҡ; нурлы агрегаттар; еңел.

Галит NaCl. Ҡатылығы – 2; төҫһөҙ йәки аҡ; ныҡ тоҙло.

Барит $BaSO_4$. Ҡатылығы – 2,5–3; төҫө – аҡ, ҡайһы берҙә төҫһөҙ, үтә күренеүсән; быяла ялтырауыҡлы; ауыр; яҫма кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

Кальцит $CaCO_3$. Ҡатылығы – 3; төҫһөҙ, аҡ; йәбешкәклеге камил; кристалдар, бөртөклө агрегаттар; HCl урғылып ҡайнай.

Церуссит $PbCO_3$. Ҡатылығы – 3–3,5; ауыр; төҫө – аҡ; алмас ялтырауыҡлы; кристалдар һәм тығыҙ тупраҡлы массалар; бөйөргә оҡшаш ҡабыҡтар ғәҙәти.

Целестин $SrSO_4$. Ҡатылығы – 3,5; көлһыу, аҡ; көкөрт һәм гипс менән йыш осрай.

Доломит $CaMgCO_3$. Ҡатылығы – 3,5–4; перламутр ялтырауыҡлы; йәбешкәклеге камил; кальцитҡа оҡшаш, тик HCl онтағы ғына ҡайнай.

Флюорит CaF_2. Ҡатылығы – 4; аҡ, ҡайһы берҙә төҫһөҙ, үтә күренмәле; куб кристаллы; бөртөклө агрегаттар.

Магнезит $MgCO_3$. Ҡатылығы – 4-кә етә; төҫө – аҡ һәм көлһыу; куб кристаллы; бөртөклө агрегаттар.

Шеелит $CaWO_4$. Ҡатылығы – 4,5; ауыр (тығыҙлығы – 6); төҫһеҙ, аҡ, көлһыу, һарғылт; ялтырауығы майлы; йәбешкәклеге уртаса; ультрафиолет тулҡынында зәңгәр төҫтә яҡтыра.

Апофиллит $KCaF(Si_4O_{10})\ 8H_2O$. Ҡатылығы – 4,5; төҫө – аҡ; йәбешкәклеге камил; бөртөклө агрегаттар; ҡайһы саҡта эпидот менән.

Воллостанит *(таҡта шпат)* $Ca_3Si_3O_9$. Ҡатылығы – 4,5–5; төҫө – аҡ; йәбешкәклеге камил; табаҡ кристалдар, нурлы агрегаттар; юлдаштары: кальцит, диопсид, шпинель.

Натролит $NaAl\ (Si_3O_{1o})\ 2H_2O$. Кристалдар, нурлы агрегаттар, ҡабыҡтар; төҫө – аҡ; нефелин буйлап үҫә.

Металл ялтырауыҡһыҙ минералдар (һыҙыҡ төҫө аҡ, буяулы; һыҙыҡ бирмәйҙәр), ҡатылыҡтары 5-тән артыҡ (быяланы сыялар)

I. Аморф йәшерен кристаллы йәки һарҡыу һәм сфероидаль формалылар

Бирюза $Cu_3Al_6(PO_4)_4\ (OH)_8$. Ҡатылығы – 5–6; төҫө – күк һәм күкһел йәшел; аморфлы нәмәләр; һынылышы ҡабырсаҡлы.

Гидрогётит *(лимонит)* $HFeO_2{\cdot}nH_2O$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө һәм һыҙығы – һоро; һарҡып барлыҡҡа килгәндәр.

Опал $SiO_2{\cdot}nH_2O$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – һөттәй аҡ, һарғылт, асыҡ йәшел; ярым үтә күренмәле.

Нефрит $Ca[Si_4O_{11}]_2.(Mg,Fe)_5(OH)_2$. Ҡатылығы – 5,5–6; төҫө – йәшел, асыҡ йәшел; йәшерен кристаллы; ҡайһы берҙә Mn оксидының ҡара төҫлө ҡушымталары.

Гематит Fe_2O_3. Ҡатылығы – 5,5–6; төҫө – ҡарағусҡыл ҡыҙыл; һыҙығы сейә ҡыҙыл; ялтырауығы металға оҡшаш; һарҡып барлыҡҡа килә.

Халцедон SiO_2. Ҡатылығы – 7; көлһыу төҫлө, зәңгәрһыу, ҡыҙыл һ. б.; ярым үтә күренеүсән; төйөрҙәр, бөйөргә оҡшаш һарҡыуҙар.

Агат SiO_2. Ҡатылығы – 7; буйлы, концентрик зоналы халцедон.

Саҡматаш (*Кремень*) SiO_2. Ҡатнашмалар менән бысранған халцедон; ҡатылығы – 7; ситтәре үтә күренмәле; көлһыу, һоро, һары, ҡара.

Яшма. Ҡатылығы – 7; ҡатнашмалар төҫ биргән саҡматашлы тоҡом.

II. Кристалдар йәки бөртөклө агрегаттар рәүешендәге минералдар

1. Минералдың төҫө – ҡара, йәшкелт ҡара, һорғолт ҡара, ҡарағусҡыл һоро

Хромит $FeCr_2O_4$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – ҡара; һыҙығы асыҡ һоро; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: серпентин, ҡайһы берҙә уваровит.

Колумбит-танталит. Танталониобат. Ҡатылығы – 5–6; төҫө – ҡара; һыҙығы – тоноҡ ҡыҙғылт һоро; пегматиттарҙа призма кристалдары альбит, мусковит менән.

Ортит Утраулы силикат, эсендә Ce, Th бар. Төҫө – һорғолт ҡара; ялтырауығы ыҫмалалай; кристалдары оҙонса; ялан шпатындағы ортит урауында ҡыҙғылт ореол күҙәтелә.

Геденбергит $CaFe[Si_2O_6]$. Ҡатылығы – 6; төҫө – йәшкелт ҡара; йәбешкәклеге уртаса; кристалдары яҫы, призматик; ҡайһы берҙә магнетит, кальцит менән бергә.

Уранинит UO_2. Ҡатылығы – 6; ауыр (тығыҙлығы – 10); төҫө – ыҫмалалай ҡара; һынылышы – ҡабырсаҡлы; радиоактив кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

Мөгөҙ обманкаһы (Роговая обманка). Ca,Fe,Mg амфиболы. Ҡатылығы – 6; төҫө – йәшкелт ҡара; һыҙығы – йәшкелт; ҡайһы саҡта буй һыҙыҡлы призматик кристалдар, арҡыры киҫелеше ромблы.

Авгит. Пироксен. Ҡатылығы – 6; төҫө – йәшкелт ҡара, ҡара; йәбешкәклеге уртаса; кристалдың арҡыры киҫелеше квадрат.

Эгирин $NaFe[Si_2O_6]$. Ҡатылығы – 6; төҫө – йәшкелт ҡара, ҡара; кристалдары призматик һәм энәле; нефелин менән осрай.

Гематит Fe_2O_3. Ҡатылығы – 6–6,5; төҫө – ҡара; һыҙығы – сейә ҡыҙыл; ялтырауығы металдыҡына яҡын; бөртөклө агрегаттар.

Кварц (морион) SiO_2. Ҡатылығы – 7; төҫө – ҡара; йәбешкәклеге юҡ; һынылышы – ҡабырсаҡлы; кристалдары 6 ҡырлы призмалар, ҡырҙарында арҡыры һыҙыҡтар.

Касситерит SnO_2. Ҡатылығы – 7; төҫө – һарғылт ҡара; ауыр; ялтырауығы алмастай; йәбешкәклеге юҡ; кристалдар, бөртөклө агрегаттар; юлдашы кварц.

Гранаттар. Ҡатылыҡтары – 7,5–8; төҫтәре – ҡара; кристалдары ромбододекаэдр; йәбешкәклектәре юҡ.

Шпинель (плеонаст) $Mg,Fe\ (AlFe)_2O_4$. Ҡатылығы – 8; төҫө – ҡара; йәбешкәклеге юҡ; кристалдары октаэдр; юлдаштары: кальцит, диопсид.

Турмалин (шерл). Борлы алюмин силикаты. Ҡатылығы – 8; төҫө – ҡара; йәбешкәклеге юҡ; кристалдары призматик, буй һыҙыҡлы һәм арҡыры киҫелешендә өсмөйөш; юлдаштары: кварц, мусковит.

2. Минералдың төҫө – ҡыҙыл йәки алһыу

Эвдиалит $Na_4Ca_2Zr\ [Si_3O_9]$. Ҡатылығы – 5–5,5; төҫө – алһыу ҡыҙыл; йәбешкәклеге уртаса; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: йәшел нефелин, эгирин, титанит.

Нефелин (Na, K) $[AlSiO_4]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – иттәй ҡыҙыл, көлһыу; ҡатнаштырылған май ялтырауыҡлы; йәбешкәклеге юҡ; юлдаштары: альбит, биотит, эгирин.

Калий ялан шпаттары (ортоклаз йәки микроклин) – *Калиевые полевые шпаты (ортоклаз или микроклин)*. Ҡатылыҡтары – 6; йәбешкәклектәре камил; быяла ялтырауыҡлы; кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

Родонит $Mn\ [SiO_3]$. Ҡатылығы – 6–6,5; төҫө – алһыу; бөртөклө агрегаттар; Mn ҡара оксидтары юлдаш.

Кварц SiO_2. Ҡатылығы – 7; төҫө – алһыу; кристалдар, бөртөклө агрегаттар; йәбешкәклеге юҡ; һынылышы – ҡабырсаҡлы.

Альмандин (гранат) Fe_3Al_2 $[SiO_4]$. Ҡатылығы – 7,5; төҫө – һандал ҡыҙыл; кристалдары ромбододекаэдр ҡиәфәтендә; юлдаштары: кварц, мусковит, биотит, дистен.

Андалузит Al_2O $[SiO_4]$. Ҡатылығы – 7,5; төҫө – көлһыуыраҡ алһыу; кристалдары бағаналы призмалар; слюдалы һәүерташтарҙа.

Шпинель $MgAl_2O_4$. Ҡатылығы – 8; төҫө – ҡыҙыл; йәбешкәклеге насар; октаэдрҙар; юлдаштары: кальцит, флогопит.

Турмалин (рубеллит). Ҡатылығы – 8; төҫө – алһыу; йәбешкәклеге юҡ; кристалдары оҙонса; юлдаштары: альбит, лепидолит.

Корунд (рубин) Al_2O_3. Төҫө – ҡыҙыл, шәмәхә ҡыҙыл; кристалдары 6 ҡырлы призмалар; юлдаштары: биотит, альмандин, плагиоклаз.

3. Минералдарҙың төҫө – һары йәки һарғылт йәшел

Канкринит. Каркаслы силикат, эсендә CO_2 бар. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – һары; йәбешкәклеге камил; онтағы HC1 ҡайнай.

Титанит (сфен) $CaTi[SiO_4]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – һары, һорғолт; кристалдары конверт һымаҡ һәм энәле; арҡырыһы ромб; юлдашы – нефелин.

Оливин $(Mg,Fe)_2[SiO_4]$. Ҡатылығы – 6–6,5; төҫө – һарғылт йәшел; йәбешкәклеге уртаса; бөртөгө овал; бөртөклө агрегаттар.

Везувиан Ca_3Al_2 $[SiO_4]_2 \cdot (OH)_4$ Ҡатылығы – 6,5; төҫө – һарғылт йәшел; кристалдарҙың арҡырыһы квадрат, бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, ангидрит, гроссуляр.

Форстерит $Mg_2[SiO_4]$. Ҡатылығы – 6,5; төҫө – йәшкелт һары; йәбешкәклеге камил; бөртөклө агрегаттар; ғәҙәттә кальцит менән.

Топаз Al_2 $[SiO_4$ $(F,OH)_2]$. Ҡатылығы – 8; төҫө – һары, алһыу; йәбешкәклеге камил; кристалдары призмалар; пегматиттарҙа кварц, альбит менән бергә.

Берилл $Be_3Al_2[Si_6O_{18}]$. Ҡатылығы – 8; төҫө – һары, һарғылт йәшел; кристалдары 6 ҡырлы; йәбешкәклеге камил түгел; ғәҙәттә кварц, топаз менән.

4. Минералдарҙың төҫө – һоро, ҡыҙғылт һоро, күкһел һоро

Титанит (сфен) $CaTiO[SiO_4]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – һоро, һарғылт; алмас ялтырауыҡлы; кристалдары яҫы, арҡырыһы ромб; энәле кристалдар агрегаты; юлдаштары: нефелин, ялан шпаттары.

Гематит Fe_2O_3. Ҡатылығы – 5,5–6; төҫө – ҡыҙғылт һоро; һыҙығы –сейә ҡыҙыл; ялтырауығы металға оҡшаш; йәбешкәклеге юҡ; ауыр; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, кварц, лимонит.

Рутил TiO_2. Ҡатылығы – 6; төҫө – ҡыҙғылт һоро; ярым үтә күренеүсән; металл ялтырауыҡлы; кристалдары ҡыҫҡа призмалы, ҡайһы берҙә энәле; ғәҙәттә кварцта.

Аксинит. Ca, Mn, Fe, бор-алюмин силикаты. Ҡатылығы – 6,5–7; төҫө – һоро, күкһел һоро, шәмәхә төҫмөрлө; йәбешкәклеге уртаса; кристалдары шына һымаҡ; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кварц, кальцит, эпидот.

Андрадит (гранат) $Ca_3Fe_2[SiO_4]_3$. Ҡатылығы – 7,5; төҫө – ҡыҙғылт һоро; кристалдары тетрагон триоктаэдр; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, эпидот, магнетит, шеелит.

Касситерит SnO_2. Ҡатылығы – 7; ауыр (тығыҙлығы – 7); төҫө – һоро; алмас ялтырауыҡлы – металға оҡшаш; кристалдары ҡыҫҡа призмалар; бөртөклө агрегаттар; юлдашы – кварц.

Ставролит $2Al_2[SiO_4]\ Fe(OH)_2$. Ҡатылығы – 7,5; төҫө – ҡыҙғылт һоро; кристалдары призматик; ҡайһы саҡта тәре һүрәтле игеҙәктәр; слюда һәүерташында осрай.

Кварц SiO_2. Ҡатылығы – 7; төҫө – күкһел (һорғолт); үтә күренеүсән; йәбешкәклеге юҡ; һынылышы – ҡабырсаҡлы; кристалдары 6 ҡырлы; бөртөклө агрегаттар.

Циркон $Zr\ [SiO_4]$. Ҡатылығы – 7,5; төҫө – һоро; алмас ялтырауыҡлы; призматик, арҡырыһы квадрат кристалдар; ультрафиолетта һары; юлдаштары: нефелин, альбит, биотит, ҡайһы берҙә ильменит.

5. Минералдарҙың төҫө тоноҡ йәшелдән ҡара йәшелгә тиклем

Нефелин $(Na,K)\ [AlSiO_4]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – йәшел, көлһыу йәшел; ялтырауығы майлы; йәбешкәклеге юҡ; кристалдар, бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: эгирин, титанит, шәкәр төҫлө апатит, эвдиалит.

Диопсид $CaMg\ [Si_2O_6]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – көлһыу йәшел, ҡарағусҡыл йәшелдән зөбәржәт йәшелгәсә; кристалдары призмалы; йәбешкәклеге уртаса; быяла ялтырауыҡлы; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, флогопит, шпинел, аҡыҡ.

Амазонский камень – Амазон ташы $K\ [AlSi_3O_8]$. Ҡатылығы – 6; төҫө; йәшел, күкһел йәшел; йәбешкәклеге камил; эре кристаллы; юлдаштары: кварц, альбит.

***Актинолит** (амфибол)* $Ca_2\ (Mg,Fe)_5\ [Si_4O_{11}]_2\ (OH)_2$. Ҡатылығы – 5,5–6; төҫө – ҡараңғы йәшел; кристалдары энәле; йәбешкәклеге камил; быяла ялтырауыҡлы; юлдаштары: хлорит, тальк.

Эпидот Al, Fe, Ca менән OH силикаты. Ҡатылығы – 6–6,5; төҫө – йәшел; кристалдары призматик, энәле; юлдаштары: кальцит, андрадит, магнетит.

Гроссуляр (гранит) $Ca_3Al_2[SiO_4]$. Ҡатылығы – 7; төҫө – асыҡ йәшел; кристалдары тетрагонтриоктаэдр; юлдаштары: кальцит, везувиан.

Уваровит (хромлы гранат) $Ca_3Cr_2[SiO_4]$. Ҡатылығы – 6,5–7,5; мурт; төҫө – зөбәржәт йәшел; ваҡ бөртөклө, хромитта ҡабыҡ хәлендә.

Сподумен (гидденит) $LiAl\ [Si_2O_6]$. Ҡатылығы – 7; төҫө – зөбәржәт йәшел; альбитта ялпашҡан призматик кристалдар.

***Изумруд** (эсендә Cr булған берилл)*. Ҡатылығы – 8; 6 ҡырлы кристалдар; төҫө – зөбәржәт йәшел; юлдаштары: тәңкәле флогопит, ялан шпаты.

Турмалин Бор, алюмин силикаты. Ҡатылығы – 8; төҫө – йәшел, ҡайһы берҙә алһыуға әйләнә; призматик кристалдары арҡыры һыҙыҡлы һәм өсмөйөшлө.

6. Минералдың төҫө – зәңгәр, күк, шәмәхә

Содалит $Na_8Cl_2[AlSiO_4]_6$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – зәңгәр; көлһыу төҫлө нефелинда һәм канкринитта бөртөклө агрегаттар.

Лазурит $Na_6Ca_2(SO_4S)[AlSiO_4]_6$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – сағыу зәңгәр; бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, скаполит, пирит, халькопирит.

Лабрадор. Сағыу зәңгәр төҫлө төп плагиоклаз. Ҡатылығы – 6; йәбешкәклеге камил.

Аметист. Миләүшә төҫөндәге кварц, SiO_2. Ҡатылығы – 7; һынылышы ҡабырсаҡлы; йәбешкәклеге юҡ.

Шпинель (индиголит) $MgAl_2O_4$. Ҡатылығы – 8; төҫө – зәңгәр; кальцит һәм тәңкәле флогопит менән ассоциациялағы октаэдрик кристалдар.

Корунд (сапфир) Al_2O_3. Ҡатылығы – 9; төҫө – зәңгәр; ҡыҫҡа призмалы яҡтары арҡыры һыҙыҡлы кристалдар.

7. Минералдарҙың көлһыу төҫлөләре

Нефелин (элеолит) $Na,K[AlSiO_4]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – көлһыуҙан көлһыу ҡыҙылға тиклем; ялтырауығы майлы; йәбешкәклеге юҡ; елләнгән өҫтөндә ҡайһы саҡта серек таш ҡабығы.

Канкринит CO_2каркаслы силикат. Ҡатылығы – 5,5; көлһыу төҫлө, ҡайһы саҡта күкһел (вишневит); бөртөклө агрегаттар; алмашы элеолит.

Скаполит Са һәм Na алюмин силикаты. Ҡатылығы – 5,5; көлһыу төҫлө, йәшкелткә, алһыуға күсеүсән; ваҡ бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, диопсид, флагопит.

Тремолит $Ca_2Mg_5\ [Si_4O_{11}]_2\ (OH)_2$. Көлһыу төҫлө; мурт; диопсидта ваҡ бөртөклө энәле кристалдар.

Полевые шпаты – ялан шпаттары (ортоклаз, микроклин һ. б.). Ҡатылыҡтары – 6; көлһыу төҫлө; йәбешкәклеге 2 йүнәлештә камил.

Лабрадор Төп плагиоклаз. Ҡатылығы – 6; ҡарағусҡыл көлһыу төҫлө; йәбешкәклеге камил; иризациялауы зәңгәр төҫлө.

Силлимонит $Al\ [AlSiO_4]$. Ҡатылығы – 7; көлһыу төҫлө, ҡайһы берҙә һорғолт; нәҙек энәле кристалдар һәм кристаллик һәүерташтарҙа сүсле агрегаттар.

Кварц SiO_2. Ярым үтә күренмәле; йәбешкәклеге юҡ; һынылышы ҡабырсаҡлы; кристалдар һәм бөртөклө агрегаттар.

8. Минералдарҙың төҫө – аҡ, ҡайһылары төҫһөҙ

Лейцит $K\ [Si_2O_6]$. Ҡатылығы – 5,5; төҫө – аҡ; кристалдары тетрагональ триоктаэдр; вулкан тоҡомдарында осрай, ҡайһы саҡта эпидот менән.

Скаполит Са һәм Na алюмин силикаты. Ҡатылығы – 5,5; кристалдары квадрат призмалар; йәбешкәклеге камил; юлдаштары: кальцит, диопсид.

Датолит $CaB\ [SiO_4]\ (OH)_2$. Ҡатылығы – 5,5; төҫһөҙ, аҡ, йәшкелт; йәбешкәклеге камил түгел; быяла ялтырауыҡлы; кристалдары ҡыҫҡа бағаналар, друзалар, бөртөклө агрегаттар; юлдаштары: кальцит, гроссуляр, данбурит.

Тремолит $Ca_2Mg_6\ [Si_4O_{11}]_2\ (OH)_2$. Ҡатылығы – 5,5; мурт; йәбешкәклеге камил; кристалдары энәле; йыш ҡына мәрмәрҙә.

Диопсид $CaMg\ [Si_2O_6]$. Ҡатылығы – 6; ваҡ бөртөклө, аҡ, HC1 ҡайнамай; юлдаштары: кальцит, тремолит.

Альбит Na [$AlSi_3O_8$]. Ҡатылығы – 6; төҫһөҙ, аҡ; йәбешкәклеге камил; яҫма кристалдар, ваҡ бөртөклө агрегаттар.

Полевые шпаты – **ялан шпаттары**. Каркаслы силикаттар. Ҡатылыҡтары – 6; йәбешкәктәре бер нисә йүнәлештә камил; кристалдар һәм бөртөклө агрегаттар.

Олигоклаз. Урта плагиоклаз. Ҡатылығы – 6; йәбешкәклеге камил; йәбешкәк ҡырҙарында нәҙек игеҙәк һыҙыҡтар; кристалдар, бөртөклө агрегаттар.

Сподумен LiAl [Si_2O_6]. Ҡатылығы – 6,5; төҫө – аҡ, ҡайһы саҡта йәшкелт йәки алһыу төҫмөрләнә; оҙон яҫмалы кристалдар; юлдаштары: альбит, кварц, мусковит, лепидолит, алһыу һәм йәшел турмалин.

Кварц SiO_2. Ҡатылығы – 7; төҫһөҙ, үтә күренмәле (тау гәлсәре), аҡ, буйраҡ; арҡыры һыҙыҡлы 6 ҡырлы призматик кристалдар; юлдаштары: кальцит, датолит.

Данбурит Ca [$B_2Si_2O_8$]. Ҡатылығы – 7–7,5; төҫһөҙ, үтә күренмәле (топазға оҡшаш); ҡырҙарында буй һыҙыҡлы призматик кристалдар; юлдаштары: кальцит, датолит.

Берилл Be_3Al_2 [Si_6O_{18}]. Ҡатылығы – 8; төҫө аҡ, күкһел, һарғылт; 6 ҡырлы призматик кристалдар; йәбешкәклеге камил; юлдаштары: альбит, кварц, мусковит.

Топаз Al_2 [SiO_4] $(F,OH)_2$. Ҡатылығы – 9; төҫһөҙ, үтә күренмәле; ҡайһы берҙә аҡ; ҡыҫҡа призмалы буй һыҙыҡлы кристалдар; йәбешкәклеге камил (кристалдың оҙон яғына перпендикуляр); юлдаштары: альбит, кварц, мусковит.

Алмаз – ***алмас*** C. Ҡатылығы – 10; үтә күренмәле, төҫһөҙ; йәбешкәклеге камил; октаэдрик кристалдар; кимберлиттарҙа пироп, оливин, ильменит хромшпинелидтары менән, шулай уҡ һибелмәләрҙә лә осрай.

Башҡорт энциклопедияһы · Башкирская энциклопедия

2-се ҡушымта

БАШҠОРТОСТАН РЕСПУБЛИКАҺЫНЫҢ ТАУ-ГЕОЛОГИЯ ЭШЕНӘ ТОС ӨЛӨШ ИНДЕРГӘН БИЛДӘЛЕ ҒАЛИМДАР ИСЕМЛЕГЕ

Түбәндә Башҡортостан Республикаһында крайҙың геологияһын өйрәнеү проблемаһына ҙур өлөш индергән, ер аҫты байлыҡтарын беренсе булып асыусы ғалимдарҙың һәм практиктарҙың, файҙалы ҡаҙылмаларҙы үҙләштереүсе ҙур әһәмиәтле тау-геология предприятиелары етәкселәренең исемлеге килтерелә. Һайлап алынған исемдәр һәм уларҙың ҡыҫҡаса фәнни-ғәмәли ҡаҙаныштары тау-геология эштәренә ҙур өлөш индергән 21 ғалим һәм етәксе раҫлауында бирелә.

АБДРАХМАНОВ РАФИЛ ФАЗЫЛОВИЧ – гидрогеолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Участник открытия месторождений минеральных вод «Буздякская», «Дюртюлинская», «Хазинская» и др. Заслуженный деятель науки РБ.

АБДУЛЛИН АЙТМУХАМЕД АБДУЛЛАЕВИЧ – геолог, почетный академик АН РБ. Исследователь геологического строения Южного Урала и Мугоджар.

АБДУЛЬМАНОВ ИЛЬШАТ ГАЯЗОВИЧ – горный инженер, доктор технических наук, профессор, академик РАГН. Ген. директор Российского концерна «Наука». Разработал технологии подземного выщелачивания урана и др. металлов из руд с учетом экологической безопасности. Автор 150 изобретений. Дочь **ВЕРОНИКА ИЛЬШАТОВНА РОЙ** – геолог, геммолог; сестра **НАИЛЯ ГАЯЗОВНА ЮЛБАРИСОВА** – инженер-геолог, гидрогеолог. Учреждена горная премия им. И.Г. Абдульманова.

АДИЕВ ЯВДАТ РАВИЛОВИЧ – геофизик, кандидат технических наук. Ген. директор ОАО «Башнефтегеофизика». Заслуженный нефтяник РБ, заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РФ. Автор 3 изобретений.

АЛЕКСЕЕВ АНАТОЛИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук. Исследовал магматизм, метаморфизм и геодинамическое развитие Урала.

АМИНОВ ХУСАИН НУРИЕВИЧ – горный инженер. Первооткрыватель медноколчеданных месторождений в РБ.

АНДРУСОВ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ – русский геолог, палеонтолог, академик. Основоположник отечественной палеоэкологии.

АНТОНОВ АВТОНОМ МИНЕЕВИЧ – инженер-геолог. Первооткрыватель Манчаровского, Чекмагушевского и др. нефтяных месторождений. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

АНТОНОВ КОНСТАНТИН ВАСИЛЬЕВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Первооткрыватель Старореченского, Старцевского нефтяных месторождений. Заслуженный геолог РБ.

АРТЮШКОВА ОЛЬГА ВИКТОРОВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук. Биостратиграф палеозоя западного и восточного склонов Южного Урала.

АРХАНГЕЛЬСКИЙ АНДРЕЙ ДМИТРИЕВИЧ – советский геолог, академик. Автор первого в СССР учебника по геологии.

АСМОЛОВСКИЙ ВИКТОР СЕРГЕЕВИЧ – инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Первооткрыватель Старореченского нефтяного месторождения. Орд. Дружбы народов, «Знак Почета».

АТАНГУЛОВ АБДРАХМАН АБДУЛГАЛИМОВИЧ – горный инженер, кандидат технических наук. Директор Тубинского рудоуправления, Учалинского ГОК.

АФАНАСЬЕВ ВЛАДИМИР СЕРГЕЕВИЧ – инженер-геолог. Первооткрыватель Манчаровского, Мустафинского, Уршакского нефтяных месторождений. Главный геолог – зам. генерального директора ПО «Башнефть». Орд. Дружбы народов, «Знак Почета».

АХИЯРОВ ВЛЕР ХАТИПОВИЧ – горный инженер, доктор геолого-минералогических наук. Начинал с техника УфНИИ, геолог-геофизик, при его участии открыты нефтяные и газовые месторождения Западной Сибири. Заслуженный геолог РФ. Гос. премия СССР.

БАБАЛЯН ГРИГОРИЙ АВЕТИСОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Директор «БашНИПИнефть». Исследовал проблему повышения нефтеотдачи с применением поверхностно-активных веществ. Заслуженный деятель науки и техники БАССР, заслуженный деятель науки и техники РСФСР. Автор 14 изобретений. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

БАЖЕНОВ ЛЕОНИД АНАТОЛЬЕВИЧ – инженер-геофизик. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель Учалинского медноколчеданного месторождения. Орд. Красной Звезды, Окт. Революции.

БАЙМУХАМЕТОВ КАЗБЕК САГИТОВИЧ – геолог-нефтяник, доктор геолого-минералогических наук, академик ИА РБ. Под его руководством и личном участии открыты 22 нефтяных и газовых месторождений. Заслуженный деятель науки и техники БАССР, заслуженный работник Минтопэнерго РФ. Орд. Окт. Революции.

БАЛАЕВ ВАСИЛИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Разработал первую полную схему стратиграфического расчленения девонских отложений Западной Башкирии.

БЕЛАН ЛАРИСА НИКОЛАЕВНА – географ, геоморфолог, доктор геолого-минералогических наук, кандидат географических наук, профессор. Дир. Института безопасности жизнедеятельности РБ. Труды связаны с геоэкологией и экологической геохимией.

БЕЛЯЕВ МИХАИЛ АНДРЕЕВИЧ – горный инженер, кандидат технических наук. Директор Учалинского ГОК. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

БЕРНШТЕЙН ДАВИД АЛЕКСАНДРОВИЧ – геофизик, кандидат технических наук. Автор первого в СССР гамма-цементомера для исследования скважин. Заслуженный изобретатель РСФСР и БАССР.

БЕТЕХТИН АНАТОЛИЙ ГЕОРГИЕВИЧ – советский геолог, минералог, академик. Автор учебных пособий по минералогии.

БИКОВ МАСГУТ ШАЙХУЛОВИЧ – геолог. Первооткрыватель рудных месторождений в РБ.

БИЛАЛОВ РИВГАТ САЛЯХОВИЧ – инженер-геолог. Участник Великой Отечественной войны. Гл. геолог ПО «Башнефть». Первооткрыватель ряда нефтяных месторождений в Республике Башкортостан. Орд. «Знак Почета».

БЛОХИН АЛЕКСЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук, профессор. Организатор первых геолого-поисковых работ в Башкирии. Первооткрыватель Ишимбайского нефтяного месторождения.

БОГДАНОВ АЛЕКСЕЙ АЛЕКСЕЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор МГУ. Тема докторской диссертации: «Тектоника и нефтеносность Ишимбаевского Приуралья».

БОЛДЫРЕВ АНАТОЛИЙ КАПИТОНОВИЧ – советский минералог, профессор. Проводит исследования на Урале. Одним из первых в России создал лабораторию рентгеновских методов исследования.

БОЛОТИН ЮРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – горный инженер. Внес большой вклад в открытие и разведку Подольского и Юбилейного медноколчеданных месторождений РБ. Гос. премия СССР.

БОРОДАЕВСКАЯ МАРИЯ БОРИСОВНА – геолог, петрограф, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Исследователь золоторудных и медноколчеданных месторождений Башкирского Зауралья. Орд. Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета». Учреждена премия им. Н.И. и М.Б. Бородаевских.

БОРОДАЕВСКИЙ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук. Обобщил данные по генезису и распространению золота в Миндякском рудном поле Учалинского р-на. Орд. «Знак Почета».

БРОД ИГНАТИЙ ОСИПОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Зав. кафедрой геологии и геохимии горючих ископаемых, проректор МГУ. Первооткрыватель нефтяных и газовых месторождений в Дагестане и Поволжье. Во время войны работал в Уфе. Здесь вместе с супругой Н.Ю. Успенской вел работу по изучению тектоники Башкирского Приуралья.

БРОДСКИЙ ПЕТР АБРАМОВИЧ – геофизик, доктор технических наук, профессор. Дир. НПО «Нефтегеофизика». Автор 78 изобретений. Заслуженный геолог РСФСР. Орд. Дружбы народов. Гос. премия СССР.

БУЛГАКОВ РАЗИМ БАРЕЕВИЧ – геофизик, кандидат технических наук. Первооткрыватель Ново-Узыбашевского, Татышлинского, Уразметовского нефтяных месторождений. Автор 6 изобретений.

БУРАКАЕВ ДИККАТ НАСРЕТДИНОВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Исследователь геологии Южного Урала. Обобщил запасы и перспективы месторождений каменного угля БАССР. Заслуженный работник культуры РБ.

БЮФФОН ЖОРЖ – французский естествоиспытатель (математик, физик, ботаник, зоолог, геолог), академик.

ВАЛЕЕВ ГАЛИМ ЗАКИЕВИЧ – геолог. Гл. геолог ОАО «Башнефтегеофизика». Внес большой вклад в развитие геолого-геофизической службы в РБ, Зап. Сибири. Заслуженный геолог РБ.

ВАЛЕЕВ МАРАТ ДАВЛЕТОВИЧ – инженер-механик, доктор технических наук, профессор, академик РАЕН. Директор «БашНИПИнефть». Разработал теоретические основы механизированной добычи тяжелых высоковязких нефтей. Заслуженный изобретатель РФ и РБ. Автор 115 изобретений.

ВАЛИУЛЛИН РИМ АБДУЛЛОВИЧ – геофизик, доктор технических наук, профессор, член-корреспондент АН РБ, академик РАГН. Термодиагностика и контроль скважин. Автор 44 изобретений. Заслуженный изобретатель РБ, заслуженный работник высшей школы РФ. Лауреат премии им. И.М. Губкина.

ВАРСАНОФЬЕВА ВЕРА АЛЕКСАНДРОВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Исследовала месторождения огнеупорных глин Уфимского плато, дала тектоническое расчленение территории и описание тектонического развития западного Урала. Заслуженный деятель науки и техники Коми АССР, заслуженный деятель науки РСФСР. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени.

ВАССОЕВИЧ НИКОЛАЙ БРОНИСЛАВОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент АН СССР. Разработал теорию осадочно-миграционного происхождения нефти, выделив зоны катагенеза, главных фаз нефте- и газообразования.

ВАХИТОВ ГАДЕЛЬ ГАЛЯУТДИНОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Начинал в НПУ «Ишимбайнефть». Дир. «ТатНИПИнефть», ВНИИнефть, ген. директор МНТК «Нефтеотдача». Заслуженный деятель науки и техники ТАССР. Автор 80 изобретений. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени.

ВАХРОМЕЕВ ИГОРЬ СЕРГЕЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Участник Великой Отечественной войны. Изучал процессы магматизма в восточной части Башкортостана.

ВАХРУШЕВ ГЕОРГИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Исследователь новейших тектонических движений, стратиграфии и полезных ископаемых Южного Предуралья, Урала и Зауралья. Председатель Президиума БФАН СССР и дир. Горно-геологического института БФАН СССР. Заслуженный деятель науки БАССР. Орд. Ленина.

ВЕГЕНЕР АЛЬФРЕД ЛОТАР – немецкий геофизик, профессор. Автор гипотезы дрейфа континентов.

ВЕРЗАКОВ МИХАИЛ СЕМЁНОВИЧ – гидрогеолог. Первооткрыватель Катайского, Инзерского месторождений подземных вод. Заслуженный геолог БАССР.

ВЕРНАДСКИЙ ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ – советский геолог, геохимик, минералог и кристаллограф. Основоположник геохимии, радиогеологии, биогеохимии, учения о биосфере, профессор, академик.

ВИКТОРОВ ПЕТР ФИЛИППОВИЧ – инженер-геолог. Гл. геолог ПО «Башнефть». Первооткрыватель Илишевского нефтяного месторождения. Автор 4 изобретений. Орд. «Знак Почета».

ВИССАРИОНОВА АНТОНИНА ЯКОВЛЕВНА – горный инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Автор фундаментального труда «Стратиграфия и фации средне- и нижнекаменноугольных отложений Башкирии и их нефтеносность». Заслуженный деятель науки и техники РФ. Орд. Трудового Красного Знамени, 2 орд. «Знак Почета».

ВОДОРЕЗОВ ГРИГОРИЙ ИВАНОВИЧ – инженер-геолог. Первооткрыватель меднорудных месторождений Казахстана и Башкортостана. Заслуженный деятель науки и техники Казах. ССР. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета». Сталинская премия.

ВОРОБЬЕВ ВИКТОР ВАСИЛЬЕВИЧ – горный инженер-геолог. Первооткрыватель Октябрьского, Юбилейного медноколчеданных месторождений. Заслуженный геолог РСФСР. Орд. Трудового Красного Знамени. Гос. премия СССР.

ГАЙНУЛЛИН КИМ ХУСАИНОВИЧ – инженер-геолог. Первооткрыватель Краснохолмской группы нефтяных месторождений. Заслуженный геолог РБ.

ГАЛИМШИН ФАИЛЬ ТАЛИПОВИЧ – инженер-нефтяник. Начальник Дюртюлинского УБР. Первооткрыватель Арланского, Четырман-Югомашевского, Бузовьязовского,Татышлинского, Сергеевского и др. нефтяных месторождений. Заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РФ, заслуженный нефтяник БАССР

ГАЛИУЛЛИН БОРИС ГАЛИМЬЯНОВИЧ – геолог. Первооткрыватель золотоносного месторождения Муртыкты.

ГАЛЛЯМОВ МУНИР НАФИКОВИЧ – инженер-нефтяник, кандидат технических наук, Почетный академик РАЕН. Участник Великой Отечественной войны. Гл. инженер ПО «Башнефть», дир. «БашНИПИнефть». Заслуженный нефтяник БАССР и РСФСР. Автор 66 изобретений. Орд. Окт. Революции, Отечественной войны 2-й ст., 2 орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ГАМБУРЦЕВ ГРИГОРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – советский геофизик, академик. Разработал метод сейсмического зондирования земной коры.

ГАРАНЬ МИХАИЛ ИОСИФОВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Труды по геологии и полезным ископаемым Южного Урала. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ГАРИПОВ ИСМАГИЛ МАСАЛИМОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Учалинского медноколчеданного месторождения. Орд. Ленина, Отечественной войны 1-й и 2-й ст., Трудового Красного Знамени.

ГАРУН ТАЗИЕВ – геолог-вулканолог, профессор. Зав. отделом Парижского института физики Земли (отец из с.Исламбахты Ермекеевского р-на РБ).

ГЕТТОН ДЖЕЙМС – шотландский естествоиспытатель, геолог. Автор теории плутонизма.

ГОРСКИЙ ИВАН ИВАНОВИЧ – геолог, палеонтолог, доктор геолого-минералогических наук, член-корреспондент АН СССР. Разработал тектоническую схему и геологическую карту Урала и др. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ГОРЯИНОВА ОЛЬГА ПЕТРОВНА – геолог. Одна из первых изучала стратиграфию Южного Урала. Орд. Ленина.

ГУБКИН ИВАН МИХАЙЛОВИЧ – геолог-нефтяник, профессор, академик АН СССР. Основатель научного направления по геологии нефти. Теоретически обосновал нефтеносность палеозоя Волго-Уральской провинции. Лауреат Ленинской премии.

ГУТОРОВ ЮЛИЙ АНДРЕЕВИЧ – инженер-физик, геоэколог, доктор технических наук. Автор 37 изобретений.

ДАВЛЕТБАЕВ МУХАМЕДЬЯН ГАЛИМЬЯНОВИЧ – инженер-нефтяник, кандидат технических наук. Научно обосновал методику проектирования алмазных стабилизаторов и долот. Первооткрыватель нефтяных месторождений РБ. Заслуженный нефтяник РБ.

ДАВЛЕТБАЕВ УСМАН ЮСУПОВИЧ – горняк. Внедрил технологию скоростного бурения скважин на медноколчеданных месторождениях. Орд. Ленина. Гос. премия СССР.

ДАНА ДЖЕЙМС – американский геолог, минералог, профессор. Ввел представление о геосинклиналях.

ДАРВИН ЧАРЛЗ РОБЕРТ – английский естествоиспытатель. В 30 лет стал выдающимся геологом Великобритании. Основоположник эволюционной теории естественного отбора.

ДЕМЧУК АФАНАСИЙ ИВАНОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Учалинского медноколчеданного месторождения. Орд. Ленина.

ДОЛГАЛЬ МИХАИЛ ИВАНОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Учалинского медноколчеданного месторождения. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени.

ДОЛМАТОВ ГЕННАДИЙ КОНСТАНТИНОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Юбилейного медноколчеданного месторождения. Гос. премия СССР.

ДРАГУНСКИЙ АЛЕКСАНДР КУЗЬМИЧ – инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель Сергеевского, Кушкульского месторождений. Орд. Отечественной войны 2-й ст.

ЖДАНОВ АНАТОЛИЙ МИХАЙЛОВИЧ – инженер-нефтяник. Гл. инженер ПО «Башнефть», дир. УфНИИ, зам. министра нефтяной промышленности СССР. Организатор освоения законтурного заводнения Туймазинского нефтяного месторождения и строительства г. Октябрьского. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ЖУВАГИН ИВАН ГЕРАСИМОВИЧ – геофизик, кандидат технических наук. Первый дир. института «ВНИИнефтепромгеофизика» (ныне «НПФ Геофизика»). Заслуженный изобретатель БАССР, заслуженный нефтяник БАССР. Автор 100 изобретений. Орд. Трудового Красного Знамени.

ЗАВАРИЦКИЙ АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, первый академик АН СССР из Баш-

кортостана. В самом начале своей научной карьеры был консультантом ряда промышленных горнорудных предприятий Урала, а затем изучал и консультировал разведки Бакальского и Магнитогорского железорудных и медных месторождений на Урале, а также Западно-Комаровской группы (Башкирия). Орд. Ленина. Сталинская и Ленинская премии. (Род. в г. Уфе).

ЗАКИРОВ АКРАМ ЮСУПОВИЧ – инженер-геолог. Первооткрыватель Леонидовского, Кувашского, Ново-Узыбашевского нефтяных месторождений, активный участник разбуривания и разработки Туймазинского, Шкаповского, Арланского, Манчаровского, Уршакского, Игровского, Четырмановского нефтяных месторождений. Внес большой вклад в Башкирскую энциклопедистику. Заслуженный геолог БАССР. Орд. Трудового Красного Знамени.

ЗОЛОЕВ ТАТАРКАН МАГОМЕТОВИЧ – инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Участвовал в открытии девонской нефти и освоении Туймазинского месторождения с применением законтурного заводнения. Главный геолог Управления Средне-Волжского совнархоза. Автор 60 научных трудов и изобретений. Дважды Лауреат Сталинской премии.

ЗЮСС ЭДУАРД – австрийский геолог, профессор, Президент АН Австрии.

ИБН СИНА (АВИЦЕННА) – среднеазиатский естествоиспытатель, философ, врач. Крупнейший ученый средневековья. Предложил классификацию минеральных тел.

ИЛЬЯСОВ ГАЛИ САДЫКОВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель золотоносных и медноколчеданных месторождений в Башкортостане. 4 боевых и трудовых орд.

ИСЛАМОВ ФАНУС ЯМУРОВИЧ – инженер-нефтяник. Нач. НГДУ «Южарланнефть». Заслуженный нефтяник РСФСР и БАССР. Депутат Гос. Собрания РБ. Орд. «Знак Почета».

ИСМАИЛ ТАСИМОВ – рудопромышленник. Инициатор создания первого в России горного училища в СПб (ныне Санкт-Петербургская государственная горная академия).

ИСХАКОВ ИЛЬДАР АХМАДУЛЛОВИЧ – геолог, академик РАГН. Ген. директор АНК «Башнефть», НПФ «Геофизика». Первооткрыватель Ибраевского, Илишевского, Салаватского, Северо-Подгорновского нефтяных месторождений. Заслуженный геолог РФ, заслуженный работник Минтопэнерго РФ, заслуженный нефтяник РБ. Орд. Дружбы народов.

ИШЕРСКИЙ ВЛАДИМИР ВЛАДИМИРОВИЧ – геолог. Зам. начальника производственно-технического управления Башсовнархоза. Первооткрыватель 12 месторождений нефти и газа в Башкортостане. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

КАБИРОВ БОРИСЛАВ ЗАКИЕВИЧ – геолог, кандидат технических наук. Первооткрыватель Старореченского и др. месторождений нефти. Автор технологии вскрытия продуктивных пластов в сложных

геолого-технических условиях. Заслуженный нефтяник РБ, заслуженный работник Минтопэнерго РФ.

КАЗАНЦЕВ ЮРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, член-корреспондент АН РБ. Один из авторов шарьяжно-надвиговой теории формирования земной коры. Заслуженный деятель науки РБ.

КАЗАНЦЕВА ТАМАРА ТИМОФЕЕВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук, академик АН РБ. Основатель научного направления– геодинамика и законы эволюции в геологии, соавтор шарьяжно-надвиговой теории. Орд. Дружбы.

КАЙМИРАСОВА ТАНСЛУ ГИМАЛОВНА – горный инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Изучает связь металлогении с составом и глубинным строением земной коры и мантии. Гос. премия СССР.

КАМАЛЕТДИНОВ МУРАТ АБДУЛХАКОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик АН РБ. Дир. Института геологии УНЦ РАН. Создатель теории шарьяжного строения литосферы. Заслуженный деятель науки БАССР. Орд. Трудового Красного Знамени.

КАНЮКОВ РАШИТ ЗАКИРОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Салаватского нефтяного, Беркутовского газового месторождений. Орд. Дружбы народов.

КАРПИНСКИЙ АЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ – геолог, академик, дир. Геолкома России, Президент АН СССР. Его называют отцом русской геологии. Наиболее выдающиеся результаты были им достигнуты в палеонтологии и в области тектонического анализа и синтеза. В ранней работе «Геологические исследования в Оренбургском крае» им был установлен артинский ярус. Большинство петрографических работ связано с Уралом.

КАШАПОВ СУЛТАН ГИЛЬМЕТДИНОВИЧ – нефтяник. Организатор нефтедобычи на Ишимбайском, Туймазинском, Шкаповском месторождениях. 3 орд. Трудового Красного Знамени. (Почетный гражданин г. Белебея).

КЕЛЛЕР БОРИС МАКСИМОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Стратиграф протерозоя Южного Урала. Орд. Трудового Красного Знамени.

КИНЗИКЕЕВ АХТЯМ РАХМАТУЛЛОВИЧ – горный инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент АН РБ. Участник Великой Отечественной войны. Исследователь карбонатных коллекторов палеозоя. Провел геоэкологическую экспертизу строительства Башкирской атомной электростанции. Заслуженный деятель науки БАССР. Орд. Отечественной войны 1-й ст., 2 орд. Красной Звезды.

КИРПИЧЕНКО БОРИС ИВАНОВИЧ – геофизик, доктор технических наук. Изобретатель СССР, автор 75 изобретений.

КИТМАНОВ РОАЛЬД ВИКТОРОВИЧ – геофизик, кандидат технических наук. Автор 15 изобретений. Гос. премия СССР.

КЛЮЧНИКОВ НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ – геолог. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель Шкаповского, Арланского,

Сергеевского, Кушкульского, Манчаровского, Введенского, Саратовского и Краснохолмской группы нефтяных месторождений в Башкортостане. Заслуженный геолог РСФСР. 6 орд., в т. ч. Окт. Революции, Отечественной войны 1-й и 2-й ст., Красного Знамени.

КНЕЛЛЕР ЛЕОНИД ЕФИМОВИЧ – геофизик, доктор технических наук, профессор. Развивает теорию геофизических исследований скважин. Автор 3 изобретений.

КНЯЗЕВ НИКОЛАЙ СЕРГЕЕВИЧ – инженер-нефтяник. Организатор нефтяной промышленности на северо-западе Башкортостана, нач. НГДУ «Арланнефть». Орд. Ленина.

КНЯЗЕВ ФОАТ ВАЛИСЛАМОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель Краснохолмской группы нефтяных месторождений.

КОВАЛЕВ ФЕДОР ИУСТИНОВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Им выделена баймак-бурибайская свита. Сталинская премия.

КОВАЛЕВСКИЙ ВЛАДИМИР ОНУФРИЕВИЧ – российский зоолог, геолог. Последователь и пропагандист теории дарвинизма.

КОВАЛЕНКО КОНСТАНТИН ИОСИФОВИЧ – инженер-нефтяник, кандидат технических наук. Нач. ПО «Башнефть». Крупный организатор и руководитель нефтяной промышленности республики. Заслуженный деятель науки и техники РФ. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени.

КОМАРОВ ВЛАДИМИР ЛЕОНИДОВИЧ – геолог-геофизик, доктор технических наук. Труды по петрофизике карбонатных коллекторов, использующихся при подсчете запасов и проектировании разработки. 1 изобретение.

КОПЕРНИК НИКОЛАЙ – польский астроном. Разработал и основал гелиоцентрическую систему мира.

КОРОТЕЕВ ВИКТОР АЛЕКСЕЕВИЧ – геолог-геохимик, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик РАН. Дир. Ильменского гос. заповедника им. В.И. Ленина. Им составлены палеовулканические карты Башкортостана на формационно-геодинамической основе. Орд. Дружбы народов.

КОРОТКОВ МИХАИЛ ЕФИМОВИЧ – нефтяник. Упр. Трестом «Башзападнефтеразведка». Заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени. (Почетный гражданин г. Октябрьский).

КРИВЦОВ АНАТОЛИЙ ИВАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Первооткрыватель Юбилейного медноколчеданного месторождения. Заслуженный деятель науки РСФСР. Орд. Почета. Гос. премия СССР.

КУДАШЕВ АДЫЙ ШАГАЛЕЕВИЧ – геолог-нефтяник. Первооткрыватель Манчаровского, Сатаевского, Раевского нефтяных месторождений. Заслуженный нефтяник РБ.

КУЛИК ЛЕОНИД АЛЕКСЕЕВИЧ – минералог, основоположник советской метеоритики. Работы по изучению Тунгусского метеорита принесли мировую известность.

КУЛИКОВ ФЕДОР СЕМЕНОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Арланского, Кушкульского, Четырмановского, Сергеевского, Игровского и др. нефтяных месторождений. Заслуженный деятель науки и техники РФ. Орд. Трудового Красного Знамени.

КУХАРЕНКО ЮРИЙ НИКОЛАЕВИЧ – геофизик. Первооткрыватель Четырмановского, Игровского, Раевского, Уршакского нефтяных месторождений. Орд. Трудового Красного Знамени.

КУЧУРИН ЕВГЕНИЙ СЕРГЕЕВИЧ – геофизик, доктор технических наук. Автор 82 изобретений.

ЛАЗАРЕВ ПАВЕЛ ВАСИЛЬЕВИЧ – геолог. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель ряда рудных месторождений Башкортостана. Заслуженный геолог РСФСР. Орд. Ленина, Красной Звезды, Отечественной войны 2-й ст., Красного Знамени.

ЛАПТЕВ ВЛАДИМИР ВИКТОРОВИЧ – геофизик, кандидат технических наук. Дир. АО НПФ «Геофизика». Заслуженный деятель науки и техники БАССР, заслуженный работник Минтопэнерго РФ. Автор 9 изобретений.

ЛАПТЕВ НИКОЛАЙ ЕВДОКИМОВИЧ – инженер-нефтяник. Участник Великой Отечественной войны. Принимал активное участие в обустройстве и разработке Арланского нефтяного месторождения. Заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности Минтопэнерго СССР, заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Трудового Красного Знамени, Отечественной войны 2-й ст.

ЛАТЫПОВ МАРКАЗ КАРАМОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель 6 нефтяных месторождений. Заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ЛАТЫШ ВАЛЕНТИН МЕФОДЬЕВИЧ – горный инженер. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель Зап. Озерного, Подольского, Юбилейного, Гайского медноколчеданных месторождений. Заслуженный геолог РСФСР. Орд. Красной Звезды, Александра Невского, Отечественной войны 2-й ст.

ЛЕННЫХ ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ – горный инженер-геолог. Автор геологических карт СССР и соавтор геоморфологической карты Урала. Орд. Трудового Красного Знамени. Ленинская премия.

ЛЕНСКИЙ ВЛАДИМИР АНАТОЛЬЕВИЧ – горный инженер-геофизик, доктор геолого-минералогических наук, сейсморазведчик.

ЛИБРОВИЧ ЛЕОНИД СИГИЗМУНДОВИЧ – горный инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Исследовал стратиграфию палеозоя Урала и геологию Южного Урала. Им выделены ирендыкская, улутауская, колтубинская, зилаирская, березовская, кизильская и др. свиты, установлен возраст зилаирской свиты.

ЛИСОВСКИЙ НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ – геолог. Академик РАЕН, академик РАГН. Первооткрыватель Демского, Раевского, Уршакского нефтяных месторождений Башкортостана и Тенгизского – Казахстана. Нач. управления геологии и разработки Министерства нефтяной промышленности СССР. Заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РФ. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ЛОГИНОВ ВАСИЛИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель нефтяных месторождений на юге и западе Башкортостана. Нач. Туймазинского УБР. Заслуженный нефтяник РБ. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени.

ЛОЗИН ЕВГЕНИЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик РАЕН. Первооткрыватель Сатаевского, Орловского и др. нефтяных месторождений. Впервые обобщил геологию, тектонику и нефтеносность платформенного Башкортостана. Заслуженный деятель науки и техники БАССР, заслуженный нефтяник РБ. Уральская горная премия.

ЛАЙЕЛЬ ЧАРЛЗ – английский геолог, создатель принципа актуализма в познание геологического прошлого.

ЛАМАРК ЖАН БАТИСТ – французский естествоиспытатель, академик. Один из создателей теории развития живой природы. Впервые подразделил всех животных на позвоночных и беспозвоночных.

ЛЕВИНСОН-ЛЕССИНГ ФРАНЦ ЮЛЬЕВИЧ – советский геолог, петрограф, академик. Автор классификации магматических пород.

ЛОМОНОСОВ МИХАИЛ ВАСИЛЬЕВИЧ – русский ученый-естествоиспытатель, энциклопедист, профессор, первый русский академик, основатель Московского университета. Горное дело и геологию считал своей основной специальностью.

ЛЮБУШКИН ВИКТОР ВАСИЛЬЕВИЧ – горный инженер. Дир. Учалинского ГОК. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

МАГАДЕЕВ БАСЫР ДАВЛЕТОВИЧ – инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук, академик ИА РБ. Первооткрыватель Подольского, Юбилейного медноколчеданных месторождений. Гл. геолог ОАО «Башкиргеология», Председатель Госкомгеологии РБ. Заслуженный геолог БАССР. Орд. Дружбы народов. Гос. премия СССР.

МАЛЬЦЕВ МИХАИЛ ВАСИЛЬЕВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Первооткрыватель Туймазинского, Оренбургского, Серафимовского, Бавлинского и др. нефтяных месторождений. Депутат ВС СССР двух созывов. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени. Сталинская премия.

МАРТЬЕВ МИХАИЛ ФЕДОРОВИЧ – геофизик. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель Туймазинского, Карташевского нефтяных месторождений. Внес большой вклад в обоснование поисково-разведочных работ Арланского, Шкаповского, Чекмагушевского, Кумертауского, Орьебашевского и др. месторождений. Орд. Красной Звезды, Трудового Красного Знамени.

МАСАГУТОВ РИМ ХАКИМОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент АН РБ. Первооткрыватель Ардатовского, Яновского нефтяных месторождений. Им разработана методика выделения залежей в «рукавообразных» песчаных коллекторах. Награжден Почетной грамотой ВС БАССР. Уральская горная премия.

МАСЛОВ ВИКТОР АЛЕКСЕЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Стратиграфические исследования девона

Западной Башкирии и палеозоя горного Урала. Заслуженный деятель науки БАССР.

МЕШАЛКИН НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ – геолог. Участник Великой Отечественной войны. Главный геолог треста «Башзападнефтеразведка». Один из ведущих геологов-нефтяников и основателей нефтяной отрасли республики. Участник открытия 70, в т. ч. Серафимовского, Шкаповского, Манчаровского, Таймурзинского и др. нефтяных месторождений. Заслуженный деятель науки и техники РСФСР. Орд. Ленина, Отечественной войны 2-й ст.

МЕЩЕРЯКОВ ЮРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. (Род. в г. Уфе).

МИРОЛЮБОВ СЕРАФИМ НИКОЛАЕВИЧ – геофизик. Упр. Трестом «Башнефтегеофизика». Первооткрыватель Шкаповского, Арланского нефтяных месторождений. Орд. Окт. Революции.

МИХАЙЛОВСКИЙ НИКОЛАЙ КОНСТАНТИНОВИЧ – геолог. Участник проектирования и применения законтурного заводнения на Туймазинском нефтяном месторождении. Сталинская премия.

МОЛЧАНОВ АНАТОЛИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – геофизик, доктор технических наук, профессор. Дир. ВНИИГИС. Разработал методики и аппаратуру для геофизических исследований скважин. Заслуженный деятель науки и техники БАССР. Автор 82 изобретений. Гос. премия СССР.

МОРОЗОВ СЕРГЕЙ ГРИГОРЬЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Создатель школы изучения додевонских отложений Башкортостана. Им выделены арланская и малокамышская свиты рифея.

МУГАНЛИНСКИЙ НУРЭДДИН АББАСОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель ряда нефтяных месторождений. Заслуженный деятель науки и техники БАССР, заслуженный нефтяник БАССР.

МУНАСЫПОВ МИННИГАФФАН ХАЙРУЛЛОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель ряда нефтяных и газовых месторождений на юге Башкортостана. Заслуженный нефтяник БАССР.

МУРАТОВ МИХАИЛ ВЛАДИМИРОВИЧ – советский геолог. Большинство работ посвящено геотектонике.

МУРЧИСОН РОДЕРИК ИМПИ – английский геолог, профессор. Выделил в Англии силурскую и девонскую, в России – пермскую системы.

МУСТАЕВ ЯВДАТ АХАТОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук. Участник Великой Отечественной войны. Разрабатывал термические методы воздействия на нефтяной пласт. Заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Отечественной войны 2-й ст.

МУСТАФИН САБИР КАБИРОВИЧ – инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик РАЕН. Проблемы освоения месторождений полезных ископаемых, геология и геоэкология рудных месторождений. Председатель Башкирского отделения Всероссийского общества охраны природы.

МУТАЕВ ИСХАК ФАЛЯХОВИЧ – геолог, первооткрыватель Ново-Сибайского медноколчеданного месторождения. (Почетный гражданин г. Сибая).

МУТАЛОВ МИННИАХМЕТ ГАЙНЕТДИНОВИЧ – горный инженер-геолог, кандидат геолого-минералогических наук, профессор, академик РАГН, член-корреспондент ИА РБ. Исследователь геологии медноколчеданных месторождений, выдающийся популизатор геологической науки, ученый-энциклопедист.

МУХАМЕТШИН ВЯЧЕСЛАВ ШАРИФУЛЛОВИЧ – горный инженер, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Дир. Октябрьского филиала УГНТУ. Орд. Салавата Юлаева.

МУШКЕТОВ ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ – российский геолог, профессор. Исследователь Южного Урала, средней Азии, Кавказа.

НАБИУЛЛИН РИФ МИЯССАРОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель и активный участник освоения Туймазинского, Серафимовского, Сергеевского, Кушкульского, Дюртюлинской группы нефтяных месторождений Башкортостана. Заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РСФСР, заслуженный нефтяник БАССР.

НАЗАРГАЛИЕВ МУХТАР БАХТИГАНЕЕВИЧ – инженер-нефтяник. Один из организаторов нефтедобычи в Зап. Сибири, нач. НГДУ «Лянторнефть». (Род. в Башкортостане).

НАЛИВКИН ВАСИЛИЙ ДМИТРИЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент АН СССР, почетный академик АН РБ. Проводил поиски нефти на Уфимском плато и Юрюзано-Сылвенской депрессии, изучены отложения Предуральского краевого прогиба. Заслуженный деятель науки и техники РФ. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета». Ленинская премия.

НАЛИВКИН ДМИТРИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, академик АН СССР, Герой Социалистического Труда. Основатель научного направления «Учение о фациях». Составлены стратиграфические схемы девона и карбона западного склона Урала. Заслуженный деятель науки РСФСР и БАССР. 3 орд. Ленина, орд. Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, Дружбы народов. Ленинская и Сталинская премии СССР.

НИГГЛИ ПАУЛЬ – швейцарский геохимик, профессор. Автор одной из генетических классификаций рудных месторождений.

ОБРУЧЕВ ВЛАДИМИР АФАНАСЬЕВИЧ – советский геолог и географ, профессор, академик. Автор монографий по геологии Сибири, учебных пособий, научно-фантастических романов («Плутония», «Земля Санниковых»).

ОВАНЕСОВ ГУРГЕН ПАВЛОВИЧ – инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук. Под его руководством открыты Арланское, Шкаповское, Манчаровское и др. нефтяные месторождения. Заслуженный деятель науки и техники РСФСР, заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета». Сталинская премия.

ОВЧАРОВ ВЛАДИМИР ЗАХАРОВИЧ – геолог. Первооткрыватель рудных месторождений Башкортостана. Заслуженный геолог РСФСР. Орд. Трудового Красного Знамени.

ОВЧИННИКОВ ВАСИЛИЙ АНТОНОВИЧ – горный инженер-геолог. Первооткрыватель Юбилейного, Октябрьского рудных месторождений. Заслуженный геолог РСФСР. Орд. Трудового Красного Знамени.

ОВЧИННИКОВ ЛЕВ НИКОЛАЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, член-корреспондент АН СССР. Создал первую геохронологическую шкалу Урала. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ОГ ГЮСТАВ ЭМИЛЬ – французский геолог, профессор, академик. Автор представления о геосинклиналях и платформах. Учебное пособие по общей геологии многократно переиздавалось в России и СССР.

ОГАРИНОВ ИВАН СТЕПАНОВИЧ – инженер-геофизик, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Исследовал тектоническое строение Южного Урала и кристаллического фундамента, составил карту тектонического районирования БАССР. Заслуженный деятель науки БАССР. Орд. «Знак Почета».

ОЖИГАНОВ ДМИТРИЙ ГЕРАСИМОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Им составлены геологические карты БАССР и Оренбургской обл. Заслуженный деятель науки и техники БАССР. Орд. Трудового Красного Знамени. Его именем названа пещера в Бурзянском р-не.

ОЛЛИ АЛЬБЕРТ ИВАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Дир. Горно-геологического института БФАН СССР. Им составлены тектонические карты БАССР, Южного Урала, геологическая карта Урала. Заслуженный деятель науки БАССР. Орд. «Знак Почета».

ОРЛИНСКИЙ БОРИС МИХАЙЛОВИЧ – геофизик, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Зав. кафедрой УГНТУ, круг научных интересов – геофизические исследования скважин и нефтепромысловая геология. Автор 14 изобретений.

ОРЛОВ ЮРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – советский палеонтолог, профессор, академик. Директор Института палеонтологии АН СССР.

ОСИПОВ ВИКТОР ИВАНОВИЧ – геолог-гидрогеолог, доктор геолого-минералогических наук, академик РАН, Президент РАН. Научная деятельность посвящена грунтоведению, инженерной геологии и геоэкологии. Автор 19 изобретений. Гос. премия СССР. (Род. в Башкортостане).

ПАВЛОВ АЛЕКСЕЙ ПЕТРОВИЧ – советский геолог и палеонтолог, профессор, академик. Основатель геологической школы при МГУ (г.Москва).

ПАВЛОВА МАРИЯ ВАСИЛЬЕВНА – советский палеонтолог. Почетный член АН СССР, академии УССР. Автор учебника «Палеозоология».

ПАСТУХОВ АНДРЕЙ ГРИГОРЬЕВИЧ – геолог. Первооткрыватель Ишимбайской, Приуфимской группы и нефтяных месторождений северо – восточных р-нов РБ.

ПАСТУХОВ ИВАН ПАВЛОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Озерного медноколчеданного месторождения.

ПЕЙВЕ АЛЕКСАНДР ВОЛЬДЕМАРОВИЧ – геолог-тектонист, доктор геолого-минералогических наук, академик АН СССР. Им выделен Глав-

ный Уральский разлом. Герой Социалистического Труда, орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, Сталинская, 2 Гос. премии СССР.

ПЕЛЕВИН ЛЕВ АЛЕКСЕЕВИЧ – инженер-нефтяник, кандидат технических наук. Нач. ПО «Башнефть». Организатор внедрения бесштанговых насосов при добыче нефти. 2 орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ПЕНК ВАЛЬТЕР – немецкий геолог и геоморфолог. Развивал учение о роли вертикальных движений в формировании рельефа поверхности Земли.

ПЕНЗИН ЮРИЙ ГАВРИЛОВИЧ – геолог, нач. НГДУ «Краснохолмскнефть». Участвовал в открытии и вводе в разработку ряда месторождений НГДУ и Западной Сибири. Заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Трудового Красного Знамени.

ПЕРЛОВ ИГОРЬ НИКОЛАЕВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель Арланского и участник открытия более 30 нефтяных месторождений. Орд. «Знак Почета».

ПЕТРОПАВЛОВСКИЙ СЕРГЕЙ АНАТОЛЬЕВИЧ – геофизик. Внедрил геофизические методы исследования при поиске и разведке медноколчеданных месторождений Среднего и Южного Урала. Первооткрыватель Сибайского месторождения. Сталинская премия.

ПИРОЖОК ПЕТР ИВАНОВИЧ – горный инженер-геолог. Первооткрыватель Южно-Учалинского месторождения. Заслуженный геолог РБ. Орд. Отечественной войны 2-й ст.

ПЛАКСИН ИГОРЬ НИКОЛАЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент АН СССР. Крупный специалист в области обогащения полезных ископаемых и гидрометаллургии. Сталинская премия. (Род. в Башкортостане).

ПОПОВ ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВИЧ – гидрогеолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Участник открытия месторождений Большеустьикинской, Буздякской, Хазинской и др. минеральных вод. Им изучены проблемы формирования и размещения подземных вод, их охраны и использования.

ПОПОВ ВИКТОР МИХАЙЛОВИЧ – инженер-геолог. Ген. директор ПО «Башкиргеология». Первооткрыватель Юбилейного и Подольского медноколчеданных месторождений. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета». Гос. премия СССР.

ПРОЗИН ВЛАДИМИР ПАВЛОВИЧ – горный инженер. Первооткрыватель Октябрьского, Юбилейного, Подольского медноколчеданных месторождений. Гос. премия СССР.

ПРОКИН ВАСИЛИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Участник Великой Отечественной войны. Первооткрыватель Маканского и Подольского медноколчеданных месторождений. Заслуженный деятель науки и техники РБ. Орд. Красной Звезды, Славы 3-й ст., Отечественной войны 2-й ст.

ПТОЛЕМЕЙ КЛАВДИЙ – древнегреческий ученый-астроном, географ, математик.

ПУЧКОВ ВИКТОР НИКОЛАЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент РАН. Дир. Института геологии УНЦ РАН. Ведущий специалист в области стратиграфии и тектоники Урала. Заслуженный деятель науки РБ.

ПУЧКОВ ЛЕВ АЛЕКСАНДРОВИЧ – горный инженер, доктор технических наук, профессор, почетный академик АН РБ. Создал теории управления технологией добычи и использования шахтного метана. Заслуженный деятель науки РФ. Орд. «Знак Почета», «За заслуги перед Отечеством» 4-й ст., Дружбы.

РАЖЕТДИНОВ УРАЛ ЗАГАФУРАНОВИЧ – инженер-нефтяник. Участник открытия и разработки Ново-Узыбашевского нефтяного месторождения. Орд. Трудового Красного Знамении, «Знак Почета».

РАМАЗАНОВ ГАБИБЬЯН САЛИХЬЯНОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель Раевского, Давлекановского, Уршакского нефтяных месторождений. Нач. Туймазинского УБР. Заслуженный нефтяник РБ.

РАУЗЕР-ЧЕРНОУСОВА ДОГМАРА МАКСИМИЛИАНОВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Стратиграф-микропалеонтолог позднего палеозоя нефтяных месторождений Предуралья. Заслуженный деятель науки и техники РСФСР. Орд. Трудового Красного Знамени, Красной звезды, «Знак Почета». Ленинская премия.

РИЗВАНОВ НАИЛЬ МАСАЛИМОВИЧ – инженер-нефтяник, кандидат технических наук. Первооткрыватель 22 нефтяных и газовых месторождений Башкортостана. Автор 10 изобретений. Заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РФ, заслуженный нефтяник БАССР. Орд. Окт. Революции, Трудового Красного Знамени.

РОЖДЕСТВЕНСКИЙ АЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ – геоморфолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Председатель Башкирского филиала Географического общества СССР. Геоморфолог и неотектонист. Под его руководством проведены исследования строения и развития земной коры и рельефа Южного Урала. Заслуженный деятель науки РБ.

РОЗАНОВ ЛЕОНИД НИКОЛАЕВИЧ – горный инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Автор карты нефтегазоносных областей СССР, тектонической карты Башкирии.

РОМАНОВ БОРИС МИХАЙЛОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук.

САВЧЕНКО ИВАН ТИМОФЕЕВИЧ – горняк. Дир. Бурибаевского рудоуправления, первый дир. Учалинского ГОК. Орд. «Знак Почета».

САИТОВ ГЕЛИЙ СУФИЯНОВИЧ – геолог-нефтяник. Первооткрыватель Чекмагушевского, Манчаровского, Бураевского нефтяных месторождений. Заслуженный нефтяник БАССР.

САЙФУЛЛИН МИДХАТ САУБАНОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Саузбашевского нефтяного месторождения. Заслуженный нефтяник БАССР. Орд. «Знак Почета».

САЛИХОВ ДЕЛИР НУРЗАДАЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук. Исследователь интрузий Магнитогорского мегасинклинория и вулканизма Южного Урала.

САНДУРСКИЙ БОГУСЛАВ ФЛОРИАНОВИЧ – инженер-нефтяник. Ген. директор АНК «Башнефть». Заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РСФСР, заслуженный нефтяник БАССР. Автор 5 изобретений. Депутат ВС СССР и ВС БАССР. Орд. Окт. Революции, 3 орд. Трудового Красного Знамени.

САТТАРОВ МАГСУМ МУРТАЗОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Выдающийся теоретик разработки нефтяных месторождений. Орд. Трудового Красного Знамени.

САФОНОВ ЕВГЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ – горный инженер, кандидат технических наук. Ген. директор ООО «Башгеопроект». Участник освоения и разработки Биавашского, Гареевского, Илишевского, Кунгакского, Арланского нефтяных месторождений. Изобретатель СССР, автор 8 изобретений. Заслуженный нефтяник РБ.

СЕВЕРГИН ВАСИЛИЙ МИХАЙЛОВИЧ – русский минералог и геохимик, академик. Составил «Подробный словарь минералогический».

СЕНЮКОВ ВАСИЛИЙ МИХАЙЛОВИЧ – геолог-геохимик, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Первооткрыватель газовых, нефтяных и уранового месторождений СССР. Научно обосновал метод опорного бурения. Совместно с Э.М. Юлбарисовым провел первый в СССР крупный промышленный эксперимент по микробиологическому воздействию на пласт Арланского нефтяного месторождения РБ. Заслуженный деятель науки и техники Коми АССР и Якутской АССР. Орд. Ленина, Красной Звезды, Трудового Красного Знамени, 2 орд. «Знак Почета», 3 Сталинские премии.

СЕНЧЕНКО ГЕННАДИЙ СТЕПАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук. Участник Великой Отечественной войны. Научная деятельность связана с геоморфологией и тектоникой Южного Урала. Орд. Отечественной войны 2-й ст., 2 орд. Красной Звезды.

СЕРАВКИН ИГОРЬ БОРИСОВИЧ – инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук. Труды по рудной геологии, палеовулканологии, металлогении. Составил палеовулканичесую карту Южного Урала.

СИДНЕВ АЛЕКСАНДР ВАЛЕНТИНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Научная деятельность посвящена региональной геологии, геодинамике, палеонтологии, стратиграфии кайнозоя. Заслуженный работник народного образования РБ.

СИТДЫКОВ ГЕНА АХМЕТОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Автор 47 изобретений в области бурения скважин.

СКРИПИЛЬ ВАЛЕНТИН ИВАНОВИЧ – горный инженер. Первооткрыватель Гайского (Оренбургская обл.), один из организаторов разведки Подольского, Юбилейного медноколчеданных месторождений. Ленинская премия.

СЛЕПЯН АРОН МАРКОВИЧ – инженер-нефтяник. Управляющий трестом «Туймазабурнефть», Нач. «Главтюменнефтегаза». Внес большой вклад в совершенствование техники и технологии буровых работ. Участник и организатор разбуривания Ишимбайской группы нефтяных месторождений. Орд. Трудового Красного Знамени.

СМИРНОВ СЕРГЕЙ СЕРГЕЕВИЧ – советский геолог, профессор, академик. Проводил геологические исследования на Урале.

СМИТ УИЛЬЯМ – английский геолог. Основоположник стратиграфии и исторической геологии.

СНАЧЕВ ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, им впервые выделена Восточно-Уральская палеорифтовая система, исследованы магматизм и геодинамические условия развития формирования Урала. Заслуженный деятель науки РБ.

СОКОЛОВ ДМИТРИЙ ИВАНОВИЧ – русский геолог, один из основоположников горного дела в России.

СОПКО ПАВЕЛ ФИЛИППОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Труды по рудной геологии Башкортостана. Заслуженный деятель науки БАССР.

СТЕНО НИКОЛАУС (СТЕНСЕН НИЛЬС) – итальянский естествоиспытатель. Впервые высказал мысль, что первичное залегание осадочных пород – горизонтальное.

СТРАХОВ НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ – геолог, геохимик, академик АН СССР. Автор фундаментального труда по инженерной геологии СССР.

СУЛТАНОВ САГДИЙ АХМАДИЕВИЧ – инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Участник Великой Отечественной войны. Крупный теоретик и экспериментатор новых технологий разработки нефтяных месторождений, один из создателей и организаторов геофизических методов контроля за разработкой. Заслуженный деятель науки и техники РСФСР и ТАССР. Орд. Окт. Революции, Отечественной войны 1-й ст., «Знак Почета». Гос. премия СССР.

СУЛТАНГАЛЕЕВ ФАРИТ ХАЙДАРГАЛИЕВИЧ – инженер-нефтяник. Участник Великой Отечественной войны. Нач. Нефтекамского УБР. Активный участник разбуривания Шкаповского, Арланского и др. нефтяных месторождений на северо-западе Башкортостана. Орд. Трудового Красного Знамени, Отечественной войны 2-й ст.

СУХАНКИН ЕЛЕФЕРИЙ ИСААКОВИЧ – химик, кандидат геолого-минералогических наук. Непосредственно участвовал в определении физико-химических свойств пластовых нефтей «Второго Баку». Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета», Сталинская премия.

СЫРОВ ХАРЛАМПИЙ ПАВЛОВИЧ – геолог-нефтяник. Первооткрыватель нефтяных и газовых месторождений Предуралья, один из основоположников геологии рифовых массивов и методик их поиска. Главный геолог ПО «Башнефть». Заслуженный деятель науки и техники БАССР. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ТАГИРОВ ИДЕЛЬБАЙ АБДУЛЛОВИЧ – геолог-нефтяник. Первооткрыватель 30 нефтяных и газовых месторождений Башкортостана. Внес большой вклад в изучение геологического строения и нефтегазоносности Предуральского прогиба и передовых складок Урала. Орд. «Знак Почета».

ТАГИРОВ ТУЙГУН НУРИЕВИЧ – геолог. Академик АН Тадж. ССР.

ТИМЕРГАЗИН КАДЫР РАХИМОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Участник Великой Отечественной войны.

Основоположник изучения мощных додевонских отложений и кристаллического фундамента Западной Башкирии. Организатор БФАН СССР. Первооткрыватель Туймазинского нефтяного месторождения. Первый дир. УфНИИ («БашНИПИнефть»). Заслуженный деятель науки и техники РСФСР. Орд. Красной Звезды, Отечественной войны 2-й ст., «Знак Почета». **Дочь Ая Кадыровна** – геолог, кандидат геолого-минералогических наук, **сын Камиль Кадырович** – геолог-нефтяник.

ТКАЧЕВ ВАЛЕНТИН ФИЛИППОВИЧ – гидрогеолог. Проводил исследования влияния экзогенных геологических процессов на народнохозяйственные объекты на территории Башкирии, участник составления карты сельскохозяйственного водоснабжения подземными водами до 2000 г., разведал и передал в эксплуатацию источники минеральных вод. Автор монографии «Гидрогеология СССР» (раздел «Башкирская АССР»).

ТОКАРЕВ МИХАИЛ АНДРЕЕВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Им созданы адаптационные модели контроля и проектирования разработки нефтяных месторождений, методы обработки призабойных зон скважин. Автор 18 изобретений.

ТРОФИМУК АНДРЕЙ АЛЕКСЕЕВИЧ – геолог-нефтяник, доктор геолого-минералогических наук, академик АН СССР, почетный академик АН РБ. Первооткрыватель Кинзебулатовского, Туймазинского и др. нефтяных месторождений. Заслуженный геолог РФ. Герой Социалистического Труда. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени. 2 Сталинские премии.

ТУХВАТУЛЛИН ЗИГАНДАР ЗИННАТОВИЧ – инженер-нефтяник. Участник Великой Отечественной войны. Нач. НГДУ «Краснохолмскнефть», зам. генерального директора ПО «Башнефть». Заслуженный нефтяник БАССР. 3 боевых и трудовых орд.

ТЯЖЕВА АЛЕКСАНДРА ПАВЛОВНА – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Первооткрыватель Южно-Уральских бокситов. Орд. Ленина.

УМЕТБАЕВ ВИЛЬ ГАЙСОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Разработал методы и технологии ремонтно-изоляционных работ в нефтяных скажинах. Заслуженный деятель науки и техники БАССР, заслуженный работник Минтопэнерго РФ. Автор 20 изобретений и патентов.

УРАЗАЕВ КАМИЛЬ АХМЕТВАЛЕЕВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук, профессор. Разработал одну из гипотез космического происхождения нефти.

УРАЗАКОВ КАМИЛЬ РАХМАТУЛЛОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Специалист в области насосной эксплуатации скважин. Заслуженный изобретатель РБ. Автор 100 изобретений.

УРАЗБАЕВ УРАЛ НАСЫРОВИЧ – инженер-нефтяник. Нач. НГДУ «Уфанефть». Организатор разработки Сергеевской группы нефтяных месторождений. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

УРАЗМЕТОВ НАДИР – старшина, зачинатель нефтяного дела в Урало-Поволжье.

ФАИН ЮРИЙ БОРИСОВИЧ – геолог-нефтяник, кандидат геолого-минералогических наук. Гл. геолог Калтасинской конторы бурения, зам. начальника «Главтюменьнефтегаз» по геологии. Участник открытия и разведки Арланского, Орьебашского, Четырмановского, Татышлинского и др. нефтяных месторождений на севере РБ, участник разработки уникальных месторождений Западной Сибири. Орд. Трудового Красного Знамени, Ленинская премия.

ФАТТАХУТДИНОВ СПАРТАК ГАБДРАХМАНОВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук. Исследователь тектоники и истории геологического развития юго-восточной окраины Русской платформы, Предуральского краевого прогиба, передовых складок Южного Урала. Заслуженный деятель науки РБ.

ФЕДОРОВ ЕВГРАФ СТЕПАНОВИЧ – русский минералог и кристаллограф, академик. Дир. Петербургского горного института. Изобретатель универсального столика для микроскопа (Федоровский столик).

ФЕРСМАН АЛЕКСАНДР ЕВГЕНЬЕВИЧ – выдающийся минералог, геохимик, академик АН СССР. Участник комплексной экспедиции по изучению производительных сил на Урале, в ходе которой изучены яшмы Учалинского р-на Башкирии. Орд. Трудового Красного Знамени. Ленинская, Сталинская премии.

ФИЛИМОНОВ ЛЕОНИД ИВАНОВИЧ – горный инженер-нефтяник, окончил УНИ, буровик. Под его руководством разработана и внедрена система освоения природных ресурсов Западно-Сибирского нефтегазового комплекса вахтовым методом. Министр нефтяной промышленности РФ. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета», Дружбы. Гос. премия СССР. (Род. в Башкортостане).

ФРОЛОВА ТАТЬЯНА ИВАНОВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Составила крупномасштабные геологические карты восточного склона Урала, изучила вулканогенные образования Южного Урала.

ХАЙРЕТДИНОВ ИРЕК АБДУЛХАКОВИЧ – геохимик, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Основатель нового научного направления – электрогеохимии, разработал прогнозно-поисковые критерии золоторудной минерализации в рудах Башкирского Зауралья.

ХАЙРЕТДИНОВ НИЛ ШАХИДЖАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Дир. «НИИнефтеотдача». Основатель научного направления по геолого-промысловому обоснованию методов увеличения нефтеотдачи пластов. Заслуженный деятель науки БАССР. Автор 27 изобретений.

ХАЛИМОВ ЭЛИК МАЗИТОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик РАЕН. Создал классификацию методов разработки нефтяных месторождений, исследовал оптимальную сетку скважин, эффективность методов увеличения нефтеотдачи. Зам. министра нефтяной промышленности СССР. Заслуженный деятель науки и техники РФ. Орд. Трудового Красного Знамени.

ХАМИТОВ РАСИХ АГЗАМОВИЧ – горный инженер, академик РАГН. Председатель Госкомгеологии РБ, Зам. министра природных ресурсов РБ. Заслуженный металлург РБ. Уральская горная премия.

ХАТМУЛЛИН ФЛУР ХАКИМОВИЧ – инженер-нефтяник. Нач. НГДУ «Чекмагушнефть». Организатор разработки Дюртюлинской группы нефтяных месторождений. Заслуженный нефтяник БАССР, заслуженный работник Минтопэнерго РФ, заслуженный работник нефтяной и газовой промышленности РФ. Орд. Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, Дружбы народов.

ХАТЬЯНОВ ФАДДЕЙ ИСААКОВИЧ – геофизик, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент РАЕН. Предложил структурно-формационное направление интерпретации данных сейсморазведки и др. геофизических методов, что способствовало открытию нефтегазоконденсатных месторождений Башкирии (Канчуринское, Мусинское, Саратовское, Подгорновское, Беркутовское). Дважды лауреат премии им. И.М. Губкина.

ХАФИЗОВ ФАИЗ ЗАКИЕВИЧ – горный инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук. Начинал геологом Культюбинской конторы бурения треста «Башвостокнефтеразведка», далее вся жизнь связана с нефтяной геологией и разведкой нефти в Тюменской области. Заслуженный геолог РФ. Гос. премия СССР.

ХВОРОВА ИРИНА ВАСИЛЬЕВНА – инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук. Участник Великой Отечественной войны. Участвовала в Башкирской нефтяной экспедиции, литолог, стратиграф. Орд. Дружбы народов, «Знак Почета».

ХМЕЛЕВ АНАТОЛИЙ ПАВЛОВИЧ – горный инженер. Ген. директор Учалинского ГОК. Внес вклад в развитие инфраструктуры УГОК и г.Учалы. Орд. Трудового Красного Знамени, Дружбы народов, «Знак Почета».

ХОМЕНТОВСКИЙ АЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, член-корреспондент АН СССР. Участник Великой Отечественной войны. Открыл новые месторождения бурого угля в пределах Южно-Уральского буроугольного бассейна. Гос. премия СССР.

ЧЕРНЫШЕВ ФЕОДОСИЙ НИКОЛАЕВИЧ – геолог, академик Петербургской АН. Разработал стратиграфию палеозойских отложений Урала.

ЧИБРИКОВА ЕВГЕНИЯ ВАСИЛЬЕВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук. Внесла большой вклад в стратиграфию палеозоя Южного Урала и Западной Башкирии.

ШАЙДУЛЛИН МАРАТ ГАВИСОВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель нефтяных месторождений северо-запада Башкортостана. Орд. Окт. Революции, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ШАМОВ ДМИТРИЙ ФЕДОРОВИЧ – геолог, кандидат геолого-минералогических наук, палеонтолог. Один из основоположников геологической науки Башкирии. Орд. «Знак Почета». Его именем названо нефтяное месторождение («Шамовское»).

ШАТСКИЙ НИКОЛАЙ СЕРГЕЕВИЧ – геолог, тектонист, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик АН СССР. Породы Башкирского антиклинория и их стратиграфические аналоги предложил выделять как рифейскую группу отложений. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени, Ленинская и Гос. премии СССР.

ШАФЕЕВ ХАМЗА АТАУЛЛОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Учалинского медноколчеданного месторождения.

ШАШИН ВАЛЕНТИН ДМИТРИЕВИЧ – инженер-нефтяник, управляющий трестом «Башзападнефтеразведка», нач. объединения «Татнефть», министр нефтяной промышленности СССР. Орд. Ленина, Трудового Красного Знамени. Почетный гражданин г.Ишимбая.

ШВЕЦОВ ПЕТР ФИЛИМОНОВИЧ – гидрогеолог, член-корреспондент АН СССР. (Род. в Башкортостане).

ШЕЙХ-АЛИ ДАВЛЕТ МУХАМЕТДАНОВИЧ – инженер-нефтяник, доктор технических наук, профессор. Изобретатель ряда исследовательских приборов и методик. Заслуженный деятель науки и техники БАССР.

ЩЕЛКАЧЕВ ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ – инженер-геолог, доктор технических наук, профессор. Выдающийся теоретик разработки нефтяных месторождений. Сталинская премия.

ШИМАНОВСКИЙ ШАВЕЛЬ НАУМОВИЧ – инженер-нефтяник. Нач. НГДУ «Ишимбайнефть». Внес вклад в развитие инфраструктуры г. Ишимбая. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ШЛЮХИН НИКОЛАЙ МАТВЕЕВИЧ – инженер-нефтяник. Первооткрыватель 12 нефтяных и газовых месторождений РБ. Орд. Ленина.

ЭММОНС УИЛЬЯМ ХАРВИ – американский геолог. Основные труды по теории рудообразования.

ЮЛБАРИСОВ ЭРНСТ МИРСАЯФОВИЧ – геолог-нефтяник, геохимик, кандидат геолого-минералогических наук, доктор технических наук, академик РАГН. Первооткрыватель Аязовского нефтяного месторождения. Основатель научного направления «Биогеотехнология увеличения нефтеотдачи». Заслуженный нефтяник РБ. Автор 29 изобретений. Уральская горная премия. Старшие братья: **Марат Мирсаяпович** – гидрогеолог, директор Института «Башгипроводхоз», **Вильгельм Мирсаяфович** – геофизик; племянник **Ильдар Маратович** – инженер-геолог.

ЮНУСОВ МАСГУТ АБДУЛЛОВИЧ – геолог-нефтяник, кандидат геолого-минералогических наук. Первооткрыватель Ново-Узыбашевского, Илишевского нефтяных месторождений. Заслуженный геолог РБ.

ЮНУСОВ НАИЛЬ КАБИРОВИЧ – геофизик, кандидат геолого-минералогических наук. Первооткрыватель Ново-Узыбашевского, Илишевского нефтяных месторождений. Заслуженный геолог РФ. Орд. Ленина, Окт. Революции, Трудового Красного Знамени.

ЮСУПОВ БЕЛЯЛ МАГТАСИМОВИЧ – геолог-нефтяник, доктор геолого-минералогических наук, профессор. Дир. Института геологии УНЦ РАН. Заслуженный деятель науки и техники РТ. Орд. Трудового Красного Знамени, «Знак Почета».

ЯГАФАРОВ АЛИК КАЮМОВИЧ – горный инженер-геолог, доктор геолого-минералогических наук. Научная деятельность связана с геологией и разведкой месторождений нефти и газа Западной Сибири. Заслуженный геолог РФ. Автор 46 изобретений. Орд. «Знак Почета». (Род. в Башкортостане).

ЯКУПОВ ФАЗЫЛ МУФАЗЗАЛОВИЧ – геолог. Первооткрыватель Мустаффинского нефтяного месторождения. Заслуженный работник Минтопэнерго РФ, заслуженный геолог БАССР.

ЯНШИН АЛЕКСАНДР ЛЕОНИДОВИЧ – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, академик АН СССР, почетный академик АН РБ. Выдающийся знаток геологии, стратиграфии и полезных ископаемых Южного Урала и Казахстана.

ЯХИМОВИЧ ВАРВАРА ЛЬВОВНА – геолог, доктор геолого-минералогических наук, профессор, почетный академик АН РБ. Участвовала в открытии Южно-Уральского буроугольного бассейна, составила первые стратиграфические схемы палеогена, неогена и антропогена Башкирского Приуралья. Заслуженный геолог РСФСР, заслуженный деятель науки БАССР. Орд. Трудового Красного Знамени. Сталинская премия.

3-сө ҡушымта

СТРАТИГРАФИК (ГЕОХРОНОЛОГИК) ШКАЛА

СТРАТИГРАФИЧЕСКАЯ (ГЕОХРОНОЛОГИЧЕСКАЯ) ШКАЛА С ЭРАМИ, ПЕРИОДАМИ, ЭПОХАМИ И ЯРУСАМИ – эраларҙан, осорҙарҙан, дәүерҙәрҙән һәм ярустарҙан торған стратиграфик (геохронологик) шкала. Построена на основе последней международной шкалы (2017 г.) – һуңғы халыҡ-ара шкала нигеҙендә төҙөлгән (2017 й.)

Акрон (Акротема)	Эон (Эонотем)	Эра (Эратема)	Период (Система)	Эпоха (Отдел)	Век (Ярус)	Возраст (млн лет)
1	2	3	4	5	6	7
	Фанерозой	Кайнозой	**Четвертичный**	Голоцен		0,0117-0
				Плейстоцен	Поздний	0,126-0,0117
					Средний	0,781-0,126
					Калабрийский	1,8-0,781
					Гелазский	2,58-1,8
			Неогеновый	Плиоцен	Пьяченцский	3,6-2,58
					Занклский	5,333-3,6
				Миоцен	Мессинский	7,246-5,333
					Тортонский	11,63-7,246
					Серравальский	13,82-11,63
					Лангский	15,97-13,82
					Бурдигальский	20,44-15,97
					Аквитанский	23,03-20,44

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Продолжение прил. 3

1	2	3	4	5	6	7
			Палеогеновый	Олигоцен	Хаттский	28,1-23,03
					Рюпельский	33,9-28,1
				Эоцен	Приабонский	37,8-33,9
					Бартонский	41,2-37,8
					Лютетский	41,2-47,8
					Ипрский	56-41,2
				Палеоцен	Танетский	59,2-56
					Зеландский	61,6-59,2
					Датский	66-61,6
		Мезозойская	**Меловой**	Верхний	Маастрихтский	72,1-66
					Кампанский	83,6-72,1
					Сантонский	86,3-83,6
					Коньякский	89,8-86,3
					Туронский	93,9-89,8
					Сеноманский	100,5-93,9
				Нижний	Альбский	113-100,5
					Аптский	125-113
					Барремский	129,4-125
					Готеривский	132,9-129,4
					Валанжинский	139,8-132,9
					Берриасский	145-139,8

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ • БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Продолжение прил. 3

1	2	3	4	5	6	7
			Юрский	Верхний	Титонский	152,1-145
					Кимме-риджский	157,3-152,1
					Оксфорд-ский	163,5-157,3
				Средний	Келловей-ский	166,1-163,5
					Батский	168,3-166,1
					Байосский	170,3-168,3
					Ааленский	174,1-170,3
				Нижний	Тоарский	182,7-174,1
					Плинсбах-ский	190,8-182,7
					Синемюр-ский	199,3-190,8
					Геттанг-ский	201,3-199,3
			Триасовый	Верхний	Рэтский	208,5-201,3
					Норийский	227-208,5
					Карний-ский	237-227
				Средний	Ладинский	242-237
					Анизий-ский	247,2-242
				Нижний	Оленёк-ский	251,2-247,2
					Индский	251,902-251,2
		Палеозой-ская	**Пермский**	Лопин-ский	Чансин-ский	254,14-251,902
					Вучапин-ский	259,1-254,14

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ • БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Продолжение прил. 3

1	2	3	4	5	6	7
				Гваделупский	Кептенский	265,1-259,1
					Вордский	268,8-265,1
					Роудский	272,95-268,8
				Приуральский	Кунгурский	283,5-272,95
					Артинский	290,1-283,5
					Сакмарский	295-290,1
					Асельский	298,9-295
			Каменноугольный	Пенсильванский	Гжельский	303,7-298,9
					Касимовский	307-303,7
					Московский	315,2-307
					Башкирский	323,2-315,2
				Миссисипский	Серпуховский	330,9-323,2
					Визейский	346,7-330,9
					Турнейский	358,9-346,7
			Девонский	Верхний	Фаменский	372,2-358,9
					Франский	382,7-372,2
				Средний	Живетский	387,7-382,7
					Эйфельский	393,3-387,7
				Нижний	Эмсский	407,6-393,3
					Пражский	410,8-407,6
					Лохковский	419,2-410,8

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ • БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Продолжение прил. 3

1	2	3	4	5	6	7
			Силурий-ский	Пржидол		423-419,2
				Лудлов	Лудфорд-ский	425,6-423
					Горстий-ский	427,4-425,6
				Венлок	Гомерский	430,5-427,4
					Шейнвуд-ский	433,4-430,5
				Лландо-вери	Теличский	438,5-433,4
					Аэронский	440,8-438,5
					Рудданский	443,8-440,8
			Ордовик-ский	Верхний	Хирнант-ский	445,2-443,8
					Катийский	453-445,2
					Сандбий-ский	458,4-453
				Средний	Дарривил-ский	467,3-458,4
					Дапинский	470-467,3
				Нижний	Флоский	477,7-470
					Тремадок-ский	485,4-477,7
			Кембрий-ский	Фурон-гий	Стадия 10	489,5-485,4
					Стадия 9	494-489,5
					Пейбский	497-494
				Серия 3	Гужангский	500,5-497

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ • БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Продолжение прил. 3

1	2	3	4	5	6	7
					Друмский	504,5-500,5
					Стадия 5	509-504,5
				Серия 2	Стадия 4	514-509
					Стадия 3	521-514
				Терреневий	Стадия 2	529-521
					Фортунский	541-529
Докембрий	**Протерозой**	Неопротерозойская	Эдиакарий			635-541
			Криогений			720-635
			Тоний			1000-720
		Мезопротерозойская	Стений			1200-1000
			Эктазий			1400-1200
			Калимий			1600-1400
		Палеопротерозойская	Статерий			1800-1600
			Орозирий			2050-1800
			Риасий			2300-2050
			Сидерий			2500-2300
	Архей	Неоархейская				2800-2500
		Мезоархейская				3200-2800
		Палеоархейская				3600-3200
		Эоархейская				4000-3600
	Катархей					4600-4000

БАШКОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ
БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

ФАЙЂАЛАНЫЛҒАН ӘЂӘБИӘТ

1. Башкиргеология. 75 лет поисков и открытий. — Уфа: Демиург, 2006. — 168 с.
2. Башкирская энциклопедия: В 7 т. 1—7 тт. — Уфа: Башк. энцикл., 2005—2011.
3. Башкирских нефтяников славные имена. — Уфа: РИЦ АНК «Башнефть», 1997. — 648 с.
4. Геологический словарь: В 2 т. М.: Госгеолтехиздат, 1960.
5. Геологический словарь: В 2 т. М.: Недра, 1978.
6. Институт геологии УНЦ РАН. Маршрут длиною в 60 лет. — Уфа: ООО «Дизайн-пресс», 2011. — 112 с.
7. Краткий геологический словарь для школьников / под ред. Г.И. Немкова. — М.: Недра, 1989. — 178 с.
8. Миловский А.В. Минералогия и петрография. — 4-е изд., пере. и доп. — М.: Недра, 1979. — 439 с.
9. ОАО НПФ «Геофизика». Очерки истории фирмы, 1970—2010. — Уфа: Изд. «НПФ Геофизика», 2010. — 280 с.
10. Реймерс Н.Ф. Основные биологические понятия и термины / Книга для учителей. — М.: Просвещение, 1988. — 320 с.
11. Смольянинов Н.А. Практическое руководство по минералогии. — М.: Недра, 1972. — 360 с.
12. Фатихов Р.Р. Русско-башкирский словарь по изобразительному искусству. — Уфа: Китап, 1997. — 56 с.
13. Энциклопедический словарь географических терминов / гл. ред. С.В. Колесник. — М.: Изд. «Советская энциклопедия», 1968. — 440 с.
14. Башҡорт энциклопедияһы: 7 томда. — Өфө: Башҡ. энцикл., 2014—2018.

ЙӨКМӘТКЕҺЕ
СОДЕРЖАНИЕ

Инеш һүҙ 4
Вводное слово

Ҡыҫҡартыуҙар исемлеге 8
Список сокращений

Терминдар һүҙлеге.. 9
Словарь терминов

Ҡушымталар:
Приложения:

1. Минералдарҙы тышҡы билдәләре буйынса асыҡлау ысулы 108
   Метод определения минералов по внешним признакам
2. Башҡортостан Республикаһының тау-геология эшенә тос өлөш индергән билдәле ғалимдар исемлеге..................................... 121
   Список известных ученых-геологов, внесших весомый вклад в горное дело Республики Башкортостан
3. Стратиграфик (геохронологик) шкала 144
   Стратиграфическая (геохронологическая) шкала

Файҙаланылған әҙәбиәт.. 150
Использованная литература

БАШҠОРТ ЭНЦИКЛОПЕДИЯҺЫ · БАШКИРСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Справочное издание

Юлбарисов Эрнст Мирсаяфович

РУССКО-БАШКИРСКИЙ СЛОВАРЬ ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

УРЫҪСА-БАШҠОРТСА ГЕОЛОГИЯ ТЕРМИНДАРЫ ҺҮҘЛЕГЕ

Редактор: *А. Ф. Гибадуллина*
Компьютерная верстка *А. В. Косульниковой*

Подписано в печать 02.07.2019. Формат 60x84 1/16. Бумага офисная «Снегурочка».
Гарнитура «BTTimesNR». Печать на ризографе.
Усл. печ. л. 8,84. Уч.-изд. л. 9,25.
Тираж 100 экз. Заказ №15

ГАУН РБ «Башкирская энциклопедия».
450006, г. Уфа, ул. Революционная, 55. Тел.: (347) 250-06-72.
http://www.bashenc.ru
E-mail: gilem@bashenc.ru

Отпечатано в типографии
ООО «Информационно-просветительский центр “Башакадемкнига”».
450006, г. Уфа, ул. Революционная, 55.